Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 TL
Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 22 SAYI: 88 NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 2010
www.yeniumit.com.tr
106702 - 2010/2

Mekke, beşer Tarihi boyunca bir kısım kısa aralıkların istisnasıyla, hep insanlığın mihrabı olmuştur. Mekke'nin bu hususiyeti Kabe'den ötürüdür. Bu muhteşem mihrâbın bir de minberi vardır ki -Sahibine vücudumuzun zerrâtı adedince salât ü selâm olsun- o da Cennet bahçelerinden daha temiz olan Ravza-i Tâhire'dir.

Öze Dönmek

Öze dönmek, şahsın kendi karakter, kendi kültür ve kendi ruh köküne dönmesi demektir. Bu da ancak, fert ve toplumun kendi düşünce ve iradesiyle var olması, kendi ayakları üzerinde yürümesi, kendi elleriyle işlemesi, kendi temel kültür malzemesiyle beslenip gelişmesi, millî şahsiyetini hırpalayacak taklitlerden sakınması; örf-âdet ve millî hususiyetler gibi asırlardan beri kaynaya kaynaya benliğimizle bütünleşmiş şeylerin, fevkalâde hassasiyetle korunup kollanmasıyla mümkün olabilecektir.

Öze dönme, ırkî bir tavır, kan bağıyla hareket etme ya da dış dünyaya karşı bütün bütün fermuarını çekip kendi modeli içinde sıkışıp kalma mânâsında anlaşılmamalıdır. O, ne zamanın dişleri arasında aşınıp giden ve maddî-mânevî hiçbir değer ifade etmeyen şeylere gönül kaptırmışlık, ne de temelde bize ait olmadığı hâlde sonradan içimize sokulmuş yabancı değerlere, bâtıl inançlara, ruhî ve zihnî tekâmülümüzü engelleyen eskimiş şeylere bağlılıktır. Öze dönme, dünü bugünle, bugünü de yarınla bir arada görme ve asırların birikimi kültür menşuruyla, ayıklanacakları çıkarıp atma, geride kalanlara da sımsıkı sahip çıkma demektir.

Bu mânâda öze dönüş, milletçe varlık ve bekâmızın önemli bir şartı olduğu gibi, yabancı değerlerin hücumundan kurtulma ve zaman zaman millî ruh şahikalarını bir duman gibi saran yabancı düşünce ve asimilasyonlardan da zarar görmemenin tek yoludur. Öze dönme hamlesinde muvaffak olan toplumlar, aynı zamanda, yitirdikleri tabiatlarını da kazanmaya, kendileri gibi düşünmeye, kendileri gibi konuşup kendileri gibi soluklamaya muvaffak olurlar.

Ne acıdır ki, yıllar yılı bu ülkede, kendinden kaçan bir kısım müstağripler, hep başkalarının nefeslerini soluklADı, hep sun'î teneffüsle yaşadı; bir kere olsun kendileri olarak tabiî teneffüste bulunamadı ve tabiîlikteki derin zevki duyamadılar. Dolayısıyla da, halkla kendileri arasında ortak idealler köprüsü kurulamadı; bu ideallere varış yolları belirlenemedi; yığınların donmuş, hareketsiz ruhlarına onları canlandıracak iman, şuur ve heyecan aşılanamadı. Böylece aydın (!) bir tarafta, halk yığınları diğer tarafta, herkes kendi anlayış ve düşüncesi veya kendi hezeyan ve isyanlarıyla çürüyüp gitti. Bunun neticesi olarak da, kalb, ruh, his ve düşünce dünyamızda kendimizi koruyup kollayamadığımız gibi, kendilerini taklit çizgisinde bulunduğumuz milletlerden de hiç mi hiç yararlanamadık.

Evet, belki, benliğimizin sınırlarını belirleyebilmek, özümüze ait hususiyetleri eksiksiz ortaya koyabilmek için, belli bir ölçüde, başkalarını bilmeye de ihtiyaç vardı; ama keşke bunu paradokslara girmeden ve özümüzü hırpalatmadan yapabilseydik.

Kaybettiğimiz din, dil, tarih şuurunun, bir ölçüde hasımlarımızın dinî düşünce, felsefe ve tarihlerini bilmekle alâkalı olduğunu kabul ediyoruz; ama, rica ederim; bilip değerlendirmenin, şuursuzca taklitlerle ne münasebeti var..?

Bizde öteden beri alafranga bir zümre, herhangi bir kritiğe tâbi tutmadan her şeyiyle batıyı taklit

Öze dönme, dünü bugünle, bugünü de yarınla bir arada görme ve asırların birikimi kültür menşuruyla, ayıklanacakları çıkarıp atma, geride kalanlara da sımsıkı sahip çıkma demektir.

ederken, diğer tarafta ayrı bir grup, hep onu suçlamayı deneyip durmuştur. Aslında her iki zümre de peşin hükümlülük içindeydi ve hata ediyordu. Batı, ne öyle taklit edilmeli, ne de böyle yerin dibine batırılmalıydı. O alınacak yanlarıyla alınmalı, atılacak taraflarıyla da atılmalıydı. Gel gör ki; batı, ne taklit edilebildi, ne de eracifine karşı sınırlar çizilip kapıların kapalı tutulması gerektiği noktada hassasiyet gösterilebildi.

Bugüne kadar kayıtsız şartsız batıya hayranlık duyanlar olsun, onu hakikî mânâsıyla taklit edebilselerdi, kim bilir belki de belli bir seviyede batılı olabilirlerdi..! Ama, ne onlar, ne biz, ne de bağlı bulunduğumuz şu garipler dünyası basitlerden basit bu meseleyi hiçbir zaman kavrayamadık; bundan dolayı da hasımlarımız tarafından tekrar tekrar nakavt edildik.

Hiç olmazsa şu anda olsun, milletin kendine dönmesini hazırlama mevkiinde bulunanlar, onun, havadan, sudan daha çok ihtiyaç duyduğu dinini, dilini destekleyip tarih şuuruyla gönlünü âbâd edebilselerdi!

Kendi usûl ve prensiplerine göre öğretilip hayata mâl edilmeyen ilim, aydınlatıcı ve yol gösterici olamayacağı gibi aynı tâli'sizliğe uğramış din ve dinî kültür de kendinden bekleneni asla veremeyecektir. Dinin, fonksiyonunu tam eda edebilmesi için, düşünce ile arasındaki mânilerin ortadan kaldırılmasına ve pratiğe giden yollardaki tıkanıklıkların açılmasına ihtiyaç vardır. Bu yapılmadığı takdirde, zihin ruhla bütünleşemeyecek, kalb ve kafa arasında diyalog kurulamayacak, dolayısıyla da din fonksiyonunu tam olarak eda edemeyecek, bir kısım zavallılar da bunu dinin yetersizliğine verecektir.

Dil de, tarihî tekâmülü içindeki ağırlığıyla ele alınıp güçlendirilmeli ve dünya dilleri arasında iştiyakla yazılıp okunan bir lisan hâline getirilmelidir. Dil, insanın şahsiyetini temsil eden önemli unsurlardan biridir. Ondaki kusur ve eksiklik, kültür hayatını felce uğratır ve bir ölçüde toplumu da bedevîleştirir.

Bir milletin dili, o milletin kültürüne bekçilik yapacak kadar gelişmiş ve güçlü değilse, o milletin başka kültürlerin işgaline uğraması ve zamanla da bütün özünü yitirmesi kaçınılmaz olur. Meselâ insanımıza ilim-irfan dağıtma mevkiinde bulunanların büyük bir kısmı İngilizceye âşina olduklarından, dağarcıklarında, o dilde yazılmış eserlerden süzülüp gelen düşünceler fazlaca bulunacaktır. Bu da onları, İngiliz ve Amerikalılar gibi duyuş, düşünüş ve anlayışa sevk edecek; dolayısıyla da, halkla münevver arasında aşılması imkânsız uçurumlar meydana gelecek ve zavallı yığınlar (eski-yeni) derken şaşırıp ortada kalacaklardır.

Tarih şuuru, geçmişle geleceği bağlayan bir köprü mesabesindedir. Bu köprüyü kurup koruyamayan milletlerin, öbür sahilde gidip nereye aborde olacaklarını kestirmek oldukça zordur.

Bugüne kadar tarih şuurunu koruyamayan hiçbir milletin payidar olduğunu duymadığımız gibi, başkalarına ait levsiyatı tekrar tekrar besteleyip duran müstağriplerin payidar olacaklarına da ihtimal veremiyoruz.

Onun içindir ki topyekün millet, bir kıta sahanlığı prensibiyle millî ruh sahillerini ve semalarını; kimseye ihlâl ettirmeme düşüncesiyle millî mefkûre atmosferini; içimize sızma istidâdında olan her türlü yabancı anlayışa parola sorma idrak ve basiretiyle de, millî kültür haremini koruyup kollamalı ve şartlar ne olursa olsun, göz ve gönüllerimiz mutlaka kendi ülkemiz üzerinde bulunmalı; bütün bunlarla beraber, bugünün nesilleri, hem "dün" hem de "yarın" olmasını bilmeli ve bu anlayışla geleceği, mazi kanaviçesine göre bir dantela zarafet ve inceliği içinde işlemelidir ki, bugüne kadar milletçe maruz kaldığımız içtimaî erozyonlara bir daha düşülmesin; kaybedilen şeyleri telafiye çalışırken, yeni kayıplara sebebiyet verilecek fasit dairelere girilmesin ve var olma kavgasının verildiği aynı noktada, çeşitli dejenerasyonlarla ölüme davetiye çıkarılmış olmasın...!

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

VEFATINDAN ELLİ YIL SONRA BEDİÜZZAMAN İLE HELÂLLEŞME

Bediüzzaman, üzerinde titizlikle durulup düşünülmesi, araştırılıp insanlığa tanıtılması gerekli olan bir simadır. O, İslâm âleminin, inanç, moral ve vicdanî enginliğini hem de en katıksız ve müessir şekilde ortaya koyan çağın bir numaralı insanıdır. O, bütün ömrünü, Kitap ve Sünnet'in gölgesinde, tecrübe ve mantığın kanatları altında, derin bir aşk ve heyecanla beraber hep bir muhakeme insanı olarak sürdürmüştür. ***

"Said Nur üç devri yaşamış bir ihtiyar: Meşrutiyet, İttihat ve Terakki ve Cumhuriyet. Bu üç devir büyük devrilişlerle dolu. Yıkılmayan kalmamış. Yalnız bir adam var, o ayakta!" Merhum Osman Yüksel Serdengeçti onu anlatan makalesine bu cümlelerle başlıyor, sonra her üç devirde "kaya gibi iradesi" "şimşek gibi zekâsıyla" yaptığı önemli çalışmalarını anıyordu. Son dönem tarihini çalışan bir başka yazar, Kadir Mısıroğlu, otuz yıl kadar önce, Sebil dergisinin kapağına vurduğu resminin altına, kitap çapında bir tespitle: "Din düşmanlarının Türkiye'deki plânlarını altüst eden adam!" yazmıştı. İslâm'a karşı olanlarla mücadele eden başka şahsiyetler de elbette olmuştur; fakat belli ki yazarın maksadı, bu zâtın onların başında geldiğini vurgulamaktır.

Gerçekten Bediüzzaman Said Nursi, büyük olmanın başlıca ölçülerine sahip idi:

Her şeyden önce âlim idi. Âlimliği Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulan İslâm İlimleri Akademisi'ne (Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye) üye seçilmesi ile sabittir.[1] Bu Kurulda Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Elmalılı M. Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Arapkirli Hüseyin Avni gibi zevatla çalışmıştı. Şeyhülislâm Musa Kâzım tarafından mahreç mevleviyetliği pâyesine yükseltilmiş, Sultan M. Vahidüddin tarafından da onaylanmıştır (O dönemde bu makam kibâr-ı müderrisîn 'büyük profesörler'den üstün olup bilâd-ı hamse (Mısır, Şam, Bursa, Edirne, Filibe) kadılıklarından hemen sonra gelen bir makam idi).

Sözle, kalemle yaptığı cihadın yanında fiilen de halkın önüne geçmişti: 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgali döneminde, ses çıkarmanın insanın canına mal olduğu sırada, dikkat çeken bir sima olmasına rağmen Hutuvat-ı Sitte adıyla yazıp bastırdığı, sonra fiilen

dağıttığı kitapçığında sinsi İngiliz siyasetinin arkasındaki gerçek hedefleri analiz ederek milleti uyarıyordu. İngiliz komutanı idam etmeyi düşünmüş ise de, nüfuzu ve batıda-doğuda çok sevilmesi sebebiyle halkın büyük infialini hesaba katarak bundan vaz geçmişti.[2]

Mütareke sırasında Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi, Anadolu'da başlatılan İstiklâl Hareketi aleyhinde fetva vermişti. Fakat Said Nursi düşmana karşı koyanların asi olmadıklarını, bunun baskı altında verilmiş olması sebebiyle geçerli fetva sayılamayacağını ilân etti.[3] Kuvay-ı

Millîye'de beraber çalışma davetine karşı "avcı hattında mücadeleyi tercih etmesi sebebiyle" çalışmasını İstanbul'dan yürüteceğini bildirdi. Zaferden sonra, bu hizmetlerinden ötürü Türkiye B. M. Meclisi 9 Kasım 1922'de "hoşamedi" (resmi karşılama merasimi) programı ile Ankara'ya davet etti. Mecliste milletvekillerine konuşma yapması rica edildi.[4] Kürsüden yaptığı konuşmada istiklâl mücadelesi gazilerini tebrik ve onlar için dua etti.

İlmiyye sınıfında yer alması hasebiyle askerlikten muaf olmasına rağmen 1. Cihan Savaşı'nda, cepheye koşup kurduğu, 4.000 kadar askerden oluşan gönüllü milis alay komutanı olarak Van, Muş, Bitlis bölgesinde vatan savunmasında yer aldı. Birçok yararlık gösterdikten sonra Ruslara esir düştü. Cihad esnasında at üstünde iken, düşmandan fırsat bulduğu sıralarda İşârâtü'l-İ'caz tefsirini imlâ (dikte) tarzında talebesine yazdırıyordu. Fatiha ile Bakara sûresinin ilk kısmına dâir olan bu tefsir kitabını dikkatle okuyan her uzman, onun Kur'ân ilimlerine ve i'cazına, Arap Dili ve edebiyatı, Arap belâgati çerçevesinde vukufunun pek üstün seviyede olduğunu teslim etmektedir. 2000 yıllarında bu kitabın el-Ezher Üniversitesi tefsir doktora programında ders kitabı olarak okutulduğunu biliyoruz.

Cumhuriyet'ten sonra devlet makamlarını ele geçiren bir kısım kimselerle görüş ayrılığında olduğunu anlayınca siyaset alanında hizmetin zorlaştığını görerek memleketinde inzivaya çekilmeyi düşündü. Şeyh Said İsyanı ile hiç ilgisi olmadığı hâlde, o bahane ile –muhtemelen nüfuzu sebebiyle potansiyel tehlike olabilir vehmi ile- olağanüstü hâl yetkilileri onu, inzivasından çıkararak Van'dan, önce Burdur'a, sonra Isparta'nın küçük bir dağ köyü olan Barla'ya sürdüler.

Yeni nesillerin İslâm'dan habersiz yetiştirilme programına karşı, irşad ve eğitim hizmetine ağırlık vermek üzere Risale-i Nur Külliyatı adı altında kitaplar yazmaya başladı. Bu dağ köyünde imlâ tarzında talebelerine yazdırdığı Sözler, Mektubat, Lem'alar, Şua'lar gibi kitaplar yayımlanamıyor, el ile, zahmetle çıkarılan nüshalar çok sınırlı şekilde dağılabiliyordu. Yanında parmakla sayılabilecek sayıdaki talebeler: "Hocam bunlar güzel, önemli kitaplar, ama ne yazık ki basılamıyor, yayılamıyor" deyince: "Vakti gelince daha fazla yayılacak, hattâ radyoda da okunacak inşâallah" diyordu. O zaman için radyo, dünyadaki en ileri yayın ve iletişim aracı idi. 1949'da Afyon Ağır Ceza mahkeme savcısının beş yüz bin Risalenin yayıldığı şeklindeki tespitine bakılacak olursa, el ile çoğaltılan bu kitapların, bu baskı ve takip döneminde bu derecede yayılmasının harikulâde olduğunu söyleyebiliriz. Son dönemde kitap, dergi, radyo, TV kanalları, MP3, MP4 gibi cihazlarla dünyanın yedi kıtasına nasıl bir ağ şeklinde yayıldığını gözlemliyoruz.

İhlâs ve fedakârlık açısından bakacak olursak onun, din hizmeti karşılığında hiçbir maddî ücret veya yardım almadan ve beklemeden, tam bir istiğna ile, yoksul bir tarzda hizmetini sürdürdüğünü, meşru olan hediyeyi bile kabulden kaçındığını herkes bilmektedir. Hediyeleşmenin sünnet olduğunu elbette biliyordu, karşılığı verilemeyince, bu sadece hediye kabulü olur, "hediyeleşme" olmazdı. Dâru'l-Hikmet'te yüksek maaş alırken, gelirinin çok az kısmı ile geçinip geri kalanı biriktirme cihetine gitmemiş, yazdığı bazı kitapları bastırarak parasız dağıtmış, böylece "Ümmetin parasını, yine Ümmete iade görevini" yerine getirdiğini ifade etmişti. Ömrünün son döneminde Külliyatı, serbestçe basılmaya başlandı. İsteseydi onlardan meşru olarak alacağı telif ücretiyle zengin olabilirdi. Fakat o, kanaatle yaşamaya devam etti. Urfa'da vefat ettiğinde terike hâkiminin tespitine göre üzerindeki saat, cüppe, seccade gibi zatî eşyadan başka mal bırakmadı, bunlara 551 TL değer biçti.[5] Dine ve millete hizmetten, evlenmeye, aile kurmaya bile fırsat bulamadı.

Müsamahası yönünden ona bakacak olursak: 50 yaşından ömrünün sonuna kadar 30 yıl boyunca kendisine sürgün ve zindan hayatı yaşattılar. Şimdiki normal hapishanelerde değil, en temel ihtiyaçları karşılamaktan uzak hücre hapsinde tuttular. Sonu beraatla neticelendi, ama mahkûm edilmiş gibi çile çekti. Kendisine kâtil muamelesi yapanlara bile hakkını helâl etti.[6] Bu, hoşgörünün zirvesidir ki ancak âhirzaman Peygamberi sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in vârisliğinden nasibi bol olan bir zât bu dereceye erişebilir. O Mekke'yi fethettiği gün, kendisine ve Müslümanlara yapmadıkları işkenceyi bırakmayan Mekkelileri cezalandırmamış, bağışlayarak, en yüksek bir müsamaha örneği vermişti. Hoşgörü, dile kolaydır. Otuz yıl boyunca insanı canından bezdiren işkencelere maruz kalan milyonda bir insan bile bedduadan vazgeçmez, hele hakkını helâl etmez.

Müslümanların birliğine son derece önem verirdi. Müslümanlardan, kendi hizmeti aleyhinde olanlar hakkında bile talebelerine tavsiyesi: "Onlara, bizim ehl-i imanla bir davamız yok, biz sizinle kardeşiz, sadece dinsizlik akımına karşı Kur'ân hizmeti ile meşgulüz." demeleri olmuştur. Müslümanlarla ittifakın, Cenâb-ı Allah'ın tevfîkinin (muvaffak kılmasının) şartı ve vesilesi olduğunu vurgulamıştır.

Said Nursi, bundan yüz yıl (vefatından 51 yıl) önce Volkan gazetesinde, 23 Mart 1909 (11 Mart 1325) tarihinde "Bediüzzaman'ın Fihriste-i Efkârıdır"

başlıklı bir makale yayımlamıştı.[7] Burada âdeta hayat programını özetlemişti. Yazısının 2.maddesinde hulâsa olarak şöyle diyordu: Müslümanların belli başlı ilim, fikir ve mâneviyat merkezleri medrese, mektep ve tekkelerdir. Bunlardan her birinin kendisine mahsus çalışma alanları vardır. Fakat bir koordinasyon ile belirli zamanlarda bir araya gelip müşterek gayeye hizmet etmeleri gerekir. Bu koordinasyonu, üç ayrı odasının ortadaki büyük salona açıldığı bir eve benzetir. Muayyen zamanlarda dinî ilimler (medrese), modern bilimler (mektep) ve mâneviyat eğitimi (tekke) mensupları orta salona çıkarak ortak hizmeti plânlamalıdır. Medresenin sağlam ilim ölçüleri, mektebin öğrettiği çağdaş bilimler, tekkenin işlevi olan nefis terbiyesi ve mânevî eğitim vazgeçilmez kurumlar olarak Müslüman toplum içinde yerlerini almalıdır.

Telegrafik başlıklarla, ciltlere sığmayan bereketli bir ömrün faaliyetlerini özetlemeye çalışan bu kısa makalemizin sonuna doğru, merhumun çok önem verdiği bir prensibe daha değinelim: O da ilmî çevrelerde "hürriyet"i şart görmesidir. Az önce adı geçen programının 3. maddesinde bunu vurgular ve hürriyetin, olmazsa olmaz bir ilke olduğunu bildirirken devam ve özetle şöyle der: "Yönetimde kuvvet kanunda olmalıdır. İlimde de kuvvet, hakta ve hakikatte olmalıdır. Yoksa istibdat (despotluk) hâkim olur." Bu programının baş tarafında, ilim erbabından dikkatli okuma ve anlayış beklediğini söyler. "Yoksa sathi nazardan hâsıl olan yanlış anlamanızı ve su-i zannınızı helâl etmem." der.

İlim ve hizmet hayatını özetlediğim bu âlim, mütefekkir ve mücahidi, hiç kimsenin ilim adına yok saymaya hakkı olamaz. İlmi ve hizmeti Türkiye'ye sığmayıp, İslâm dünyasına, hattâ dünya ülkelerinin çoğuna ulaşan bu değerimizi görmezden gelmek, kimseye bir şey kazandırmaz. Takdir edenler ise, aşikâr bir fazileti kabul ettiklerini dile getirmiş olur, yoksa onun faziletine bir değer katmış olmazlar. Bu vesile ile yeri gelmişken İSAM'ın (İslâm Araştırmaları Merkezi) yayınladığı İslâm Ansiklopedisi'nin 35. cildinde (2008) "Said Nursi" maddesinde, onun hayatının, eserlerinin, şahsiyetinin ve hizmetlerinin objektif bir tarzda tanıtılmasını, âcizane takdir ve tebrik etmekten kendimi alamadığımı belirtmek isterim. Bu kurumun, vazifesini yaptığı, özel bir tebrike gerek olmadığı söylenebilir ve doğrudur. Fakat bazı ilim çevrelerinde bu zâtın adını tabu hâline getirenlerin hâlâ bulunduğu göz önüne alınacak olursa, ansiklopedinin bu maddesi oldukça önemsenmeye değer. Zîrâ 2003 yılında yayımladığım "Oryantalistlerin Yanılgıları" kitabımda yazdığım üzere bu ansiklopedi, ilmî yönden asrımız Müslümanlarının yüz akıdır ve Türkiye'deki İlâhiyat fakültelerinin ve İslâmî öğretimin ortak birikimidir. Dolayısıyla, bu birikimin ve şahs-ı mânevînin bu yayınının, bazı münferit yok saymalara yeterli bir cevap teşkil edeceğini umarım. Merhumun, tam yüz sene önce temenni ettiği hürriyet atmosferini uygulayan Ansiklopedi Kuruluna bin "Barekallah!" Aydın olmak, cesaret ister. Yoksa, fikirleri analiz etmeden, sadece isimlere takılanlar, âlim saymadıkları kişinin, yüzlerce yıl gerisinde kalırlar. Kaldı ki bu zâtın eserleri defalarca Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, bilirkişilerden, yüzlerce mahkeme heyetinden, zaman içinde hep olumlu kararlar almıştır. Bazı dindar ilim mensupları cesaretsizlikleri, bazı hissiyatları veya incelememeleri sebebiyle ondan uzak durmuşlardır. Bu, işin özel bir tarafıdır. Ama bir de, hürriyet ve demokrasiyi, insan haklarını hazmedemeyen ve aslında İslâm aleyhinde olduklarından ona karşı çıkanlar vardır. Ölümünden 50 yıl kadar geçtiği hâlde, bunlar hâlâ ona karşı kinlerini dışa vururlar.

Merhumun bazı yönleri gibi, şu yönü ile de Bediüzzaman (yani zamanın nadiratından) olduğunu, zaman gösterdi. Haklar ve hürriyetler asrında, 20. asrın son yarısında, güvenlik kuvvetlerinin müthiş bir çemberi altında 12 Temmuz 1960'da geceleyin Urfa'daki mezarı açılarak cesedi meçhul bir yere götürüldü. Allah'tan, 27 Mayıs 1960 darbesinden iki ay kadar önce vefat etmişti. Ölüsüne tahammül edemeyenler, hayatta olsaydı kim bilir ne yaparlardı! Diriler, ölenlere haklarını helâl ederler. Evet, şimdi helâlleşme vakti. O mu bizden helâllik istemeli, yoksa biz mi ondan helâllik istemeliyiz? Herkesin bir mezarı varken, biz onun kabrini bile koruyamadık. Ne diyelim, Mevlâmız onun ruhunu sonsuz rahmetinde saklasın, yeni nesillerde sırrını devam ettirsin.

* Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. E. Öğrt. Üyesi.
syildirim@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c.35, s.566.
2. Bediüzzaman'ın İngiliz işgali döneminde onlarla mücadelesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mary F. Weld, Bediüzzaman Said Nursi Entelektüel Biyografisi, İstanbul, Etkileşim Yay, 2006, s.198-205.; Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Taraflarıyla B. Said Nursi, İstanbul, Yeni Asya Yay., 1994, s.226-234.
3. Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.35, 566.
4. TBMM Zabıt Ceridesi, 9 Teşrin-i sani, 1338 (9 Kasım 1922), c.24, 457 (İktibas eden, Necmeddin Şahiner, age, s.257-258.)
5. Mary F.Weld (vefat tarihindeki gazetelerden naklen), Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul, 2006, s.422.
6. Dr. Tahsin Tola-Said Özdemir,B. Said Nursi'nin Tarihçe-i Hayatı, Eşref Edip'le Röportaj,Şahdamar Yay.,İstanbul,2007, s616.
7. B.Said Nursi, Asar-ı Bediiyye, İstanbul, İttihat Yay., 1999, s.819-820. (Makalenin tamamı bu eserin s.817-826 bölümünde iktibas edilmiştir).

Prof. Dr. Saffet KÖSE *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

KUR'ÂN VE SÜNNETİN ÇİZDİĞİ *Aile Modeli*

Aile ve din insanlığın tarihi kadar kadîm iki kurumdur ve bu iki müessese birbiriyle sıkı münasebet hâlindedir. Din, ailenin oluşmadan önceki aşamalarında, kuruluşunda, işleyişinde ve sonlanmasında önemli ilkeler ve ayrıntılı hükümler getirmiştir. Bütün dinlerde aile ile ilgili hükümler vardır.

Bir başka açıdan bakıldığında dinî değerlerin korunmasında ailenin rolü ne kadar büyükse ailenin korunmasında da dinin tesiri o kadar önemlidir. Dolayısıyla bu iki kurum bekâsı için belli ölçüde birbirine muhtaçtır. Son din İslâm ve onun öğretilerinin yön verdiği Müslüman aile için de bu esas geçerlidir.

Acaba İslâm'ın iki ana kaynağı Kur'ân ve Sünnet aile için nasıl bir model öngörmektedir? Öncelikle aile nikâh akdiyle kurulur. Nikâh, insan neslinin varlık sebebi olan ailevî münasebetin tek meşru yoludur.[1]

Kâinattaki canlıların varlık ve neslinin devamı erkek ve dişinin birleşmesine bağlanmıştır. Sadece insanlarla alâkalı değil hayvan[2] ve bitkiler[3] ile ilgili genel kural da budur. Meselâ rüzgârların fonksiyonlarından birisi erkek ve dişiyi buluşturarak bitkileri aşılamak ve sebze-meyve oluşumunu sağlamaktır.[4] Bu sebeple canlı varlıklar çift yaratılmış,[5] Hz. Nûh'a (a.s.) tufandan önce gemisine her cins hayvandan birer çift alması emredilmiştir.[6] "Bütün çiftleri o yaratmıştır" âyeti[7] varlıkların hayata çıkmaları ve nesillerinin devamlılığının bu yolla sağlandığına ve bunun da bir lütuf olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple erkek-dişi, kadın-erkek birisi diğerinin varlık sebebi olacak ölçüde birbirlerine mahkûmdurlar. Kadın-erkek arasındaki mutlak üstünlüğü ya da üstünlük tartışmalarını mânâsız kılan da budur.

Neslin devamı için kadın ve erkek birbirine ilgi duyacak şekilde yaratılmıştır. Esasen bu, fıtrat kanunudur.

Çünkü zıt kutuplar birbirini çeker. Varlık da bundan doğar. Karı-koca için kullanılan *zevc* kelimesinde de bu incelik gözükmektedir. Zîrâ *zevc* aynı cinsten[8] fakat zıt özellikteki, karşıt kutuplu varlıklar (erkek-dişi)[9] için kullanılır. Karı-koca arasındaki uyum, ahenk ve ünsiyeti sağlayan, varlığı doğuran, sürekliliği sağlayan da budur. Arzular, tatmin edildiklerinde son bulsa da, bahse konu özellikleriyle eş olmak her ân birbirlerine olan arzuyu tazelediğinden eşler arasında sürekli bağlılık sağlanmaktadır.

Karşıt cinsleri birbirlerine cazibe merkezi hâline getiren şehvet dürtüsüdür ve bu arzu insanın en zayıf yönünü teşkil eder.[10] Bunun için Kur'ân-ı Kerîm *zina yapmayın* yerine *zinaya yaklaşmayın* ifadesiyle zinaya götürebilecek ortamlardan uzak durulmasını talep eder.[11] Zîrâ o girdabın içinden çıkmak kolay bir iş değildir.

Bundan dolayıdır ki hadîste zina daveti alan ve Allah'tan korktuğunu beyan edip bu talebi reddeden mü'min hesap gününde Yüce Yaratıcı'nın özel misafiri olarak ağırlanacak yedi sınıf içinde sayılmıştır.[12] Hattâ böyle bir imtihanla karşı karşıya kalıp da nefsini yenen bir mü'minin dünya sıkıntılarından birisiyle karşı karşıya kalıp da çaresizliğe düştüğünde Allah'a bu ameliyle tevessül etmesi durumunda Allah'ın o şahsı bu sebeple sıkıntıdan kurtaracağı hadîste bir örnekle anlatılmaktadır.[13]

Nikâh, dinî bir vecibe olan[14] iffeti korumanın[15] kalkanıdır. Esasen iffet şehvete hükmetme ve onu meşru yoldan tatmin etme sonucunda ortaya çıkan bir fazilet, şehvetin insana hükmetmesi ise iffetsizliği doğuran bir rezilettir. Buna göre zinaya düşme endişesi taşıyıp da malî gücü yerinde olan sorumluluk sahibi kişilere evlilik farz olmuştur.[16] İşte bu noktadan yaklaşıldığında nikâhla oluşan ailede eşler, dış etkilere karşı birbirlerinin elbisesidir[17] ki, bununla her birisi diğerini koruyup kollar/sarıp sarmalar, aile mahremiyetlerini dışarıya sızdırmazlar. Bu elbisenin materyali de Allah'ın emir ve yasaklarına saygı ve sevgiyle bağlılık anlamına gelen *takvâ*'dır.[18] Bu yapı giysiye, şehevî duyguların tesirine karşı kuvvetli bir koruma, nefsî zaaflara karşı sert bir direnç gücü kazandırır. İşte bunun için Hz. Peygamber (s.a.s.) bağımsız yönelişin ve nefsî arzuların en yoğun ve güçlü olduğu dönemden geçen gençlere seslenerek imkânı iyi olanların evlenmelerini istemiştir.[19]

Kur'ân-ı Kerîm'e göre kadın ve erkek birbirlerine karşı üstünlükleri bulunan iki farklı cinstir. İki varlık arasındaki farklılık birinde olanın diğerinde bulunmadığı özelliği gösterir. Bu husus kadın-erkek arasındaki mutlak üstünlük iddiasını ortadan kaldırmaktadır. Nikâh yoluyla birliktelik sağlayan taraflardan her birisi, üstün yönleriyle yekdiğerinin eksikliklerini tamamlamakta[20] ve bu yolla ayrılmaz biçimde iç içe geçip bütünleşmektedir.[21] Bu farklılığın getirdiği üstünlük tabiî olarak karı-kocaya farklı roller yüklemektedir ki, eşler birbirlerine ait bu doğal/fıtrî rolleri çalma girişiminde bulunmamalıdır.[22]

Kur'ân-ı Kerîm'in eş için *zevc* kelimesini kullanması da bu hususu en güzel şekilde açıklamaktadır. Çünkü *zevc* kelimesi sözlükte aynı zamanda ayakkabı, terlik ve mest gibi çift giysilerin her bir teki (sağı-solu) için kullanılır.[23] Karı-koca için kullanılan zevcân/zevceyn ifadesi de bir çift (iki eş) mânâsına gelir. Bu ikilinin temel özelliği birbirlerinin farklı rolleriyle bütünleşerek birisi diğerinin ayrılmaz parçası hâline gelmesi, birisi olmadan diğerinin anlamsızlaşması, birinin de diğerinin yerini dolduramamasıdır. Farklılıklarıyla bütünleşen eşler güçlü bağlarla birbirlerine kenetlenerek yalnızlık hissetmelerine mâni olacaklardır.

Herhangi bir kurumun ait olduğu toplumun zihniyet dünyasından, ona yön veren temel değerlerden soyutlanarak tanımlanması sağlıklı netice vermez. Kur'ân'ın aile kurumunun merkezine yerleştirdiği *rahmet* İslâm toplumunda ilişkilerin zeminini oluşturan en temel kavramdır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in hemen başında kendisini Âlemlerin Rabbi olarak takdim ettikten sonra *rahmân* ve r*ahîm* sıfatına yer verir.[24] Rahmeti kendisine ilke edindiğini,[25] rahmetinin her şeyi kuşattığını bildirir.[26] Peygamberini rahmet vasfıyla ön plâna çıkarır[27] ve müfessirlerin ifadesiyle sadece son Peygamberine beraberce *raûf* ve *rahîm* sıfatlarını lâyık görür.[28] Mü'minlerin de aralarında aynı duygu ile hareket etmeleri gerektiğini belirtir[29] ve birbirlerine merhameti tavsiye etmelerini ister.[30] Hz. Peygamber'in bir Müslümanın hayırlı olan bütün işlerine besmelesiz başlamasını eksiklik olarak belirtmesi de[31] rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla başlanan işte merhametin etkisinin gösterilmesini istemesindendir ki, besmele çeken mü'min de bunu taahhüt etmektedir. Günde beş vakit kılınan namazların her bir rekâtında okunan Fâtiha Sûresi'nde de Âlemlerin Rabbi'nin rahmân ve rahîm sıfatı tekrarlanır. Bütün bunlar bu kelime ile ifade edilen mânânın Müslüman'ın hayatında ne kadar merkezî bir konumda bulunduğunu göstermeye yeter bir husustur.

Rahmet kelimesi Allah açısından lütuf ve inayet, kullar bakımından da nezaket ve sevgiyle istenenden fazlasıyla iyilik etmek demektir. Bu incelik insan-âlem münasebetinin (insanlar arası ve diğer varlıklarla mü-

nasebetlerin) en temel dinamiğidir. Allah'ın yarattıklarına merhametle yaklaşmayanın müeyyidesi de oldukça ağırdır ve bu da merhametle muameleye hak kazanamamaktır.[32] Aile için istenen de bu rahmet atmosferidir.

İslâm toplumunun en temel kurumu olan Müslüman aile, eşler arasındaki münasebetlerin *meveddet* ve *rahmetle* örgülendiği,[33] iyilik ve ihsanın, lütufkârlığın (fazilet) hâkim olduğu[34] sıcak bir yuvadır. Bu yuva içinde anne-baba ile ilişkiler de aynı merkezde yürümelidir.[35]

Rahmet kelimesi iki unsuru ihtiva eder.[36] Birincisi incelik, nezaket, şefkat anlamına gelen *rikkat*; ikincisi de gönülden gelen bir sevgiyle, incitici bir tavır takınmaksızın istenilenden fazlasıyla iyilik etmek mânâsındaki[37] *ihsan*dır. İhsan kelimesinin kökü dikkate alındığında iyilikte estetik bir unsurun bulunduğu ve buna da özen gösterilmesi gerektiği açıkça görülür. Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde iyilik için özellikle *hüsn* (güzel) kökünden türemiş olan *hasene* (ç. hasenât) kelimesinin kullanılması da[38] buna işaret içindir. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm iyilik olsun diye yapılan eylemde miktarı ne olursa olsun incitici bir tutumun bulunması hâlinde onun iyilik olmaktan çıkacağını ve bunun Allah katında bir değerinin bulunmayacağını açıkça belirtir.[39] Bu sebeple Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Allah Teâlâ'nın bütün varlıklarla ilişkilerde ihsan hassasiyetinin gözetilmesini istediğini bildirir.[40]

İşte bu yönüyle rahmet dikey ilişkilerin ana karakterini oluşturduğu *acıma* hissinden ayrılır. Kur'ân'ın ailenin temel direği olan anne-babaya karşı çocukların ilişkilerinde de rahmet ve ihsanı merkeze alması bu açıdan önemlidir.[41] Hattâ Kur'ân bu anlayışa o kadar önem verir ki boşanma durumunda bile ihsanın gözetilmesini ister.[42] Çünkü davranışlarda kabalık, münasebetlerde sertlik, sözlerde kırıcılık, hatada hoşgörüsüzlük kısacası taş kalblilik (*fazz* ve *galîzu'l-kalb*) ve merhametsizlik sağlıklı bir iletişimi engellediği için kurumsal yapıyı yıkan ve dağıtan bir niteliğe sahiptir.[43] Hissî birlikteliğin yoğun olduğu aile kurumunda bu tür olumsuz ve yıkıcı tavırların tahribatı daha fazla ve daha etkilidir. Özellikle tatlı söz, istismar edilmediği sürece hataların bağışlanması ve hoş görülü yaklaşım aile fertlerinin birbirlerine kenetlenmesini sağlayan en temel davranış kalıbıdır. Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ ve Hârûn'u Fir'avn'a gönderirken yumuşak söz söylemelerini talep etmesi,[44] yine Yüce Yaratıcı'nın Hz. Peygamber'e suikast düzenleyenleri affetmesini ve görmezlikten gelmesini istemesi,[45] son derece dikkate değer örneklerdir ki bunlara en fazla aile içindeki fertlerin sahip olması gerekir. İlke olarak uğranılan haksızlığın ve kötülüğün bile iyilik ve güzellikle halledilmesi yoluna gidilmesi aradaki buzları eriten ve sıcacık bir dostluk ortamı oluşturan bir niteliğe sahiptir.[46] Bu davranış biçimi en kolay aile içinde sağlanabilir ve en müessir neticeyi de bu kurumda verir.

Rahmet, Allah için kullanıldığında, O'nun inayet ve lütfu anlaşılır. Allah'ın rahmeti sevince vesile olduğu gibi[47] insanların gösterdiği iyilikte de aynı neticenin bulunması gerekir ki, bu da sadece gönülden gelen bir sevgi ile yerinde ve zamanında yapıldığında ortaya çıkar. Üstelik bu iyilik, onu yapanı arıtır, yüceltir,[48] sahibine de ayrı bir sevinç, huzur ve zevk verir ki bu, imanın kemalinin göstergesidir.[49]

Kur'ân'ın zikri geçen âyette aile münasebetlerinin merkezine yerleştirdiği diğer kelime olan *meveddet* ise muhabbet, ünsiyet, sevgi ve saygı mânâsına gelir. Bu da eşlerin birbirine güvenini, sadakatini, bağlılığını oluşturur. Sadakat, sevgi ve samimiyette gönüllerin, vicdanların birleşmesine denir.[50]

Aile yuvasında *rahmet* ve *meveddet*'in belirleyici olduğu iyilik merkezli ilişkiler, istenilen şeyin gönül coşkusuyla fazlasıyla yapıldığı (ihsan), her davranışın olumluya yorumlandığı, af ve hoş görünen bir lütuf değil vazife telâkki edildiği huzur ortamını doğurur. Münasebetlerin temeline oturan bu zihniyet, adaleti aşan bir özellik arz eder. Bu da ilişkiler ağına ibadet karakteri kazandırır.[51]

Yuvaya hâkim olan *meveddet* ve *rahmet*, buyurgan tavrı, güce dayalı iktidarı, duyguların bencilliğini ortadan kaldıran bir işlev görür, ilişkilerin yatay biçimde seyretmesini sağlar, fedakârlığı pekiştirir. İstenilenden ya da hak edilenden fazlanın verilmesi bir gönül işi olduğu için sevgi temeline dayanır ve bu tür bir davranış, verene de alana da huzur veren bir atmosfer oluşturur. Bu sevgi sayesinde adalet aşılır, hiyerarşi ortadan kalkar, gönüller bu bağla kopmaz biçimde birbirine bağlanır.

Bütün bunların tabiî bir neticesi olarak aile kurumunda *reis* yetki kullanan, egemen olan değil, sorumluluk üstlenmiş ve temsil konumunda bulunan şahıs demektir. Aile toplumun en küçük birimi ve çekirdek kurumu olduğu için, diğer bütün müesseselerde olduğu şekliyle fertlerini ilgilendiren hususlarda istişareyi esas alır,[52] bu ilkenin işletilmesi, kurumu temsil edenin despotik tavır takınmasını engellediği gibi karı-koca arasında oluşabilecek bir egemenlik çatışmasının da önünü alan bir işleve sahiptir.

Rahmet ve meveddete dayalı münasebetler sadece eşler arasında değil ailenin bir parçası olan anne-babaya

karşı da olması gereken önemli bir değer olarak Kur'ân-ı Kerîm'de merkezî bir konuma yerleştirilir.[53] Hattâ Allah Teâlâ birçok âyette kendisine kulluktan sonra anababaya iyiliği emreder.[54]

Kur'ân'a göre Müslümana yakışan tavır Allah'tan göz aydınlığı sağlayan/gönüllere sürur ve coşku veren eş ve çocuklar isteyen bir beklenti içinde olmaktır.[55] Aile yuvasının en önemli ferdi de evliliğin en temel beklentilerinden birisi olan çocuktur.[56] Kur'ân-ı Kerîm özellikle kadının bu yönünü ön plâna çıkararak kadınları çocuk yetiştiren tarlalar olarak tavsif eder.[57] Çocuğun aynı zamanda aileyi birbirine bağlayan işlevi vardır. Bu bağ o kadar güçlüdür ki aile fertleri, anne-babanın sürekli olarak çocuğuna,[58] onun da anne-babasına[59] dua etmesi ile -hatta bunu her namazda tekrarlamasıyla- sürekli iletişim hâlindedirler.

Kur'ân-ı Kerîm, çocukların birer imtihan vesilesi olduğunu;[60] aile reisinden çocuklarını ve ailesini ateşten koruyacak tedbirleri almasını ister.[61] Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de anne-babanın çocuğuna güzel ahlâktan daha değerli bir hazine bağışlayamayacağını belirterek[62] çocuk eğitimine ve aile reisinin sorumluluğuna dikkat çeker. Bu konuda en temel yardımcı özellik ise çocuğun öğrenim sürecinde bir örneğe ihtiyaç duyması ve kendisine en yakın örneğin de anne-babasının olması sebebiyle onları taklit etmesi, onları model almasıdır. Bu çok değerli bir kaynaktır, dolayısıyla da iyi bir fırsattır. Kur'ân-ı Kerîm bu noktadan hareketle, güzel ahlâkın, dinî değerlerin çocuklara kazandırılabilmesinin en temel şartı olarak aile büyüklerinin tutarlı davranışlarıyla iyi bir model olmasına, söz-fiil birlikteliğinin önemine vurgu yapar. Meselâ, aile reisi sorumlu olduğu aile fertlerinden namaz kılmalarını isterken kendisi tavizsiz biçimde namaza devam etmeli ve rızık endişesi dâhil bu yolda hiçbir sıkıntıya boyun eğmemelidir.[63] Çünkü kişinin yapmadığı bir şeyi başkasından talep etmesi tutarsızlıktır, inandırıcılığı olmadığı için de etkili değildir.[64] Diğer önemli bir konu da model'in işlevselliğinin alıcısı ile kendisi arasında sevgi bağının kurulmasına bağlı olmasıdır. Zîrâ sevileni taklit fıtrî bir duygudur. Özellikle taklit dışında öğrenme imkânı bulunmadığı dönemlerde çocuklar açısından bu husus son derece mühimdir. Kaldı ki anne ve babanın sevgisi çocukların psikolojik ve sosyal gelişimleri açısından en büyük ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç tatmin edici şekilde giderilmediğinde çocuklarda fizikî, zihnî, sosyal, ahlâkî ve dinî gelişim gecikmeye uğrar.[65] Bu açıdan bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'in aile içi münasebetleri *rahmet* ve *meveddet* esası üzerine oturtmuş olması son derece önemlidir. Kaide olarak çocuğun hidânesinin anneye ait oluşu da onun şefkat ve merhamette babadan daha önde oluşu sebebiyledir (bk. aş.).

Kur'ân ve Sünnet açısından anne-çocuk münasebetlerine ayrı bir parantez açmamız gerekir. İslâm âlimleri, peş peşe, "*İyilik yapmama en layık kimdir?*" şeklinde sorulan soruya verdiği cevapta Hz. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) üç kere anneyi, dördüncüde babayı zikretmesinin[66] sebebi konusunda Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerle ilinti kurarlar. "*Annesi onu meşakkatle taşımış ve zahmetle doğurmuştur. Onun ana karnında bulunmasıyla sütten kesilmesi otuz aydır.*"[67] âyetiyle annenin hakkına özel olarak dikkat çekilmiştir. Hamilelik çilesi, doğurma zahmeti, emzirme külfeti sebebiyle Hz. Peygamber üç defa anneyi zikretmiştir. Bunun yanında baba ile mukayese edildiğinde annenin hem şefkat ve sevgisinin hem de çocuğuna olan bağlılığının daha çok olduğu belirtilmiştir.[68] Gerçekten anne şefkati çocuğa özel bir kaynaktır. En vahşi hayvanlarda bile bu duygunun mevcudiyeti anne ile çocuk/yavru arasındaki ilişkinin ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Modern psikiyatri de tespit etmiştir ki, çocuk açısından anne kucağının yerini doldurabilen herhangi bir alternatif yoktur. Bu sebeple en temel depresyon ve travma sebeplerinden birisi olarak çocuğun anne kucağından mahrumiyeti tespit edilmiştir. Dolayısıyla boşanma veya diğer bir yolla aile birliğinin sona ermesi hâlinde yedi yaşına gelinceye kadar çocuğun annede kalacağı hususunda İslâm hukukçuları görüş birliğine varmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) döneminde böyle bir anlaşmazlık ortaya çıkmış, bir kadın Resûl-i Ekrem'e gelip, *"Ey Allah'ın elçisi! Şu oğluma karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşamıştır ve çocuğu benden çekip almak istemektedir."* diyerek müracaatta bulununca Resûlullah, *"Sen evlenmedikçe çocuk üzerinde daha çok hak sahibisin!"* cevabını vermiştir.[69] Buna benzer bir hâdise de Hz. Ebû Bekir'in devlet başkanlığı döneminde meydana gelmiş, Hz. Ömer ile, boşadığı karısı Ümmü Âsım arasında çocukları Âsım'ın kimde kalacağı hususunda anlaşmazlık çıkmış, nihayet halife Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in uygulaması istikametinde çocuğun annesiyle birlikte kalmasına karar vermiştir. Hattâ bu vesileyle halifenin Hz. Ömer'e: "Annenin kokusu, nefesi, okşaması ve şefkati çocuk için büyüyüp kendi tercihini kullanınca-

ya kadar senin yanındaki petekli baldan daha hayırlıdır." dediği rivayet edilir.[70]

Kur'ân-ı Kerîm evlenme akdini *mîsâk-ı galîz* olarak tanımlar.[71] Mîsâk, sıkı sıkıya bağlanmış bağ/taahhüt demektir ve koca tarafından eşine verilir.[72] Mîsak'ta güven unsurunun merkezî bir rol oynadığını da belirtmek gerekir.[73] Bu da ancak samimi bir işbirliğinde ortaya çıkar.

Kur'ân ve Sünnet'in çizdiği model çerçevesinde oluşan aile, eşlerin sevinç ve neşe içinde meleklerin karşıladığı bir törenle/seremoniyle Cennet'e girdikleri[74] sonsuz bir sürecin ifadesidir.

Nikâh, bir akittir. Akit, taraflara karşılıklı haklar sağlayan ve vazifeler yükleyen bir bağdır. Her zaman az önce çerçevesi çizilen özellikte bir aile ortamı sağlanamayabilir ve evlilik birliği son bulabilir. İhtilaf durumunda hakları koruma ve görevlerin îfasını temin için akit esnasında bir ispat güvencesi şarttır. Çünkü uyuşmazlık hâllerinde yargı yoluna başvurulduğunda adalet mekanizmasının/mahkemelerin ispat edilememiş hakları sahiplerine ulaştırması imkân dâhilinde değildir. Bu açıdan İslâm'ın iki temel kaynağı Kur'ân ve Sünnet'in bu hususta da titizlik gösterdiğini belirtmek gerekir.

Sonuç olarak Kur'ân ve Sünnet'in nikâhın mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulmasını, evliliğin saadetini sağlayan yuva özelliğini kaybetmesi sebebiyle ayrılığın ortaya çıktığı hâllerde bile ahlâkî değerlerin unutulmamasını ve akitten doğan vecibelerin gönülden yerine getirilmesini talep ettiğini söylemeliyiz.

* Selçuk Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
skose@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bk. Hûd (11), 78-79.
2. Şûrâ (42), 11.
3. Hicr (15), 22.
4. Hicr (15), 22.
5. Ra'd (13), 3; Tâhâ (20), 53; Zâriyât (51), 49.
6. Hûd (11), 40; Mü'minûn (23), 27.
7. Zuhruf (43), 12.
8. Mutarrizî, *el-Muğrib*, "z.v.c." md.
9. Bk.Necm (53), 45; Kıyâme (75), 39.
10. Âl-i İmrân (3), 14; Yûsuf (12), 23-24, 33.
11. İsrâ (17), 32.
12. Buhârî, "Ezân", 36, "Zekât", 16, "Rikâk", 24, "Hudûd", 19; Müslim, "Zekât", 91.
13. Buhârî, "Enbiyâ'", 53, "Edeb", 5; Müslim, "Zikir", 100; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 142-143.
14. Nûr (24), 30-31.
15. Mü'minûn (23), 5; Me'âric (70), 29.
16. M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, Kahire 1957, s. 22.
17. Bakara (2), 187.
18. A'râf (7), 26.
19. Buhârî, "Savm", 10, "Nikâh", 2, 3; Müslim, "Nikâh", 1, 3; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Nesâî, "Sıyâm", 43, "Nikâh", 3; İbn Mâce, "Nikâh", 1; Tirmizî, "Nikâh", 1; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410, IV, 383; Muttakî el-Hindî, XVI, 271, nr. 44403, 44420.
20. Nisâ' (4), 34.
21. Nisâ' (4), 21.
22. Nisâ' (4), 32.
23. Râğıb el-Isfahânî, *el-Müfredât*, "z.v.c" md.
24. Fâtiha (1), 3.
25. En'âm (6), 12, 54.
26. A'râf (7), 156; Mü'min (40), 7.
27. Enbiyâ' (21), 107.
28. Tevbe (9), 128.
29. Fetih (48), 29.
30. Beled (90), 17.
31. Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl* (nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sekkâ), Beyrut 1401/1981, I, 555, nr. 2491; Suyûtî, *Câmi'u'l-ehâdîs*, nr. 15584; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, Kahire 1352, II, 119, nr. 1964. Ayrıca bk. Dârekutnî, *es-Sünen* (Seyyid Abdullah Haşim), Beyrut 1386/1966, I, 229.
32. Buhârî, "Tevhîd", 2, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâil", 65-66.
33. A'râf (7), 189; Rûm (30), 21.
34. Bakara (2), 237.
35. İsrâ' (17), 23-25.
36. Râğıb, *el-Müfredât*, "r.h.m." md.
37. Bk. Râğıb, *el-Müfredât*, "h.s.n." md.
38. M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "h.s.n." md.; Wensinck, *Concordance*, "h.s.n." md.
39. Bakara (2), 262-264.
40. Müslim, "Sayd", 57; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 11; Tirmizî, "Diyât", 14; Nesâî, "Dahâyâ", 22, 26; İbn Mâce, "Zebâih", 2.
41. İsrâ' (17), 23-25.
42. Bakara (2), 229.
43. Âl-i İmrân (3), 159.
44. Tâhâ (20), 44.
45. Mâide (5), 13.
46. Fussilet, (41), 34.
47. Yûnus (10), 58; Rûm (30), 36.
48. Tevbe (9), 103.
49. Tirmizî, "Fiten", 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 18, 26; III, 46; IV, 12, 398; V, 251, 252, 256.
50. *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, "Sadâkat" md.
51. Müslim, "Zekât", 3, "Vesâyâ", 9; Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131, 132, 179; V, 154, 167, 178.
52. Âl-i İmrân (3), 159; Şûrâ (42), 38.
53. İsrâ' (17), 22-25.
54. Nisâ' (4), 36; En'âm (6), 151; İsrâ' (17), 22-25; Lokmân (31), 13-15.
55. Furkân (25), 74.
56. A'râf (7)189; Ra'd (13), 38; Nahl (16), 72.
57. Bakara (2), 223.
58. Bakara (2), 128-129; Âl-i İmrân (3), 38; A'râf (7), 189; İbrahim (14), 40; Furkân (25), 74; Ahkâf (46), 15.
59. İsrâ' (17), 24.
60. Enfâl (8), 25, 28; Teğâbün (64), 15.
61. Tahrîm (66), 6.
62. Tirmizî, "Birr", 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 412; IV, 77, 78; Hâkim, *el-Müstedrek* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1411/1990, IV, 292; Kudâ'î, *Müsnedü'ş-Şihâb* (nşr. Hamdi es-Selefî), Beyrut 1407/1986, II, 251.
63. Tâhâ (20)132.
64. Sâff (61), 2-3.
65. Bu konuda iyi bir araştırma için bk. Bozkurt Koç, "Çocuğun Dini Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba", *Dini Araştırmalar*, XI/31, Ankara 2008, s. 49-60.
66. Buhârî, "Edeb", 2; Müslim, "Birr", 1, 2; Ebû Dâvûd, "Edeb", 120; Tirmizî, "Birr", 1; İbn Mâce, "Edeb", 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 3, 5.
67. Ahkâf (46), 15.
68. İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed), Beyrut 1413/1993, IV, 348-349; Zehebî, *a.g.e.*, s. 45; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, II, 130-131; Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, X, 481.
69. Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 182; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Kahire 1391/1971, VI, 369-370; Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 467-468.
70. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, Riyad 1393/1973, III, 266.
71. Nisâ' (4), 21.
72. Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye* (nşr. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd), Beyrut 1426/2005, s. 69, nr. 82.
73. bk. Râğıb el-Isfahânî, *el-Müfredât*, "v.s.k." md.
74. Ra'd (13), 23-24; Yâsîn (36), 56; Mü'min (40), 8; Zuhruf (43), 70.

Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

Ferdin, ailenin, cemiyetin ve topyekün bütün insanlığın hakikî refah, saadet ve huzura erebilmesi ancak ve ancak, büyük-küçük bütün amellerin hesabının görülebileceği bir ahiret yurduna inanmaya bağlıdır.

ÂHİRET İNANCININ LÜZUMU

Kur'ân-ı Kerîm; tevhid, nübüvvet ve âhiret olmak üzere tebliğinin temelini oluşturan üç esasından biri olan âhirete imanı, Allah'a imanla birlikte zikretmiştir.[1] Onun pek çok âyette bu iki iman esasını birlikte zikretmesi, Allah'a imanın âhiret gününe iman üzerine kurulu olup onunla tamamlandığını göstermektedir.

Âhirete iman, Allah'a imanla birlikte tevhid inanç sisteminin temelini oluşturmaktadır. Şöyle ki, bu iki inanç unsuru birlikte olduklarında bir değer ifade etmektedir; âhiret inancı devre dışı bırakıldığında Allah'a iman da mânâsını yitirmektedir. Bu itibarla Kur'ân'da âhireti inkâr etme, Allah'ı inkâr olarak değerlendirilmiştir.[2]

Kur'ân-ı Hakîm'de neredeyse her sûrede âhiretten söz edilmekte ve çeşitli vesilelerle bu hayata atıfta bulunulmaktadır. Ölüm ötesi hayata bu denli önem atfedilmesinin sebebi, onun Kur'ân'ın temel ilke ve ana hedeflerini pekiştirmeye yönelik en güçlü âmil olmasıdır. Zîrâ insan hayatına farklı bir boyut kazandıran diriliş düşüncesi, ona hiçbir şeyin verememeyeceği bir mânâ ve ciddiyet vermektedir.

Denebilir ki insanı insan kılan ve onun ahlâkî bir varlık oluşunu pekiştiren, onun ölüm ötesiyle ilgili böyle bir metafizik gerilim içinde olmasıdır.

Bu inanç kadar insan ruhunu yücelten, hayatı tanzim eden, beşeri lâyık olduğu mertebeye yükselten başka bir inanç yoktur.

Getirdiği âhiret inancıyla helâl-haram, güzel-çirkin bilumum dünya hayatının her sahasını değerlendirmiş olan dinimiz, olumlu-olumsuz insan davranışlarının arkasında âhiret inancının rolünü işler.

Âhiret akidesinin beşerin huzur ve saadetini temin bakımından ifade ettiği önem her türlü izahın üstünde bir değere sahiptir. Bunları birkaç madde hâlinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Âhiret gününe inanan insanın ümidi daima tazedir; asla ümitsizliğe düşmez. Bu iman, onu maruz kaldığı her türlü musibet ve hastalığa karşı tahammül etmeye muktedir kılar. Çünkü böyle birisi, bunların hepsinin Allah'tan olduğunu ve dünyada bunlara rıza ile katlandığı takdirde bunların hepsinin karşılığını, Allah'ın âhirette vereceğini bilir ve rahatlar.

2. Yakınlarının bir bir ölüp gidişi karşısındaki bir insanı ancak, öldükten sonra dirilmeye inanmak teselli edebilir. Ve yine adım adım ölüme yaklaştıklarını gören hastaları ve ihtiyarları ancak bu inanç rahatlatabilir.

3. Bir insanın, gerçek mânâda vazife ve sorumluluk şuurunun gelişmesi de küçük-büyük bütün amellerinin hesabının görülebileceği bir âhiret yurduna inanmasına bağlıdır. Ancak bu inanca sahip insanlara 'istediğini yap' denebilir. Zîrâ bu anlayıştaki bir insanın, ötede kendisini mahcup edip yere baktırmayacak işler yapma lüzumunu duyacağı muhakkaktır.[3] Yine bu inanca sahip bir kişi 'Kıyamet gününde bütün yaptıklarımı önüme çıkaracak bir kitap hazırlanmaktadır'[4] diyerek adımını hesaplı ve dikkatle atacaktır. Sözgelimi, konuştuğu her bir sözün teybe alınıp sonra üst makam tarafından dinleneceğini bilen bir memurun dikkati ile böyle olmayanın hassasiyeti bir olmaz. Sözün özü, âhiret günü akidesi, vazife ve mesuliyet fikrinin en büyük kefilidir.

4. Dinde bu rükne önem atfedilmesinin bir diğer hikmeti de bu akidenin, toplumun ıslahında lüzumlu bir ilke olmasıdır. Metafizik gerçeklere inanmayan Wolter dahi bunu itiraf etmek mecburiyetinde kalarak şöyle demiştir: "Ahlâkî prensipleri tesis eden iki esas olması bakımından ilâh ve âhiret düşüncesi, hakikaten büyük bir ehemmiyet taşır."[5] Görüldüğü gibi Wolter'in nazarında da bu akide, cemiyet içinde tek başına en üstün ahlâkî çerçeveyi kuracak güç ve kudrettedir. Şayet bu akide ortadan kalkacak olursa, güzel iş ve faaliyetler için teşvik edici herhangi bir faktör bulunamayacaktır.

Bu çerçevede 'Ölüm Ötesi Hayat' adlı eserinde "Gençten ihtiyara, kadından erkeğe, âdilden zâlime

herkes için içilen su ve teneffüs edilen hava kadar haşre (hesap gününe) imana ihtiyaç vardır." diyen M. Fethullah Gülen Hocaefendi şunları dile getirir: Bu ruh ve şuur içinde yaşanan bir hayat müstakîm; bu ruh ve şuur içinde yaşayan fertlerin teşkil ettiği toplum huzur içinde; yine bu ruh ve şuur içindeki aile ocağı da, yaşadıkları aileyi cennet bahçelerinden bir bahçe hâline getirmişlerdir. Evet, beşerin çılgınlıklarını bırakabilmesinin tek yolu vardır; o da öldükten sonra dirilmeye inanmasıdır. Gençliğin çılgınlıklarının önünü alacak, onun hezeyanlarını önleyecek, yavaş yavaş ölüme doğru giderken her adımda ayrı bir inkisâr ve ümit kırıklığına uğrayan ihtiyarlara ümit kaynağı olacak, çocukların mukavemetsiz kalblerinde her an saadet şem'a ve şûlelerini yakıp aydınlatacak da ancak haşre iman ve inançtır… Haşre iman denen bu şerbeti içmek aynı zamanda yudum yudum huzuru yudumlamak demektir. Bu sebepledir ki, beşerin sulh ve salâhı için uğraşan ve ona huzur bahşetmeyi gaye edinen bütün fikir adamlarının; meseleyi bu zaviyeden değerlendirmeleri gerekmektedir. Ferdin, ailenin, cemiyetin ve topyekun bütün insanlığın hakikî refah, saadet ve huzura erebilmesi ancak ve ancak, büyük-küçük bütün amellerin hesabının görülebileceği bir âhiret yurduna inanmaya bağlıdır.[6]

5. İnsanın istidat ve isteklerine bir sınır konmadığından meşru sınırları tecavüz edebilir, zulme, başkalarının hak ve hukukuna girebilir. Onu bunlardan ancak hesap korkusu ve ceza endişesi alıkoyabilir. Buna, 'Kanunların icrası ve elde bulunan nimetlerin gitme endişesi kifayet eder.' denemez. Çünkü kanunların hükmü bazen infaz edilmeyebiliyor, edilse de nihaî bir çare olamıyor. Ayrıca nimetin elden gitmesi de böyle bir hesap korkusuna denk olamaz. Zîrâ bazen zora düşen kimseler, kurtuluşu kendilerini öldürmekte buluyor ve nimetin elden çıkmasına aldırmıyorlar. Öyleyse, insanı, kendisini bekleyen zararlardan sakındıracak ve alıkoyacak caydırıcı bir kuvvetin olması şarttır. İyilik ve kötülük yolunu sadece tercih etmek kâfî değildir. İnsanı bu noktada iyiye yöneltip, kötülükten uzaklaştırmaya yetecek bir tercih ettirici unsurun bulunması şarttır. Bu tercih ettirici kuvvet ise âhiret inancından başkası olamaz.[7]

Âhireti İnkârın İnsan Hayatındaki Olumsuz Yansımaları

Bu hususu da maddeler hâlinde sıralayacak olursak;

1. Âhireti inkârın, insan üzerindeki olumsuz tesiri son derece büyüktür. Ölümü bir 'yok olma' kabul eden bir insanın, zihninde kat'iyen bir güven ve sükûnet oluşmaz. Ebedî bir hayat düşüncesine sahip olmayan bir kimsenin, her gün hayat takviminden bir yaprağın kaybolması karşısında içinde beliren 'unutulma ve mahvolma' düşüncesi, onun kalbine bir ok gibi saplanır ve onu tarifi mümkün olmayan bir ıstıraba sokar.

2. Âhiret inancı olmayan birisi için, -her ne yol ve usûlle olursa olsun- dünyada en güzel ve tek doğru şey çıkar teminidir. Çünkü onun önünde artık, özlemini duyacağı başka bir şey yoktur. Bu anlayışının neticesi olarak da o hep başkalarının hakkını yiyecek, hukukunu çiğneyecek ve fesat çıkaracaktır. Kısaca, hilelerin her türlüsüne ve en kötüsüne başvurmaktan çekinmeyecektir.

3. Âhireti inkâr edenlerin kendilerini gösteriş ve riyakârlıktan uzak tutmaları da mümkün değildir. Çünkü onlar, dünyevî menfaatlere ulaşmak için her bir zillete katlanmaya çoktan razıdırlar.

4. Yine âhirete inanmayanların gözünde suç ve günah kavramlarının da bir değeri yoktur. Bunların değeri ancak, çıkarlarına bir zarar söz konusu olduğu zaman vardır; iyilikler ve hayırlar aptallığın kendisidir, eğer kötülük kendileri için bir tehlike doğurmuyorsa, onlar için bir mahzuru yoktur.[8]

Bütün bu sebeplerden ötürüdür ki din, terbiye etmeye çalıştığı insanda ilk planda âhiret endişesi oluşturmaya çalışır. Zira gelişen olaylara dikkatle baktığımızda, âdeta tüm azgınlık, isyan ve başkaldırmaların temelinde 'âhireti hesaba katmadan yaşama fikrinin' yattığını görürüz. Nitekim Kur'ân-ı Hakîm de bu noktaya dikkatlerimizi çeker: *"Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar."*[9]

* Dicle Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz., Âl-i İmran sûresi, 3/113,114; Nisa sûresi, 4/38; Tevbe sûresi, 9/19; Haşir sûresi, 58/22.
2. Bkz., Ra'd sûresi, 13/5.
3. Gülen, M. Fethullah, *Ölüm Ötesi Hayat,* Nil yay., İzmir 2002, s. 3.
4. Bu noktaya işaretle Kur'ân'da şöyle buyrulur: *"Ve o gün kitap ortaya konulmuştur. Suçluların, o kitabın içindekilerden korkarak: 'Vah bize, ne oluyor bu kitaba! Küçük büyük kapsamadığı hiçbir şey bırakmıyor!' derler. Ve yaptıklarını önlerinde hazır bulurlar. Rabbin hiç kimseye asla zulmetmez."* (Kehf sûresi, 18/49)
5. Vahidüddin Han, *el-İslâm Yetehaddâ,* s. 147 (Windelbant, History of philosophy p. 496'dan naklen).
6. - Gülen, *age.*, s. 2.
7. Cisrî, *Savabu'l-Kelâm fî Akaidi'l-İslâm*, s. 264.
8. Mevdudî, *İslâm Medeniyeti*, s. 169. Keza bkz., Abdulhamîd, Abdulmun'im, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye*, Daru'l-Kalem, Kuveyt 1980, s. 94.
9. Müdessir sûresi, 74/53.

Prof. Dr. Ali AKPINAR*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN KADIN

Çocukların tâlim ve terbiyesi, hânenin nizam, huzur ve âhengi adına insanlık mektebinin ilk hocası kadındır. Kadına yeni yeni yerler arandığı günümüzde bir kere daha, Kudret elinin ona bahşettiği bu müstesnâ mevkiin hatırlanması, bir kısım fuzûlî arayışları önleyeceği kanaatindeyiz.

***

İslâm'a göre kadın-erkek, bir bütünün birbirlerini tamamlayan parçalarıdır. Biri olmadan, diğeri eksik ve yarımdır. Her bakımdan iki cins de birbirine muhtaçtır. Bu yüzden kadın erkek iki cins birlikte dünyaya gelmişler, hayatı birlikte paylaşmışlar, Yüce Yaratıcı'nın emirlerine birlikte muhatap olmuşlar, sonunda kendilerine yasaklanan meyveyi beraber yemiş ve birlikte Allah'a tevbe etmişlerdir. Bu birliktelik bu dünyada devam ettiği gibi âhirette de sürecektir. Nitekim kadın ve erkeği, bir bütünün iki parçası olarak tanımlayan Peygamberimiz, *"Kadınlar da erkeklerin parçalarıdır, onlar gibidir"*[1] buyurarak kadınların, yaratılış ve tabiatta erkekler gibi olduğuna dikkat çeker.[2] Tabiîdir ki kadın erkek, bir bütünün iki parçalarıdır, ancak bu, her iki parçanın birbiriyle her bakımdan aynîliğini gerektirmez. Her iki cins arasında fizikî ve ruhî birtakım farkların olduğu ortadadır ki bu farklılıklar, iki cinsten birinin diğerine üstünlüğü anlamına gelmez, belki bu farklılıklar her iki cinsin görev ve sorumlulukları bakımından büyük anlam taşırlar. Buna göre ne erkek kadının biyolojik olarak gelişmiş şeklidir ve ne de kadın erkeğin az gelişmiş şeklidir. Cinsiyet farkı, tamamen İlâhî irade ile belirlendiği ve bu konuda beşerin herhangi bir müdahalesi söz konusu olmadığından, tek başına bir üstünlük sebebi olamaz.

Kur'ân-ı Kerîm, insanı muhatap alır ve tüm insanları eşit görür. İslâm'ın isteklerine muhatap olma bakımından kadın bir insandır ve erkekle eşittir. Kur'ân, Allah katında üstünlüğün ancak takva ile olacağına dikkat çeker.[3] Takva ise, Yüce Allah'ı hesaba katarak yaşamaktır. Nerede ve hangi şartta olursa olsun, insanın Allah bilinci içerisinde olması onu takvalı olmaya götürür. Bu üstünlük yarışında, kadın da aynı konumdadır.

Kur'ân'ın hedef gösterdiği bu yarışta başarılı olmak ise öncelikle Kur'ân'ı doğru anlama ve onun gereklerini yerine getirmeye bağlıdır. İlk dönemden itibaren kadınlar kendilerini Kur'ân'ın muhatabı olarak kabul etmişler, onu anlamak ve gereklerini yerine getirmek için gayret etmişlerdir.

Kur'ân, Arap dilinin kuralları gereği, genel olarak söylemini müzekker zamirler üzerine kurmuştur. Şöyle ki onun bütün insanlara yönelik genel çağrılarında erkeklere hitap eden kalıplar kullanılmıştır. Örneğin yüze yakın âyette geçen ***"Ey iman edenler"*** kalıbı, erildir ve "Ey iman eden erkekler" anlamınadır. Ama bu kullanım, tağlib sanatıyla[4] erkekler gibi kadın cinsini de içerisine alır. Sözgelimi Hz. Meryem'den övgüyle bahseden ayet ***"O, gönülden itaat eden (erkek)lerle beraberdi"***[5] ifadesiyle sona erer. Bu anlatım, Arap dilinin özellikleri ile ilgili bir durumdur. Bu kullanım ilk dönem Müslüman hanımlarının da dikkatini çekmiş olacak ki, Peygamberimiz'den bu konuda açıklama istemişlerdir.

Peygamberimiz'in eşlerinden *Ümmü Seleme* annemiz, Peygamberimiz'e yönelttiği şu sorusu ile konuyu dile getirmiştir: "Ey Allah'ın

Peygamberi! Yüce Allah'ın hicret konusunda kadınları zikrettiğini duymuyoruz. Neden bu konuda hep erkek kalıplar kullanılmıştır?"

Onun bu sorusu üzerine Yüce Allah şu âyeti indirmiştir:[6] ***"Sizden erkek olsun kadın olsun, hiç birinizin amelini boşa çıkarmayacağım. Zaten siz birbirinizdensiniz."***[7]

Yine *Ümmü Seleme*, evinde bir gün saçlarını taratırken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mescidden "Ey İnsanlar" diye seslendiğini duymuş ve saçını taramakta olan kadına "Bırak sonra tararsın." demişti. Kadın, *"O erkekleri çağırıyor, kadınları değil"* deyince de ona *"Ben de insanım, biz insan değil miyiz?"* diyerek Peygamber'i dinlemeye çıkmıştır.[8] Görüldüğü üzere Ümmü Seleme annemiz, Peygamberimiz'in *ey insanlar* çağrısını duyunca, kadın olarak kendisinin de bu hitaba dâhil olduğunu düşünmüş ve ona icabet etmiştir.

Ensar hanımlarından *Ümmü Umare* yahut *Esmâ binti Umeys* yahut Ümmü Seleme Peygamberimiz'e gelip şöyle demiştir: *"Bakıyorum da her şey erkeklere, kadınlar hiçbir konuda anılmıyorlar? Niye Kur'ân'da bizler de erkeklerin anıldığı gibi anılmıyoruz?"*

Onun bu sorusu üzerine şu âyet inmiştir:[9]

"Müslüman erkekler ve Müslüman hanımlar.. imanlı erkekler ve imanlı hanımlar.. itaatkâr erkekler ve itaatkâr hanımlar.. doğru, dürüst erkekler ve doğru, dürüst hanımlar.. Allah, onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[10]

Esmâ binti Yezid, Hz. Peygamber'e gelerek şunları söylemiştir: "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın peygamberi! Ben, sana kadınlar adına geldim. Allah, seni kadın erkek herkese peygamber olarak gönderdi. Biz kadınlar da sana ve Rabbine iman ettik. Bizler, evlerimizin temeli olup erkeklerin şehvetlerini tatmin ederiz, çocuklarını taşırız. Bizler evlerde kapalı kaldık. Siz erkekler ise cemaate çıkar, Cuma kılar, hasta ziyaret eder, cenazeye katılır, tekrar tekrar hac yapar, cihad edersiniz. Bu yüzden siz bizden faziletlisiniz. Biz ise, siz bu işleri yaparken mallarınızı korur, elbiselerinizi diker, çocuklarınızı terbiye ederiz. Ecir ve hayırda biz de size ortak mıyız?" Kadının bu sözleri üzerine Peygamberimiz arkadaşlarına dönüp *"Dini konusunda bundan daha güzel problemini ortaya koyan bir kadın gördünüz mü?"* dedikten sonra kadına şöyle dedi: "*Esmâ, git kadınlara bildir: Sizden birinizin kocasına iyi davranması, onun hoşnutluğunu kazanmaya çalışması erkekler için saydığın şeylerin hepsine denktir.*"[11]

Aynı çerçevedeki bu rivayetler, ilk dönem kadınlarının Kur'ân âyetleri ile her türlü soruyu Peygamber'e rahatlıkla sorabildiklerini ortaya koymaktadır. Adı geçen hanımların sorusu üzerine, bu âyetlerin inmiş olması ise, Yüce Allah'ın onlara verdiği değeri net bir biçimde göstermektedir.

Kur'ân'ı okuma, onu doğru anlama ve gereklerini yerine getirme konusunda ilk dönemden itibaren kadınlar da erkekler gibi üzerlerine düşeni yapmışlardır. Şu birkaç örnek bile bu söylediklerimizi anlatmaya yeterlidir:

Amre binti Abdirrahman, minberden Cuma günü hutbe okurken Kâf sûresini Hz. Peygamber'in ağzından öğrendiğini söyler.[12]

Eşleri, Peygamberimiz'in yanında rahatlıkla fikirlerini söyleyebilir, onunla istişare eder ve müzakere ederlerdi. Hudeybiyye anlaşmasının yapıldığı sene, ağaç altında Rıdvan Biati yapılınca Hz. Peygamber, *"Ağacın altında bana biat edenler, İnşâallah cehenneme girmez."* buyurmuştu. Orada bulunan Hafsa Annemiz, *"İyi ama ey Allah'ın Rasülü! Yüce Allah, 'Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir sözdür.'*[13] *buyurmuyor mu?"* diye sormuştu. Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), bir sonraki âyeti okuyarak ona cevap vermiştir: *"Sonra Biz, Allah'tan sakınanları kurtarırız, zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız."*[14] Bu olay[15] hem eşi Hz. Hafsa'nın geniş Kur'ân kültürüne ve hem de dinî bir konuda fikirlerini rahatlıkla Peygambere söyleyip onunla tartışabildiğine tanıklık etmektedir.

İfk hâdisesinde Hz. Âişe, Peygamberimiz'e şöyle cevap verir: Ben yaşı küçük bir kadındım, Kur'ân'ın büyük bir kısmını ezbere okuyamıyordum. Bu sebeple şöyle dedim: Vallahi ben size nasıl bir örnek getireceğimi bilemiyorum. Sadece Yusuf peygamberin babasını örnek alıyor ve tıpkı onun gibi diyorum: *"Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin bu anlattıklarınıza karşılık yardımına sığınılacak tek merci Yüce Allah'tır."*[16] Bu rivayet de Hz. Âişe'nin, zor zamanlarında Kur'ân kıssalarını kendi hayatına uyarlayarak başına gelenlere sabredip Kur'ân'daki peygamber dualarıyla dua ettiğini göstermektedir. Gerçekten de onlar, yaşadıklarını öncelikle Kur'ân aydınlığında yorumlamaya çalışıyorlardı.

Hz. Âişe, Peygamberimiz'e bir âyet indiğinde, onun ifade ettiği helâl haram, emir ve yasağı iyice öğrenmeye çalıştıklarını söyler.[17] Nitekim Hz. Âişe, *"Yerin başka bir yer, göklerin başka göklerle değiştirileceği gün"*[18] âyetiyle ilgili olarak "Bu sırada insanlar nerede olacak?" diye sormuş, Peygamberimiz de şöyle cevap vermiştir: "Bunu senden önce bana hiç soran olmadı, o gün insanlar sırat üzerindedirler."[19]

Yine Hz. Âişe, *ölü, ailesinin arkasından ağlaması sebebiyle azap görür,* şeklindeki rivayeti, Kur'ân âyetleriyle reddediyor ve şöyle diyordu: S*ize bu hususta*

Kur'ân yetmiyor mu? Kur'ân'da şöyle buyurulur: ***Hiç bir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez!***[20]

Peygamberimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) 2.210 hadîs rivayet ederek en çok hadîs rivayet edenlerin arasında yer alan, kendisine iftira edildiğinde aklanması için hakkında on altı âyet inen[21] Peygamberimiz'in sevgili eşi Hz. Âişe ve diğer eşi Hz. Hafsa, bütünüyle Kur'ân'ı ezberleyen hanımlardandı.[22] Zeyneb binti Kays isimli hanımın, azatlısının oğlu büyük müfessir es-Süddi'nin yetişmesine büyük katkısı olmuştur.[23] Sahabi hanımlar arasında yirmi kadar kadın hukukçunun ismi geçmektedir.[24]

Bu girişten sonra, İslâm'da kadının yerini ve önemini gösteren İslâm tarihindeki şu örnek tablolara bakalım:

Hakkını Arayan, Sesini Allah'a Duyuran Kadın

Tartışma anlamına gelen Mücadele Sûresi'nin ilk âyetlerinin inişi ile ilgili kaynaklarımızda anlatılan şu rivayetler, Müslüman kadının İslâm anlayışı, meselelerinin çözümünü öğrenme kararlılığı hakkında çok net bilgiler vermektedir: *Havle (yahut Huveyle)* adlı bir kadına kocası zıhar yapar. Yani kocası, cahiliye gelenekleri doğrultusunda kızdığı hanımına *"Sen bana artık anam gibisin!"* der. Bu cümle gelenekte, bir çeşit kadını boşama demekti.[25] Kadın, kocasına "Git durumu Peygamber'e sor der, adam ben utanırım deyince, izin ver ben gidip sorayım der ve Hz. Peygamberimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) gelerek şöyle der: *"Ey Allah'ın Peygamberi! Yıllarca kocamla birlikte yaşadık, ben onun yıllarca kahrını çektim, ona çocuklar doğurdum. Şimdi âhir ömrümde o, bana zıhar yaptı!"* Peygamberimiz, geleneğe uygun olarak şöyle cevap verir: *"Artık sen ona haramsın!"* Kadın, ben hâlimi Allah'a arz ediyorum, diyerek ısrarla ilk cümlelerini tekrarlar durur. Derken vahiy gelir ve sûrenin ***"Kocası hakkında hâlini arz edip hakkını savunan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir."***[26] diye başlayan âyetler iner.[27]

Bu tarihî olaydan çıkan sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

1. Kadın, karşılaştığı bir problemin çözümünü dinin içerisinde arıyor ve kocasına Peygamber'e gidip durumu sormasını istiyor.

2. Kocasının utanıp sormaktan çekindiği dinî bir meseleyi sorup araştırmaktan çekinmiyor. Nitekim Hz. Âişe annemiz, ***"Allah, Ensar hanımlarına rahmet etsin, onların utanma duyguları, dinlerini öğrenmelerine engel olmadı"***[28] diyerek bu gerçeği belirtmiştir.

3. Kendisini mağdur eden bir geleneği sorgulayan, inandığı ve tanıdığı dinin, akla ve maslahata aykırı olan bir geleneği onaylamayacağını düşünen bir kadın çaresizlik içinde, yürekten yalvararak bir çıkış yolu arıyor.

4. Gönlünü yatıştıracak bir çözüm ve bilgiye ulaşıncaya dek mücadele ve duayı sürdürüyor.

Hz. Ömer'e İtiraz Eden Kadın

Hz. Ömer, bir gün hutbe okurken şunları söyler:

"Kadınlara mehir verirken aşırı gitmeyin. Eğer onlara çok mehir vermek dünyada hayır ve Allah katında takva göstergesi olsaydı, bunu sizin en üstününüz olan Hz. Peygamber yapardı. O ise, ne kadınlarına ve ne de kızlarına on iki ukiyyeden (bir okka, 1282 gramlık bir ölçü birimi) fazla mehir takdir etmedi.." O sırada bir kadın kalkıp şunları söyledi: "Ey Ömer, Allah bize veriyor, sen ise bize haram kılıyorsun?! Yüce Allah kitabında şöyle buyurmuyor mu: ***'O kadınlardan birine kantar kantar mehir vermiş de olsanız, (boşama durumunda) ondan hiçbir şey almayın.'***[29]**"** Kadının bu sözleri üzerine başını öne eğerek Vakkaf indel hak ile serfiraz olan şunları söyledi: ***"Kadın doğru söyledi, Ömer yanıldı. Ey Ömer, tüm insanlar senden daha anlayışlı!"***[30]

Bu olayda şunlar dikkatimizi çekmektedir:

1. Halife Ömer hutbe okurken mescitte kadınlar da bulunmaktaydı.

2. Kadınlar, meclisteki konuşmalara müdahil olup görüşlerini anlatabiliyorlardı.

3. Kadın, görüşünü âyete dayandırıyor.

4. Hz. Ömer, kadını dinliyor ve onun görüşünün daha doğru olduğunu kabul ediyor

5. Hz. Ömer'in görüşünün gerekçesi Hz. Peygamber dönemi uygulamaları, o zamanki şartlara göredir. Bu uygulamalar, geniş imkânlara sahip olanlar için herhangi bir sınırlamanın gerekçesi olamaz. Zîrâ konu hakkında açık âyet vardır. Kadının âyetle Hz. Ömer'e itiraz etmesi, Hz. Ömer'in de âyeti hatırlayıp fikrinden vazgeçmesi, ilk dönem insanlarındaki saf Kur'ân kültürünün ne kadar diri olduğunu gösterir.

Soran ve Sorgulayan Kadın

Abdullah b. Mesud'a Esedoğullarından Ümmü Yakub adlı bir kadın gelir ve aralarında şu konuşma geçer: "Senin dövme yaptırmaktan, saç/peruk taktırmaktan, kaş kirpik aldırmaktan kadınları men ettiğini duydum. Senin bu konuda, Allah'ın kitabından bir dayanağın var mı?" "Evet, bu konuda hem Kur'ân'a hem de Sünnet'e dayanıyorum." "Vallahi ben, mushafın her yerini okuyup inceledim, ama onda senin dediğin yasağı görmedim!" "Peki, sen şu âyeti görmedin mi: ***"Peygamber size ne getirdiyse onu alın, o sizi neden sakındırdıysa ondan sakının?"***[31] "Evet, onu gördüm." "Ben, Hz. Peygamber'in bu sayılanları yasakladığını bizzat kendisinden işittim." "İyi ama, senin ailenden de bunları yapanlar var!?" "O zaman buyur evime gir, bak bakalım böyle bir şey

var mı?" Kadın eve girip baktı ve "hayır böyle bir şey görmedim" dedi.

Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi: "Sen, Allah'ın seçkin kulu Hz. Şuayb'in şu sözünü bilmez misin? *'Ben size yasakladığım şeyi, kendim işleyerek sizinle ters düşmem.'* [32]"[33]

Bu diyalogdan şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. Kadının, kadın oluşu, dinini öğrenmekten ve bir din otoritesiyle tartışmaktan alıkoymamıştır. Kadın, İbn Mesud'a doğrudan sorusunu sorup konuyu onunla müzakere edebilmiştir.

2. İbn Mesud gibi seçkin bir sahabî, bir kadına sorusunu sorma ve görüşlerini rahatlıkla söyleme imkânı tanıyor ve onu ikna edinceye kadar meseleye açıklık getiriyor.

3. Kadın, Kur'ân'ı baştan sona okuyup incelemiş ve bu konuda kendisine güvenen bir kimsedir. Kadın, kendisine verilen fetvanın dinî dayanaklarını soruyor ve sorguluyor. İbn Mesud dediyse, tamamdır demiyor.
İbn Mesud'un verdiği fetva ile kendi ailesinin amel edip etmemesini sorguluyor. Neticede İbn Mesud'un, söylediğini yapan ve yakınlarının da yapmasını sağlayan bir ilim adamı olduğunu görüyor.

4. İbn Mesud, ganimet/fey' taksimi ile alâkalı olarak inmiş olan bir âyeti genelleştirerek anlıyor.

Kur'ân Kültürüyle Donanmış Bir Hizmetçi Kız

Ömer b. Abdülaziz'in Rakka valisi olan, ilim ve zühdü ile tanınan *Meymun b. Mihran'ın* (Ö:117/735) hizmetçisi olan kadın, bir gün sofraya sıcak bir çorba getirir. Misafirlerin de hazır olduğu sofrada ayağı kayar ve çorba *Meymun*'un üzerine dökülür. Kızgınlık içerisindeki efendisine kadın şöyle der: "Efendim, lütfen Yüce Allah'ın şu âyetini uygula: ***"O takva sahipleri, öfkelerini yutanlardır.."***[34] Adam, tamam öfkemi yuttum, der. Kadın, efendim devamındaki ***"insanların kusurlarını affederler"*** kısmı ile de amel et, der. Adam, tamam seni affettim, der. Kadın, iyi ama Yüce Allah, âyetin sonunda ***"Allah, iyilik ihsan sahiplerini sever"*** buyuruyor, deyince *Meymun* şöyle cevap verir: "Tamam, sana ihsan ediyorum ve Allah için sen özgürsün!"[35]

Bu olaydan çıkan dersleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Olayda hizmetçi bir kızın Kur'ân âyetlerine vukufu ilk dikkatimizi çeken şeylerdendir. Kadın, karşılaştığı olaya âyetler ışığında bakıp onu değerlendirebiliyor.

2. Efendisi ve misafirlerinin yanında suçlu durumda olan bir hizmetçi çok rahat bir şekilde derdini anlatabiliyor. Öte yandan üzerine kaynar çorba dökülen efendi, hizmetçisine özgürce kendini ifade edebilme imkânı tanıyor.

3. Efendi, kendisine okunan âyetlerin gereğini hemen yerine getiriyor. Hem de hizmetçisinin hatırlatmasıyla.

Huzurlu bir toplum için, âmirinden memuruna, erkeğinden kadınına Kur'ân'ı bilen ve hayatı Kur'ân olan insanlara ne kadar da muhtacız!

Kur'ân'a Bütüncül Yaklaşan Kadın

Amr-ı Leysî ordusuyla Nişabur'a girmişti. Askerleri yaşlı bir kadına ait beş evi birden işgal etmişlerdi. Kadın, durumu Amr'a şikâyet etti. Kumandan kadına, "Sen Allah'ın şu âyetini duymadın mı diye sordu: ***"Hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi, orayı bozarlar, halkının şereflilerini alçaltırlar, evet böyle yaparlar."***[36] Kadın Amr'a şöyle cevap verir: "Evet okumasına okudum, ama gariptir ki emir, Allah'ın şu âyetini okumamış görünüyor: "İşte şunlar, onların zulümleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evleridir. Şüphesiz bunda bilen bir kavim için ibret vardır."[37] Emir, kadının bu uyarısından etkilendi, ondan özür dileyip evleri boşalttı ve ordu kış boyunca çadırlarda kaldı.[38]

Bu olaydan çıkan dersleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Haksızlığa uğrayan kadın, cesaretle durumu en yetkili kişiye arz ediyor.

2. İşgalci kumandan, kadına hâlini anlatma fırsatı tanıyor.

3. Kumandan yapılan yanlışı güya âyetle temellendirmeye çalışıyor.

4. Fakat kadın hemen konuyla ilgili ve emiri etkileyecek bir başka âyetle cevap veriyor.

5. Emirin kadına okuduğu âyet Neml Sûresi'ndedir. Kadın da aynı sûrenin bir başka âyetiyle emire cevap veriyor. Bu şekilde o, Kur'ân'a parçacı yaklaşımın doğru olmadığını, ona bütüncül yaklaşmanın gerekli olduğunu ortaya koyuyor.

6. Hem emir, hem de kadın geçmiş kavimlerle ilgili âyet cümlelerini kendi hayatlarına uyarlayarak Kur'ân'ın evrenselliğini izhar ediyorlar.

Kur'ân'a Hayran Bir Kız

Şiir üstadı ve büyük dilci *Abdülmelik b. Kurayb el-Esmaî* (ö:216/831), bir gün giderken bir cariyenin yüksek sesle şiir okuduğunu duydu, duyduklarından çok etkilenip cariyeye şunları söyledi: Canı çıkasıca, ne kadar da güzel şeyler söylüyorsun! Cariye şöyle cevap verdi: Asıl sana yazıklar olsun, sen Yüce Allah'ın şu âyeti yanında buna fasîh, güzel mi diyorsun? ***"Biz Musa'nın anasına şöyle bildirdik: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü Biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız."***[39] Kısalığına rağmen bu âyet, iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi bağrında barındırıyor.[40] Esmaî şöyle der: Ben onun bu anlayış ve yorumuna şaştım kaldım. Onun yaşı küçük bedevî bir kız olmasına rağmen ilim ve irfanına hayran oldum.[41]

Âyetteki iki emir “emzir ve denize atıver”, iki nehiy “korkma ve kaygılanma”, iki haber “bildirdik/vahyettik ve korkarsan”, iki müjde ise “ onu sana geri vereceğiz ve onu peygamber yapacağız” cümleleri idi.[42]

Kâbe’de Asılı Şiiri İndirten Kadın

İslâm öncesi, Araplar şiire son derece düşkündüler. Panayırlarda meşhur şairlerle şiir günleri ve yarışmaları yaparlardı. İslâm geldiğinde, Kâbe’nin duvarlarında yedi seçkin şairin şiiri asılı idi (Muallaka-i Seb’a). Bunlardan biri de İmriü’l-Kays’ın şiiriydi.

“Ey yer suyunu yut ve ey gök suyunu tut, denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî dağının üzerine yerleşti. Ve, o zalimler topluluğunun canı cehenneme, denildi”[43] âyeti, meşhur şair İmriü’l-Kays’ın kız kardeşine Muallaka-i Seb’a’yı Kâbe’nin duvarından indirtmiştir.[44] Gerçekten de Arap ve Acem dili incelense nazım güzelliği, belâgat sağlamlığı/eşsizliği ve mânâ kapsamlılığı bakımından bu âyetten daha güzeli bulunamaz.[45]

Söz konusu edilen kadın, hem şiiri iyi biliyor hem de Kur’ân’ı iyi biliyordu. O, Kur’ân’ın, ne kadar güzel olursa olsun şiirle mukayese edilemeyeceğini anlamış, Kur’ân âyetleri varken şiirlerin Kâbe duvarlarına asılmasına/gündemi tayin etmesine gönlü razı olmamıştı.

Sonuç

Kur’ân’a muhatap olma, onu anlama ve gereklerini yerine getirme konusunda kadın erkek eşittir. Kulluk yarışında cinsler arasında bir fark yoktur. Hikmetin gereği olarak kadın olsun erkek olsun kişilere, farklı imtihan soruları sorulabilir. Ama neticede, her iki cinsin asıl hedefi de Allah’ın hoşnutluğunu kazanıp Cennet’ine girebilmek olmalıdır. Bu yarışta kadın erkek herkes yarışmalı, çalışıp gayret etmelidir.

Kadın olsun erkek olsun her insanın kazandığı sevaplar da, işledikleri günahlar da kendilerinedir. Âhirette kadın da erkek de, dünyada yapıp ettiklerinden ferdî olarak sorgulanacaklardır. Hiç kimse, bir başkasının günahını yüklenmeyecektir.

Yazımızda gündeme getirdiğimiz şu birkaç örnekten de anlaşılacağı üzere İslâm’ın ilk döneminden itibaren bu kutlu yarışta erkekler kadar kadınlar da yerlerini almışlardır. Tarihin görünen sayfalarına kadın kahramanların isimleri çok fazla yazılmamış olsa bile, elde edilen başarı ve başarısızlıklarda erkekler kadar kadınların da katkısı ve sorumluluğu vardır. O hâlde bu yarışta her iki cins de üzerine düşeni yerine getirmeli ve birbirine yardımcı olmalıdır. Zîrâ şu imtihan dünyasına kadın erkek birlikte gelmişler, hayatı birlikte yaşamışlardır. Öyleyse, insan olma ve hayat tarzı olan dine muhatap olma bakımından eşit olan kadın-erkek dini öğrenme, anlama ve gereklerini yerine getirme konusunda da birbirlerine destek olmalıdırlar.

Kur’ân’da bahisleri geçen ilk anne ve ilk eş *Hz. Havva*, tevekkül ehli Hz. İbrahim’in ailesi *Hz. Hacer*, meleklerin müjdesine tanık olan *Hz. Sâre*, kadın başına kirli toplumda tertemiz kalmasını bilen iffet âbidesi *Hz. Meryem*, yine iffet örneği *Hz. Şuayb’in kızları*, Firavun kocaya rağmen iman eden *Hz. Âsiye*, yetkin yönetici kadın *Hz. Belkıs* gibi pek çok hanım (radıyallâhu anhünne) yalnızca kadınlara değil, bütün insanlığa örnek olmaya devam etmektedirler.

Yüce Rabbimiz ne güzel buyurur: ***“Sizden erkek olsun kadın olsun, hiç birinizin çalışmasını boşa çıkarmayacağım. Zaten siz birbirinizdensiniz.”***[46]

* Cumhuriyet Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm Üyesi

aakipnar@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Ebû Davûd, Tahara 94.
2. Ebu Davud, Sünen, I,162.
3. 49 Hucurat 13.
4. Tağlib, bir şeyi öne çıkarıp/başkalarına galip sayıp çoğul kalıbıyla anarak diğerlerini de kast etmektir. Anne baba için, ebeveyn (iki baba), Hasan-Hüseyin için Haseneyn (iki Hasen), güneş-ay için kamerayn (iki ay) demek gibi.
5. 66 Tahrim 12.
6. Taberî Tefsir, IV, 143; İbn Kesir, Tefsîr, I, 441.
7. 3 Al-i Imran 195.
8. Ahmed, VI, 297; Müslim, Fedail 9/29.
9. Taberî, Tefsir, XXII, 9-10; İbn Kesir, Tefsîr, III, 487.
10. 33 Ahzab 35.
11. Şennâvî, Hanım Sahâbîler, (Çeviren: Taceddin Uzun), Konya, s, 447-448.
12. Ahmed, VI, 436; Müslim, Cuma 13/50-52.
13. 19 Meryem 71.
14. 19 Meryem 72.
15. Taberî, Tefsir, XVI, 112; İbn Sa’d, Tabakât, VIII, 458; Aişe A. Bint Şâtî, Rasulullahın Annesi ve Hanımları, (Çeviren: İsmail Kaya), Konya, 1987, II, 115–116.
16. 12 Yusuf 18.
17. İbn Abdi Rabbih, Ikdu’l-Ferid, II, 89; Ahmed, VI, 218; Taberi, Tefsir, V, 295; Kurtubi, Tefsir, V, 398.
18. 14 İbrahim 48.
19. Ahmed, VI, 101, 218; Müslim, Fedail, 1/8.
20. 53 Necm 38. Buharî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 23.
21. Bkz. 24 Nur 11-26.
22. Zerkeşî, Burhân, I, 242; Suyuti, İtkân, I, 124.
23. İbnü’l-Esir, Üsdü’l-Ğabe, VII, 133.
24. Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, II, 773.
25. Cahiliye döneminde yaygın olan zıhar ile adam artık karısına yaklaşmaz, ancak onu tamamen boşamış da sayılmazdı. Kadın, evli iken, kocasız duruma düşerdi. İslâm, bu cahiliye âdetini sadece kefareti gerektiren kusurlu bir âdet olarak görmüş ve onu ıslah etmiştir.
26. 58 Mücadele 1.
27. Taberi, Tefsir, XXVIII, 1-6
28. Ahmed, VI, 148.
29. 4 Nisa 20.
30. Kurtubî, Tefsir, V, 99.
31. 59 Haşr 7.
32. 11 Hud 88.
33. İbn Kesir, Tefsir, IV, 336; Buhari, Tefsir, Haşr 4..
34. 3 Âl-i İmrân 134.
35. Kurtubi, Tefsir, IV, 207.
36. 27 Neml 34.
37. 27 Neml 52.
38. Ali Cehrûmî, Kur’ân’la Yaşamak, İstanbul, 2004, s, 71-72.
39. 28 Kasas 7.
40. Kurtubî, Tefsir, XIII, 252.
41. M.Ali es-Sâbûnî, et-Tibyân fî Ulumi’l-Kur’ân, s, 112.
42. Sabûnî, et-Tibyân, s, 112.
43. 11 Hûd 43.
44. Celal Yıldırım, İslam-Türk Tarihinin Altın Sayfaları, s, 62.
45. Kurtubî, Tefsir, IX, 40.
46. 3 Alu Imran 195.

Dr. Hasan YENİBAŞ*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

PEYGAMBERİMİZ'İN ASHABIYLA YAKINDAN İLGİLENMESİ

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) risalet gibi önemli bir vazifeyle gönderilmiş olması hasebiyle pek çok önemli işle meşgul oluyordu. Konumu ve vazifesi gereği, vahiy alıyor, gelen vahyi ashabına iletiyor ve onun pratikte nasıl uygulanacağını da bizzat gösteriyordu. Aynı zamanda bir toplumu idare ediyor ve devlet sistematiğine dâir prensipler koyuyordu. Bu çerçevede uluslararası ilişkiler yürütüyor, elçiler gönderiyor ve gelen elçilerle görüşüyordu. Dinin anlatılması için de dört bir tarafa mürşid ve mübelliğler gönderiyordu. Bir hâkim ve müftü sıfatıyla davalara bakıyor ve aynı zamanda bir hukuk sistemi inşa ediyordu. Bir ordu komutanı olarak ordunun başında sefere çıkıyor ve savaş idare ediyordu. Hepsinden öte, O, Allah'a kulluk noktasında da en önde bulunuyordu. Kulluğunda sürekli derinleşiyor ve ibadet hayatı itibariyle de en güzel örneği teşkil ediyordu. Hâsılı O, din ve dünya işlerinde ümmetinin yegâne rehberiydi. Bütün bir hayatı talim etme misyonuyla gelmişti. Meşgul olduğu ulvî ve önemli işlerin yanında, teferruat gibi gözüken meseleleri de ihmal etmiyordu. Bu çerçevede, ashabıyla ve onların şahsî problemleriyle de yakından ilgileniyordu.

Sevgi, ilgi, şefkat, değer verme vs. insanların temel ihtiyaçları arasında yer alır. Bu itibarla, hayatın her alanında bizlere en güzel örnek ve rehber olan Efendiler Efendisi (aleyhissalâtü vesselâm), meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen çevresindeki herkese yakınlığını hissettirmiş ve gönüllerinde yaşamasını bilmiştir.

Çok önemli işlerle uğraşan kimseler genellikle teferruatla ilgilenemezler. Meselâ, büyükçe bir işletmenin yöneticisi konumundaki bir kimse, mesuliyeti altındaki kimselerin hususi durumlarını pek bilmez. Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz husus, Peygamberimiz'in çok önemli işlerin yanında ashabını yakından tanıması ve onlarla yakından ilgilenmesidir. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), genel işlerle uğraşırken teferruat sayılabilecek şeyleri de ihmal etmeyerek dengeyi temsil ediyordu. Bu itibarla insan-ı kâmil ufkunun en büyük temsilcisi olan Efendimiz, birbirine zıt gibi gözüken özellikleri aynı ânda kendisinde bulundurmaktaydı. Aslında güzel ahlâklar birbirine ters ve aykırı değildir. Fakat kemal derecede olunca birbirleriyle müzahamet edip çekişirler. Yani biri galip gelse, öbürü zayıflaşır. Meselâ, hilim ve şecaatin kemal dereceleri gibi. Yani bir

insan son derece hilim sahibi ise son derece şecaat gösteremez. Veya son derece şecaat sahibi ise son derece halim-selim olamaz. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahlâkî vasıfları incelendiğinde, fazilet sayılan bütün özelliklerin zirve noktada kendisinde toplandığı görülecektir. Bu hususa işaret eden Bediüzzaman Hazretleri, Efendimiz'de ahlâkî vasıfların kemal derecede ve birbirlerinin sınırını ihlâl etmeden inkişaf edip gelişmelerini mucize olarak değerlendirmektedir.[1] Çok genel meselelerle uğraşmak durumunda olan Efendimiz'in, ashabını çok yakından tanıması ve en küçük meseleleriyle de yakından ilgilenmesi peygamberliğinin delillerinden biri sayılmalıdır.

O (s.a.s.) Ashabını Çok İyi Tanıyordu

Peygamberimiz'in ashabıyla yakından ilgilenmesinin tezahürlerinden biri de onları yakından tanımasıdır. O, ashabını bir aile reisinin aile fertlerini tanıması gibi tanıyor ve eksikliklerini hemen fark ediyordu. Konuyla ilgili şu misâli vermek istiyoruz:

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hususî duasına da mazhar olan ve O'nun tavassutuyla evlenen Cüleybib, Rasûlullah Efendimiz'in bizzat iştirak ettiği gazvelerden birine katıldı. Zorlu bir savaş yapıldı. Bu savaşta Müslümanların önemli kayıpları oldu. Savaş bittikten sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz: "Kayıplarınız var mı? Bir bakın!" dedi. Ashab-ı Kiram kimlerin şehit düştüğünü tespit etmek üzere koşuştular. Sonra dönüp gelerek: Falan, falan, falan sahabiler şehit oldu, dediler. Rasûlullah Efendimiz: "Bir daha bakın başka kaybınız var mı?" diye sordu. Sahabiler harp meydanını bir daha dolaştıktan sonra, geri kalan şehitlerin adlarını söylediler.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtü vesselâm) özellikle öğrenmek ve önemini diğer sahabilerine de öğretmek istediği bir şehit vardı. Ondan haber getirmelerini istiyordu. Belki de o şehit, hayatında da önemsenmediği gibi ölümünden sonra da önemsenmiyordu. Fahr-i Cihan Efendimiz daha açık konuştu: "Cüleybib'i aranızda göremiyorum. Haydi, bir araştırın!" buyurdu.

Ashab-ı Kiram, savaş alanına bir daha koşuştular. Devirdiği yedi müşrikin arasında Cüleybib'in şehit düşen bedenini gördüler. Koşup Hz. Peygamber'e durumu haber verdiler. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) hemen oraya geldi. Kolları âdeta budanmış olan şehit Cüleybib'i kollarına aldı: "Yedi kişi öldürmüş, sonra da onu şehit etmişler. Bu gördüğünüz zât bendendir; ben de ondanım!" buyurdu. Cüleybib için kabir kazdılar. Rasûl-i Ekrem Efendimiz onu mübarek elleriyle kabrine koydu.[2]

Görüldüğü gibi, Efendiler Efendisi ashabını yakından tanıyor ve onlara hayatlarında da ölümlerinden sonra da sahip çıkıyordu.

Ashabına Çok Düşkündü

Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm), ümmetine çok düşkündü. Bu husus bizzat Kur'ân tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *"Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, gayet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, üstünüze titrer, mü'minlere gayet merhametli ve şefkatlidir."*[3] Âyetin ifadesiyle, değil ümmetinin azap görmesi, birtakım zahmetlere, sıkıntılara uğraması bile onu üzer, son derece rahatsız eder.[4] Tabir yerindeyse, Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) ümmetinin üzerine hassasiyetle titremektedir. Peygamberimiz'in ümmetine karşı sevgisinin en önemli kaynağı merhamet ve şefkat duygusudur.

Peygamberimiz ashabını seviyor ve onları koruyordu. *"Sakın ha sakın, ashabım hakkında uygunsuz, yakışıksız söz söylemeyin. Onları seven beni sevdiği için sever. Onlara buğzeden de bana buğzettiği için buğzeder. Onlara eziyet veren bana eziyet vermiş olur. Bana eziyet verense Allah'a eziyet etmiş sayılır. Allah'a eziyet vereni de Allah hemen cezalandırır."*[5] hâdîsi ve benzerleri O'nun ashâbına olan sevgisinin delilidir.

Peygamberimiz vefat ettiği gün, ömrünün son saatlerini Hz. Âişe'nin odasında geçirmişti. Kendi ifadesiyle "Refik-i a'lâ"ya yani En Yüce Dost'a kavuştuğu ân onun odasında bulunuyordu. Kendileri rahatsız oldukları için cemaate namazı Hz. Ebû Bekir kıldırıyordu. Sahabe namaz için saf tutmuştu. Peygamberimiz bir aralık Hz. Âişe'nin odasının perdesini kaldırıp ashabına baktı. Onları namazda cemaat hâlinde görünce tebessüm buyurdular. Hz. Ebû Bekir, Peygamberimiz'in namaz için çıktığını düşünerek geri çekilmek istedi. Ancak Resûl-i Ekrem Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'e namazı tamamlamasını işaret etti. Daha sonra tekrar içeri girdi ve odanın örtüsünü kapattı. Bu ashabını son görüşüydü. Zîrâ o gün irtihal-i dar-ı bekâ buyurmuşlardı[6]. Onlara düşkünlüğünden dolayı son kez ashabına bakmış ve onları cemaat hâlinde görünce de sürur izhar etmişlerdi.

Ashabının Dertleriyle İlgilenirdi

Peygamberimiz, ashabının dertleriyle ilgilenir, onlardan yakın ilgisini esirgemezdi. Meselâ, büyük bir işletmenin genel müdürü, değil çalışanların küçük dertleriyle ilgilenmek, çoğu kez onların isimlerini bile bilmez. Oysaki bir lider raiyeti altındaki insanlarla mutlaka ilgilenmeli ve beraber olabilecekleri ortamları

oluşturmalıdır. Her fert, bütünün vazgeçilmez bir parçasıdır. Bundan dolayı toplumu oluşturan her fertle sağlıklı bir münasebet kurulması gerekir. Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm), her yönüyle olduğu gibi bu yönüyle de mükemmel bir lider ve rehberdir.

Biz konumuzla ilgili oldukça dikkat çekici bir misal vermek ve değerlendirmemizi bunun etrafında yapmak istiyoruz. Câbir b. Abdullah anlatıyor: "Resûlullah'la (sallallâhu aleyhi ve sellem) birlikte Zâtu'r-rikâ' seferine çıkmıştık. Benim çok zayıf bir devem vardı. Ordu yürüyünce, arkadaşlarım ilerleyip gittiler; ben geride kaldım. Arkadan Resûlullah yetişti. 'Ne o Câbir?' diye seslendi. Ben de; işte şu deve ile ağır ağır gidiyorum yâ Resûlallâh, dedim. Bana, 'Çöktür şunu!' dedi. Çöktürdüm devemi. Sonra 'Ver şu elindeki sopayı!' dedi. Verdim. Sopayla hayvana birkaç defa dürttü. Sonra, 'Bin!' dedi. Bindim ve yürüdük. O'nu Hak'la gönderene yemin olsun ki, benim devem O'nun devesiyle yarışmaya başladı. Bu sırada Resûlullâh'la aramızda şöyle bir konuşma geçti: Resûlullah: 'Câbir, bu deveyi bana satsana!' dedi. Ben: 'Ey Allah'ın Resûlü, ne hacet, sana bağışlarım.' dedim. Resûlullah: 'Hayır, bedeliyle ver.' dedi. Ben: 'O hâlde bir fiyat ver yâ Resûlallah' dedim. Resûlullah: 'Bir dirheme alırım.' dedi. Ben: 'Hayır yâ Resûlallah! O zaman beni aldatmış olursunuz!' dedim. Peygamberimiz, iki dirhem teklif etti; ama ben yine kabul etmedim. O sürekli fiyatı yükseltiyordu. Nihayet, bir Ukiyye'ye[7] varınca ben: 'Razı mısınız yâ Resûlallah?' deyince, 'Evet' buyurdular. Ben de: 'Sizin oldu.' dedim. Resûlullah da, 'Aldım.' buyurdu.

Sonra bana (sözü değiştirerek): 'Cabir, evlendin mi artık?' dedi. Ben de: 'Evet, yâ Resûlallah.' dedim. 'Dul mu, kız mı?' diye sordu. Ben, dul olduğunu söyledim. Bunun üzerine, 'Onun seninle senin de onunla neşeleneceğin bir kız alsaydın ya!' dedi. Ben de: 'Biliyorsunuz yâ Resûlallah! Babam Uhud'da şehid oldu. Yedi tane kız çocuğu kaldı. Onları başına toplayacak, onlara bakacak bir kadın almayı uygun buldum.' dedim. 'İnşâallah isabet etmişsindir.' diye karşılık verdi.

Câbir diyor ki: Medine'ye varınca sabahleyin devenin yularından tutup götürdüm. Onu Resûlullah'ın kapısına çöktürdüm. Sonra gidip mescitte Resûlullah'ın yanına oturdum. Resûlullah, mescitten çıkınca deveyi gördü ve 'Bu nedir?' diye sordu. Dediler ki, bu deveyi Cabir getirdi yâ Resûlallah. 'Cabir nerede?' dedi. Ve beni çağırdılar. 'Tut devenin yularını, o deve senindir!' dedi. Bilâl'i de çağırıp ona, 'Câbir'e git ve bir Ukiyye (40 dirhem para) ver' diye talimat verdi. Ben de Bilâl'le gittim. Bana bir Ukiyye ve biraz da fazlasını verdi. Vallahi, o para bitmek bilmedi ve evimizdeki bereketi hep belli oluyordu."[8]

Câbir'le Peygamberimiz arasında geçen konuşmada gaza ile ilgili pek bir şey yoktur. Ama bu konuşmada, Peygamberimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) ashabına karşı ince bir ruh ve zarif nükteleriyle, ne derece derinden ilgi duyduğunu görüyoruz. Burada, Peygamberimiz'e ait üstün bir ahlâk, lâtif bir insanî ilişki ve sahabeyle arasındaki derin bir muhabbete ait en güzel örnek yer almaktadır. O, Câbir'in evindeki problemlerine kadar ilgilenmiştir. Bu yolculuğu, onu yakından tanımaya ve ilgilenmeye fırsat bilmiştir. Câbir'le yol boyu beraber olmuş ve kendine has tatlı nüktelerle ve mizahlarla konuşmuştur. Câbir'e yardım etmek için de bir vesile bulmuş ve devesine talip olmuştur. O'nun sıkıntılarını öğrenmek için de hemen, çok ince nüktelerle, evi ve ailesi hakkında sorular sormuştur. Bu hâdise, Peygamberimiz'in insanlarla muaşeretindeki tatlılığı gösteren çok güzel bir misaldir. Ayrıca burada Resûlullah'ın (aleyhissalâtü vesselâm) yardım ederken bile muhatabını rencide edecek, üzecek ve minnet altında bırakacak en küçük bir tavrını görmüyoruz. Tam aksine durumun nezaketine uygun hareket ettiğini müşâhede ediyoruz.[9]

Ashabına Yakınlığını/Sevgisini Hissettirirdi

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hem ashabını çok seviyor, hem de onlar tarafından çok seviliyordu. Değişik vesilelerle de onlara olan sevgisini ifade ediyordu. Zaten bunun böyle yapılmasını da bizzat kendisi, "Sizden biriniz din kardeşini severse ona sevdiğini söylesin."[10] buyurarak tavsiye etmiştir.

Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir defasında Muaz b. Cebel'in elini tutmuş ve şöyle buyurmuştur:

"Ey Muaz, Allah'a yemin ederim ki, ben seni gerçekten seviyorum. Sonra da ey Muaz sana her namazın sonunda: 'Allah'ım! Sen'i anmak, Sana şükretmek ve Sana güzelce kulluk etmekte bana yardım et!' duasını hiç bırakmamanı tavsiye ediyorum."[11]

Resul-i Ekrem Efendimiz, bazen de bir gruba hitaben sevgisini ifade buyurmuştur. Huneyn fethinden sonra Efendimiz, kalblerini İslâm'a ısındırmak maksadıyla bazı kimselere ganimetten bol miktarda ihsanda bulunmuştu. Bu husus, Ensar'dan özellikle bazı gençleri rahatsız etmişti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) muhtemel bir fitnenin önünü almak için Ensar'ı bir yerde toplayıp onlara hitap etti. Konuşmasının bir bölümünde de şöyle buyurarak Ensar'a olan

sevgisini ifade etti: *"Ey Ensar topluluğu! Müslüman olmalarını istediğim bazı kişilere bir miktar dünyalık verdiğim için kalben gücendi iseniz; herkes evine deveyle, koyunla dönerken, siz evlerinize Resûlullah'la dönmek istemez misiniz? Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, insanların hepsi bir vadiye, Ensar da başka bir vadiye gitse, ben hiç tereddüt etmeden Ensar'ın gittiği tarafa giderim. Eğer hicret olmasaydı, ben Ensar'dan biri olmayı ne kadar arzu ederdim. Ey Allah'ım! Ensar'ı, çocuklarını ve torunlarını Sen koru!"*[12]

Hâsılı, Peygamberimiz ashabını seviyor ve her fırsatta bu sevgisini izhar ediyordu. O, seven ve sevilen bir liderdi. Ve raiyeti tarafından bu kadar sevilmek de hiçbir lidere nasip olmamıştır.

Zengin Fakir Ayrımı Yapmazdı

İslâm'ın ilk yıllarında Peygamberimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) çevresinde genellikle genç ve fakir kimseler bulunuyordu. Mekke'nin ileri gelenleri ise bu durumu hazmedemiyorlardı. Oysaki Peygamberimiz, insanlarla münasebetlerinde herhangi bir ayrım yapmıyordu. Bir gün Kureyş'in ileri gelenleri toplanarak Allah Rasûlü'ne: "Sana iman etmemizi istiyorsan, şu fakirleri yanından kov. Biz geldiğimizde onlar bulunmasınlar. Onlar için yanına gelecekleri ayrı bir vakit ayır." dediler. Bunun üzerine, "Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek, O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye sakın uyma." (Kehf, 18/28) âyeti nâzil oldu.[13] Hâlbuki müşriklerin beraber bulunmak istemedikleri kimseler arasında, Cennet'in bile kendilerine müştak olduğu Ali, Selman ve Ammar[14] (radıyallâhu anhum) gibi kimseler bulunuyordu ki, Peygamberimiz'in fakir oldukları için bu sahabileri terk etmesi mümkün değildi. Değil onları terk etmek, bir zamanlar köle olan Selman, Bilâl ve Suheyb gibi sahabiler Resûlullah'ın nazarında Kureyş'in en büyük reisleri derecesinde muhterem ve vakarlı idiler.

Zengin ve itibarlı kimselerle herkes ilgilenir. Önemli olan fakirlerin de ihmal edilmemesidir. Bazı liderlerin ve idarecilerin sadece zenginlerle düşüpkalkma gibi zaafları vardır. Hâlbuki Peygamberimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) fakirlere husûsî bir ilgi ve alâka gösterdiğini görüyoruz. Nitekim bir hadîslerinde şöyle buyurmuşlardır: "Fakirleri arayınız, onları görüp gözetiniz. Zîrâ siz ancak fakirler sayesinde yardım görüyor ve rızıklandırılıyorsunuz."[15]

Hastaları Ziyaret Ederdi

Peygamberimiz hasta ziyaretine önem verirdi. Sahabe-i Kiram'ın büyük küçük hepsiyle ilgilenir, durumlarını sorar ve hasta olanları ziyaret ederdi. Hasta ziyaretinde kadın, erkek ve çocuk ayrımı yapmazdı. Ensar'dan Ümmü A'lâ, Resûlullah'ın hasta iken kendisini ziyaret ettiğini ve: "Ey Ümmü'l-A'lâ, sana müjdeler olsun, çünkü nasıl ki ateş, altın ve gümüşün pasını giderirse, bir Müslümanın hastalığı da onun günahlarını giderir." buyurduğunu söylemiştir.[16]

Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) hastalandığı zaman torunu Ümame'yi ziyaret etmiş ve gözlerinden yaşlar akmıştı. Ağlamasını yadırgayan bir sahabiye de, "Bu bir rahmettir ki, Allah onu kullarından dilediğinin kalbine koyar. Allah ancak kullarından merhametli olan kimselere merhamet eder."[17] diye cevap vermiştir.

Sonuç olarak; insan, fizikî ihtiyaçlarının yanında sosyal ve hissî ihtiyaçları da olan bir varlıktır. Sevgi, ilgi, şefkat, değer verme vs. insanların temel ihtiyaçları arasında yer alır. Bu itibarla, hayatın her alanında bizlere en güzel örnek ve rehber olan Efendiler Efendisi (aleyhissalâtü vesselâm), meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen çevresindeki herkese yakınlığını hissettirmiş ve gönüllerinde yaşamasını bilmiştir. Bizler için de mesuliyetimiz altında ve ilgi alanımızda olan kimselere karşı ilgilenmek ve yakınlığımızı hissettirmek, eğer uzakta iseler telefon, internet vs. gibi iletişim vasıtalarıyla uzaklığı yaşatmamak bir vazifedir.

* Eğitimci-Yazar

hyenibas@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Nursî, Saîd, Mesnevî-i Nûriye, 23, Envar Nşr., İst. 1990.
2. Müslim, Fezâilu's-sahâbe 191.
3. Tevbe, 128.
4. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2653.
5. Buhârî, Fezâilu's-sahâbe 5; Müslim, Fezâilu's-sahâbe 221-222; Tirmizî, Menâkıb 58.
6. Buhârî, Ezan 46, 94; Megâzî 84; Müslim, Salât 98; Nesaî, Cenâiz 7; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9/24-25.
7. Bir Ukiyye, yaklaşık 40 dirheme tekabül etmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, 1/80.
8. İbn Hişâm, *Sîre*,3-4/142-143.
9. el-Bûtî, Ramazan Said, *Fıkhu's-sîre*, 273.
10. Ebû Dâvud, Edeb 122; Tirmizî, Zühd 54.
11. Ebû Dâvûd, Vitr 26; Nesâî, Sehv 60.
12. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 1, 2; Müslim, Zekat 132-141; İbn Hişam, Sîre, 3-4/ 341.
13. Bkz. Taberî, *Tefsîr*, 9/292-294; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/416; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 297-298.
14. Tirmizî, Menâkıb 33.
15. Ebû Dâvûd, Cihad 77; Tirmizî, Cihad 24; Nesâî, Cihad 43.
16. Ebû Dâvûd, Cenâiz 2.
17. Buhârî, Merdâ 9.

Prof. Dr. Muhit MERT*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

YOKSULLUK ve AÇLIK

Günümüzde insanlığın karşı karşıya bulunduğu en büyük tehlikelerden biri yoksulluk ve buna bağlı olarak gelişen açlıktır. Başta Afrika olmak üzere çeşitli dünya ülkelerinde yoksulluğun gittikçe arttığı, açlığın daha büyük kitlelere yayıldığı gözlenmektedir. Dünyada 840 milyon insan hiç geliri olmadığından açlık çekiyor. 3 milyar civarında insan günde 2 doların altında bir gelirle yaşamaya çalışıyor. Her yıl 10 milyon çocuk açlık sebebiyle oluşan, fakat kolaylıkla önlenebilecek hastalıklar sebebiyle hayata veda ediyor. Bu konularda açıklama yapan uzmanların hemen hepsi problemin kaynağını dünya nüfusunun fazlalığı ve kaynakların yetersizliği olarak gösteriyor. Peki, bunların sebebi gerçekten dünya üzerindeki nüfusun çokluğu ve bunları besleyecek kaynakların yetersizliği midir?

Nüfus ile kaynaklar arasında dengesizlik öne sürenler kaynakların aritmetik, nüfusun ise geometrik arttığını, dolayısıyla kaynakların bu nüfusa yetmeyeceğini savunmaktadırlar. Bu iddiaya göre nüfus her 25 yılda iki katına çıkacaktır. Eğer böyle olsaydı 1800'lerin başında tahminen 900 milyon olan dünya nüfusunun 2000'lerin başında 230 milyara ulaşması gerekiyordu. Hâlbuki tarihî gerçekler bu tahminlerin bir yanılgı olduğunu göstermiştir. Zaten Allah (celle celâlühü) nüfusun aşırı artışının önüne birtakım tabiî ve sosyal engeller koymuştur. Ayrıca tarımda teknoloji kullanımında eskiye nazaran sayı ve nitelik bakımlarından bir gelişme olduğu ve teknolojinin gelişmesiyle kaynak üretiminin aritmetik değil, geometrik olarak arttığı da ortadadır. Bunun ötesinde dünyanın bugün ekilebilir verimli topraklarından ancak 1,4 milyar hektar arazinin kullanılmakta olduğu, kalan 1,79 milyar hektarlık arazinin el değmemiş olarak durduğu, bu verimli toprakların değerlendirilmesiyle dünyanın 30 milyar insanı daha besleyecek durumda olduğu da söylenmektedir *(Sabri Akdeniz, Çağımızda Nüfusun Önemi, s.24–25)*. Bu veriler, yaşanan yoksulluk ve açlığın, nüfus fazlalığı ve kaynak yetersizliğinden kaynaklanmadığını açıkça ortaya koyuyor. O hâlde dünya üzerinde yaşanan yoksulluk ve açlığın sebebi nedir?

Bize göre yoksulluk ve açlık, iddia edildiği gibi kaynak yetersizliği ve nüfus çokluğundan değil, tembellik ve rahata düşkünlükten, haksız kazanca meyletmekten, kanaatsizlik ve israftan, yardımlaşma duygusunun eksikliğinden ve yöneticilerin suiistimalinden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlar dengesiz bir ekonomik dağılım meydana getirmekte, servetin belli ellerde toplanmasına sebep olmakta ve böylece ortaya bir sömürge düzeni çıkarmaktadır. Nitekim dünya nüfusunun yüzde 20'lik kesimi en yüksek gelir düzeyine sahip bulunmaktadır ki bunların dünyadaki gayrı safi hâsılanın yüzde 86'sına sahip oldukları, en aşağıdaki

yüzde 20'lik kesimin ise hâsılattan sadece yüzde 1'lik pay aldıkları söylenmektedir. Bu dengesiz dağılım dünya üzerinde sun'î bir kıtlık oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere kaynakların yetersizliği değil, insanların ve devletlerin suiistimalleri söz konusudur.

Aslında dünyada bulunan kaynaklar insanoğlunun başlangıcından kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa yetecek miktarda yaratılarak dünyamıza konmuştur. Ayrıca "*Yeryüzünde hareket eden her canlının rızkı Allah'a aittir*" *(Hud Sûresi, 11/6)* âyetiyle rızıkların garanti altına alındığı bildirilmiştir. Dünyamızda sadece insanın değil, diğer canlıların da beslenmesine yetecek miktarda kaynak olduğu bir gerçektir. Ancak bir kısım insanlar, doymak bilmez nefisleri ve suiistimalleriyle tüketemeyecekleri miktardaki kaynakları yığmakla meşgul oluyor, bazı güçlü devletler de zayıf devletlerin kaynaklarını sömürüyor. Bu sebeple müthiş bir gelir dengesizliği meydana geliyor, yoksulların sayısı gittikçe artıyor ve dünyada açlık krizleri yaşanıyor. Peki, bunların önüne geçmek mümkün müdür?

Şurası açıktır ki yoksulluğun nihayete erdirilmesi, tamamen bitirilmesi mümkün değildir. Zîrâ yoksulluk, istihdamın sağlanmasına ve ekonomi çarkının döndürülmesine vesiledir. Ancak yoksulluk seviyesinin azaltılması ve açlığın bitirilmesi mümkündür. Bu hususta İslâm'ın katkısının büyük olduğuna inanıyoruz. Bu problemin önüne geçebilme, İslâm'ın hükümlerini hayata hâkim kılmakla mümkün olabilecektir. Biz burada İslâmî perspektiften yoksulluk ve açlık hâdisesine bakmaya ve İslâm'ın bu problemler için vaz ettiği tedbirlerin neler olduğuna dikkat çekmeye çalışacağız. Yoksulluk ve açlık karşısında İslâm'ın öngördüğü tedbirleri, fertten topluma, toplumdan devlete doğru giden bir süreç olarak inceleyecek ve yukarıda topluca zikrettiğimiz problemleri ayrı başlıklar hâlinde vererek bu konuda İslâm'ın ortaya koyduğu çareleri dile getireceğiz.

1-Tembellik ve Rahata Düşkünlük

Yoksulluğun ve açlığın sebeplerinden biri, şüphesiz ki tembellik edip çalışmamaktır. Buna yeterince ve verimli biçimde çalışmamayı da ekleyebiliriz. Bazı insanlarda, rahatlık ve tembelliğe karşı bir meyil vardır, çalışma zahmetine katlanmak istemezler. Hazıra konmak ve başkasının sırtından geçinmek onlara cazip gelir. Bu meyil, insanın önüne, fakirliğe giden yolun kapısını açar. Bunun çaresi, çalışıp çabalamaktır. Bediüzzaman Hazretleri de tembelliğin sebeplerinden biri olarak umum meşakkatin anası ve umum rezaletin yuvası olan rahata meyletmeyi gösteriyor ve "*İnsan için çalışmaktan başka yol yoktur*" *(Necm Sûresi, 53/39)* âyetiyle çalışmaya teşvik ediyor *(Münazarat)*.

İnsan hayatı için gerekli olan her şey Allah tarafından yaratılarak dünyamıza konulmuş, onun istifadesine sunulmuştur; ama hayat için gerekli şeyleri bulup çıkarmak, üretip kullanmak insana bırakılmıştır. Aksi takdirde hayatta kalması söz konusu değildir. Ayrıca insan, hem kendine, hem de yakınlarına karşı görev ve sorumlulukları olan bir varlıktır. Bedeni insana Allah tarafından emanet olarak verilmiş ve koruması istenmiştir. Aynı zamanda aile efradı da ona emanet olarak tevdi edilmiştir. Bu emanetleri korumak, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin hayatını devam ettirmek maksadıyla çalışıp çabalamak, dinen ona yüklenmiş en temel görevlerdendir. İslâm nazarında hiç kimse bu emanetlerde dilediği gibi tasarrufta bulunma veya onları yok etme hakkına sahip olmadığı gibi görevini ihmal ederek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakma hakkına da sahip değildir. Bu zaviyeden yoksulluk ve açlık çeken insanların bundan kurtulmak için atacakları ilk adım, yapacakları ilk görev, geçimliklerini temin için sebeplere başvurmak, çalışıp çabalamaktır. İslâm, yoksulluk ve açlığı gidermenin ilk adımı olarak çalışıp kazanmanın bir zorunluluk olduğunu öğretmenin ötesinde, "*Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir.*" *(Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, İcare 15)* hadîsiyle, emek sarf etmenin bıktırıcı bir yük değil, şeref ve haysiyet vesilesi olduğunu da öğretir. Hattâ bu yolda insanın katlandığı zahmeti, "*Helâl rızık temini için çalışma Allah yolunda cihad etmek gibidir*" *(Hindî, Kenzü'l-Ummâl, 4/6)* hadîs-i şerîfi en sevaplı işlerden biri olarak telkin eder.

2-Haksız Kazanca Meyil

Dünyada iktisadî dengesizlik meydana getiren, yoksulluğu ve açlığı netice veren en önemli sebeplerden biri şüphesiz ki haksız kazanç arzusudur. İnsanların bir kısmı, çalışana hak ettiğini vermeme, hırsızlık, gasp, dolandırıcılık, tekelcilik ve stokçuluk gibi gayrimeşru yollarla kazanç elde etmeyi, başkalarının sırtından geçinmeyi mârifet sayar. Ancak bu yollarla elde edilen haksız kazanç, başkalarının fakirleşmesine ve açlığın artmasına sebep olur. Nitekim zaman zaman bazı gıda maddelerinde meydana gelen aşırı fiyat artışlarında temel sebebin kıtlık değil, stoklar, tekelcilik ve karaborsacılık olduğu bilinen bir gerçektir.

İslâmiyet insanın çalıştığı kadar kazanmasını ve hak ettiğini almasını mühim bir esas olarak vaz edip çalışana hakkını vermeme, hırsızlık, gasp, dolandırıcılık gibi birtakım gayr-ı meşru yollarla kazanç elde etmeyi haram saymakla gelir dengesizliğine yol açan bu ikinci sebebin tedbirini de almıştır. Yine bu çerçevede tekelcilik ve stokçuluk yaparak fiyatları yükseltme

veya piyasaya arzı azaltmak gayesiyle üretilen malların bir kısmını imha ederek kalanları yüksek fiyattan satma eğilimleri de yasaklanmıştır. Neticede bu yöntemler bir taraftan dar gelirli insanların, ihtiyaçlarını giderebilecekleri maddeleri temin etmesine engel olurken diğer taraftan yoksulluğun artmasına sebep olurlar, bu yüzden haramdırlar. Fertler için hüküm böyle olduğu gibi toplumlar ve devletler için de böyledir. Milletlerin başka milletler, devletlerin de başka devletler sırtından haksız kazanç sağlamaları caiz olmaz. Kısacası İslâm'a göre ne insan, hakkı ve emeği karşılığı olmaksızın bir şeyi kazanç olarak kendine mal edebilir; ne de devlet, bir başka devlete tasallut ederek orayı sömürgeleştirebilir.

3-Tüketimde Kanaatsizlik ve İsraf

Yoksulluk ve açlığı doğuran sebeplerden en önemlisi de, tüketimde kanaat duygusunun yitirilmesi, iktisatlı yaşamanın unutulması ve kaynakların sorumsuzca israf edilmesidir. Maalesef modern dünyada görenek belâsı ve gösteriş sevdasıyla, gerçekte ihtiyaç olmayan şeyler bile ihtiyaçlar kategorisine girmiştir. Eskiden ihtiyaç sayılmayan şeyler, günümüzde ihtiyaç olarak addedilmektedir. İnsanlar kanaatkârlık duygularını yitirip, az ile yetinmeyi zillet sayar hâle gelmişlerdir. Bunun üzerine bir de lükse düşkünlük ve eğlence çılgınlığı eklenince insanın önüne müthiş bir israf kapısı açılmıştır. Bazı araştırmalar, her bulduğu metaı görgüsüzce sarf eden modern çağın insanının, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ekonomik kaynakların üçte birini tükettiğini ortaya koymaktadır. Türkiye ölçeğinde ve sadece ekmek odaklı düşündüğümüzde bile karşımıza korkunç miktarda bir israfın çıktığını görüyoruz. 2005 yılında Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi'nin hazırladığı "Sağlıklı Beslenme ve Gıda İsrafı" adlı raporda belirtildiğine göre Türkiye'de günde 120 milyon ekmek üretilmekte ve bunun yaklaşık yüzde onuna tekabül eden 12 milyon ekmek ise çöpe gitmektedir. Bu da yıllık 700 milyon dolarlık bir ekonomik kayıp demektir. Bütün dünya ülkelerinin ekmek israfı, lüks lokantaların yemek israfı, enerji, yakıt ve su israfı gibi hususlar ayrı ayrı incelendiğinde karşımıza dehşet verici bir ekonomik kaybın çıkması sürpriz olmayacaktır.

Şüphesiz ki dünyada Allah'ın bize lütfettiği kaynakları ölçülü ve dengeli biçimde kullanmak, mümkün olan en uzun sürede onlardan faydalanmamız sonucunu doğuracaktır. İslâm kanaatkârlık duygusu aşılayarak, iktisatlı yaşamayı telkin ederek, israfı haram kılarak *(En'âm Sûresi, 6/141; A'râf Sûresi, 7/31)*, savurganlığı da şeytana kardeş olmakla eşdeğer sayarak *(İsrâ Sûresi, 17/36-37)* bu üçüncü sebebin de tedbirini almıştır. Bu prensipler vicdanlarda derin bir tesir meydana getirdiği için müminler kaynak israfı yapmamayı bir hayat düsturu olarak benimseyeceklerdir.

Aslında ulaşım ve iletişim vasıtalarının seri hâle geldiği günümüzde hem ülkelerde sivil toplumun organize edilmesiyle hem de uluslararası bir organizasyonla, israf edilen ekmek ve lokantalarda çöpe dökülen fazla yemekler açlık çeken insanlara ulaştırılarak dünyadaki açlığın önüne geçilebilir. Günlük olarak toplanan ihtiyaç fazlası ekmek ve yemekler yine günlük dağıtımlarla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilir. Yeter ki bunu kendisine iş edinen insanlar bulunsun ve organizasyonlar kurulsun. Günümüzde bunu düşünüp hayata geçirmeyi gaye edinen duyarlı insanlar da yok değildir. Meselâ Tarsus'ta bulunan Özel Burç Çukurova Anadolu Lisesi'nden iki öğrenci "Turizm Otelleri ve Restoranlarda Artan Yemekler Üzerine Bir Çalışma" başlığı ile bir proje hazırlamış ve yemek servisi kapandıktan sonra kalan yemekleri otellerden turizm acentelerine ait araçlarla alarak gece boyunca fakirlere dağıtmayı ve böylece bölgelerinde yaşanan israfın önüne geçmeyi hedeflemişlerdir. *(İlgili projeye http://www.inepo.com/onaylanan_ogrenci_form.asp?id=37 adresinden erişim sağlanabilir)*. Bu gibi faaliyetlerin çoğalması ve yaygınlaşmasının yoksulluğun azaltılması ve açlığın giderilmesi yönünde çok büyük katkı sağlayacağı izahtan vârestedir.

4-Yardımlaşma Duygusunun Kaybolması

Yoksulluk ve açlığın sebeplerinden biri de yardımlaşma duygusunun yokluğudur. Kapitalist bir mantıkla yetişen modern çağın insanı karşılıksız olarak başkalarına bir şeyler vermeyi aptallık sayıyor, "Ben tok olayım, başkası açlıktan ölsün, bana ne?" anlayışı ile hareket ediyor. Batılı hayat tarzına adapte olmuş kimseler, evinde beslediği kediye, köpeğe verdiği değer kadar açlık çeken insana değer vermiyor, ekonomik kaynakları hep kendi lehlerine kullanıyorlar. Bunun nasıl bir sosyal tehlike oluşturduğunu Hıristiyan dünya yeni fark etmiş olacak ki, son zamanlarda Vatikan, başkalarının yoksulluğunu artıracak kadar aşırı zenginleşmeyi, yeni ihdas ettiği yedi büyük günah arasında zikretti. Hâlbuki İslâmiyet, zenginleşmeyi günah saymak yerine yardımlaşmayı emrederek bu problemin önüne geçmiştir. İçtimaî hayatı canlı tutan en önemli dinamiklerden biri şüphesiz ki yardımlaşma ilkesidir. İslâm'ın infak ilkesi, yoksulluğu azaltıcı, açlığı giderici bir etkiye sahiptir. Bunun dışında muhtaçlara karşı bigâne kalmak, onların ihtiyaçlarını görmezden gelmek, kendi içinde gizli bir tehlikeyi de barındırmaktadır. Çünkü "Sen çalış, ben yiyeyim" ve "Ben tok olayım, başkası açlıktan

ölsün, bana ne?" anlayışı, sonuç itibariyle bütün içtimaî kargaşaların madeni ve kötü ahlâkın menbaıdır. Nitekim bazı ülkelerde sosyal patlamalar meydana gelmekte, temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan halkın isyan ederek her şeyi yağmaladığı görülmektedir.

İslâm; infak, zekât, sadaka gibi bağışın her türüyle fakir kimselerin de maddî bakımdan güçlenmesini, böylelikle toplumsal refahın artmasını hedeflemiştir. Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'in, zenginin malında fakirin hakkı olduğunu bildirmesi *(Zâriyat Sûresi, 51/19)* ile zekât ve benzeri sadakaların sarf edileceği yerleri anlatırken ilk iki sıraya yoksulları (fukara) ve açlık çekenleri (mesâkîn) koyması dikkat çekicidir *(Tevbe Sûresi, 9/60)*. Bu konudaki emir ve teşviklerle zenginlerin ellerinde biriken mal ve paralar fakir kimselere aktarılarak onların ihtiyaçlarına sarf etmesi sağlanır. Böylece ekonomik hayata da canlılık getirilmiş olur. Ayrıca Kur'ân'ın savaşlarda elde edilen ganimetlerden Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) muhtaç Müslümanlara bölüştürdüğü payların, onlar tarafından tereddütsüz alınması gerektiğini bildiren âyeti *(Haşr Sûresi, 59/7)* ganimetlerin fakirler arasında bölüştürülmesinin sebebini, malların zenginler arasında dönüp duran bir servet (dûlet) hâline gelmemesi şeklinde açıklıyor. Açıktır ki bir kısım fertlerin zenginliği, iktisadî faaliyetler yönünden durağan bir yapıya sahiptir. Çünkü onlar tüketimde belli bir doyuma ulaşır, sonra para sarfı azalır. Bu durağanlık, üretim-tüketim dengesini bozar, piyasadaki hareketliliği azaltır. Zenginler zekât ve sadakalarıyla ekonomik gücü yeterli olmayan başka fertlerin de üretim-tüketim faaliyetlerine katkılarını sağlayarak ekonomik hayata canlılık getirmiş, infaklarla ellerindeki âtıl kaynakları piyasaya sokarak piyasanın hareketliliğini artırmış olurlar.

5-Yöneticilerdeki Umursamazlık ve Suiistimal

Yoksulluk ve açlığı doğuran sebeplerden biri de devlet yöneticilerinin umursamazlığı ve problemi görmezden gelmeleridir. Böyle olunca da problemi çözmeye yönelik icraatlar yapmıyor ya da kaynakları yanlış yerlerde kullanıyorlar. Nitekim 2003 yılında dünyada açlığın önlenmesi için harcanan paranın toplamı 80 milyar dolar iken aynı dönem içerisinde ülkelerin savunma harcamalarının toplamı ise 850 milyar dolardır. Bu tablo bizlere gösteriyor ki dünyada yaşanan yoksulluk, açlık ve sefaletin sebebi kaynak yetersizliği değil, tam aksine suiistimaldir.

İslâmiyet devlet yönetmeyi, avantajları kendi adına kullanmak değil, idareciler üzerine bir sorumluluk olarak yüklemekle yoksulluk ve açlığa açılan kapılardan birini daha kapatmış oluyor. İslâm'a göre devleti idare edenler, "*Velisi olmayanın velisi sultandır.*" *(Ebu Davud, Nikâh 19)* hadîs-i şerîfi gereğince, idaresi altındaki çalışıp kazanmaktan âciz olanların geçimlerini temin etmekten sorumludurlar. Ancak bu noktada yöneticilere çok fazla bir yük düşmediği de bir gerçektir. Zîrâ Allah çalışıp kazanmaktan, arayıp bulmaktan âciz olanların geçimlerini öncelikle yakınlarına, yakınları yoksa devlete bağlamıştır. Allah, anne karnındaki yavrunun rızkını biyolojik olarak anneye bağlamıştır. Emzirme devresindeki çocuklarla çalışıp kazanamayacak kadar küçük çocukların rızıkları fıtrî bir meyille anne-babaya bağlanmıştır. Yaşlılık ve hastalık sebebiyle âciz olanların rızıkları da yine fıtrî bir meyille evlâtlarına ve yakınlarına bağlanmıştır. Eğer anne-babalar küçük çocuklarına, evlâtlar yaşlı anne ve babalarına ve yakın akrabalar küçük, yaşlı veya hasta akrabalarına fıtrî bir meyille bakmıyorlarsa o zaman dinî bir vecibe olarak bu görevi yerine getirmek zorundadırlar. *(bkz. Mevsılî, el-İhtiyâr, IV/10-13. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için fıkıh kitaplarının Nafaka bölümlerine bakılabilir)*. Eğer çalışıp kazanmaktan âciz olanların, kendilerine bakacak yakın akrabaları yoksa o zaman onlara devlet bakmak zorundadır. Bu, vatandaşın hakkı; devletin de vazifesidir. İslâm hukukunun âmir hükmü budur. Bu kimselerin Müslüman olması şart değildir. Âciz olan bütün vatandaşlar, bu haktan yararlanırlar.

Sonuç

Netice olarak çağımızda yaşanan yoksulluk ve açlığın sebebi kaynak kıtlığı ile dünya nüfusunun fazlalığı değildir. Bunun sebebini insanların zihniyet ve davranışlarında aramak gerekir. Bugün dünyada yaşanan yoksulluk ve açlık, ihtiyaç olmayan şeylerin ihtiyaç hâline getirilmesinden, kanaatkârlığın ölmesinden, insanların lükse düşkünlüğünden, yaptıkları israfın farkında olmamalarından, yardımlaşma duygusunun yitirilmesinden, devlet yönetenlerin halka yeterince önem vermemesinden, ellerindeki kaynakları kötü plânlayıp kötüye kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Kaynak kullanımında suiistimal olmasa dünyanın kaynakları herkese yetecek vaziyettedir. İslâm'ın bu konuda aldığı tedbirler uygulandığında da dünya üzerinde yoksulluk ve açlıkla ilgili hiçbir sıkıntı kalmayacaktır. Nitekim Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in iki buçuk yıllık hilafeti döneminde İslâm topraklarında bu problem halledilmiş ve hatta zekât verecek fakir bulunamamıştır. Bunun sebebi bu düsturları hayata hâkim kılmaktır.

* Hitit Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
mmert@yeniumit.com.tr

Ferid el-ENSÂRÎ*

Yakın zaman önce Allah'a yürüyen hocamıza duaya vesile olması niyazıyla...

Kur'ân, Allah kelâmıdır. Bu itibarla da o, hiçbir beşer sözüne benzemez. Onun kendine mahsus bir ifade tarzı ve üslûbu vardır. Ele aldığı konuları anlatmada, onu bir başka söze kıyas etmek imkânsızdır. Zira Kur'ân, her türlü mukayeseden mukaddes ve müberrâdır.

KUR'ÂN'IN AKİDE ÜSLÛBU

İslâm'ın başlangıç kelimesi "Lâilâhe illallah"tır. Bu, şifre kelimedir, son derece kıymetli ve latif bir şifre. Evet, bütün Müslümanlar bunu söylerler; ama çok azı bunun gerçek zevkine varır. Bunun sebebi, inanç alanında kelâmî tasavvurlara gidişin insanı onun güzel ortamından ve ulvî vecdlerden (duygulardan) alıkoymasıdır.

Temelde İslâm Terbiye Eksenli Akidedir

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebevîde anlatılan İslâm inançları, insan vicdanında ve tavırlarında derin ruhî iz bırakan terbiyevî bir dokunuştur. Müslümanlar bu inançları Kur'ân'ın yüce ibareleriyle aldıklarında, onlarla hayret uyandırıcı bir tarzda amel ederler; çünkü yeryüzünde gezip dolaşan, yemek yiyen insanlar oldukları hâlde, yeryüzüyle ilgili şeylere bağlı normal insanlar olmaktan çıkıp, gökyüzünde meleklerle yarışacak varlıklar olmaya doğru süratle ve büyük bir derinlikle değişirler. Bu sebeple Allah, onlar vasıtasıyla medeniyet ve tarihte mucizeler gerçekleştirmiştir. Onların kendisiyle amel ettiği şeyin kimyası tektir. O da "Lâ ilâhe illallah"tır. Ama çeşitli ekol ve okullarıyla kelâm ilminin tasvir ettiği gibi değil, Kur'ân'ın âyât-ı beyyinatı ve muhkematı ile arz ettiği tarzdadır.

İslâm inançlarını bir zaman kelâmın zarurî deliller olarak imlâ ettiği, başka bir zaman da zarurî olarak öğrettiği taksimler, imanî terbiye âleminde etkili değildir; çünkü bunlar sadece Kur'ân'ın kelimelerinde ve harflerinde bulunabilecek rabbanî ruhtan ve taabbudî sırdan yoksundur. "*Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir hasene vardır. Hasene de on misliyledir. Ben "elif lâm mim" bir harftir demiyorum; "elif" bir harftir, "lâm" bir harftir, "mim"*

bir harftir." *(Tirmizî)*. Sonra cemal ve celâl açılarından İlâhî Zât'ın hakikatini kemal-i sıdkı üzere tabir etmek, ancak Allah'ın kendi zâtı ve sıfatlarını söylediği biçimde olur. Sınırlı nispetlerin ilim ve sıfat bakımından mutlak sınırsız olanı ihata etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla İslâm'da akideyi ifade etmede tevkîfilik (nassa itibar) esastır.

İnancın Aktif Olması

Günümüzde insanların çoğu inançlar üzerine konuşur; fakat pek azı onlarla amel ederler, çünkü cedel ilmi kalbî meyveler vermez, o, mânâ âleminde seyreden kalbin ihtiyaçlarını değil, ancak tartışmacı aklın arzularını tatmin için bir esası netice verir. Resulüllah (sallallahü aleyhi ve sellem), kalbe nüfuz eden ve bir zerre olarak orada yerleşen, bahçeler ve ağaçlar bitiren bir hitapla imanî akideleri akıllara arz ediyordu.

"Lâ ilâhe illallah" inancının ihtiva ettiği, kendisiyle defalarca tarihin akışını değiştirdiği ve İslâm'da büyük tarihî şahısları ortaya çıkarttığı sır, sadece onun "güzelliğinde" gizlidir. Güzellik, ancak kalb ile hissedilecek bir şeydir. O, "Müslüman insan olmanın ne kadar da güzel olduğunu" hissetmektir. Dinle ilgili bu ince idrakin dışında hakkı yansıtmayan başka dindarlık şekilleri vardır. Dinin saflığı ve semavî olanın güzelliği, tevillerin tortuları ve ilimlerin taksimatında kaybolmuştur. Bir topluluk "kelâm"ı zemmetmiştir; ama onlar da reddederken, ilmî taksimlerde bulunurken ve "kelâm yaparken" mezhep çatışmasında eridiklerini idrak etmediler, dinin kıymet ve güzelliğinin kendilerinden kaybolduğunun şuuruna ermediler. Veya en azından onlar "Müslümanlar" olarak, yaptıkları tasniflerle, kendilerine tâbi olanlara gidişatlarında ruhanî zevkler ve güzellik dokunuşları bırakmadılar. Tasavvurları bir vadide, tasarrufları ise başka bir vadide idi. İşte bu apaçık bir hüsrandır.

Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm ve Nebevî Sünnet kelâm ilminin bize ulaştıramayacağı büyük bir hakikati; inancımızın güzel olduğu gerçeğini söylerler.

Güzellik Akidesi

Günümüz Müslümanlarının çoğunun inançtaki bu güzelliği kaybedip dini sert ve yaşanması zor görmeleri cidden teessüf edilecek hususlardandır. Günümüzde insanların çoğunun dindarlığına musallat olan, söz ve fiillerdeki donuklaşma, kendilerinde güzellik olmayan siyasî ve içtimaî sebeplerden dolayıdır. Bu çeşit dindarlıkların dinin kıymet ve güzelliğinden inhirafa kapı aralaması kesinlikle caiz değildir. Allah (celle celâlühü), dini güzel olsun, kalb onun zevkini alsın,

nefis ona bağlansın, insan onu çözemesin de, onun sırlı cazibesi ve değerli teşviki sayesinde âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olsun diye indirmiştir.

Kul, lafzî delâletlerini bilerek söylediğinde "Lâ ilâhe illallah", durumu nitelemeyi, kemal ve celâl sıfatlarının zevkini dile getirmeyi ifade eden kalbî bir söz olur. Bu, Allah'a tam bir vicdanî boyun eğişin ifadesidir. Evet, "vicdanî" dedim, çünkü yalın biçimde Kur'ânî temel kullanımlarında böyle gelmiştir.

Sen dilde bu büyük sözü araştırsan, her ikisi de İslâm'ın temeli olan iki temel lafız üzerine oturduğunu görürsün: "Allah" ve "İlâh".

"Allah" kelimesi lâfz-ı celâl, İlâhî Zât'a alem ismi, bütün güzel isimleri ve yüce İlâhî sıfatları hâvî isimdir. "Allah" lâfzı dilde müfrettir, çoğulu yapılamaz ve sayıca çoğalmaz.

"İlâh" kelimesine gelince o, kalbî şuurun idrak ettiği bir mânâya delâlet eden sıfat lafzıdır, dolayısıyla çoğalır ve "âlihe "şeklinde çoğulu yapılır. "Lâ ilâhe

Müminin "Lâilâhe illallah" sözü, kalbinde hissettiği Rabbi ile alâkanın, yani Allah'tan başka sevilecek yok, Allah'tan başka korkulacak yok, kalbimin binasını ancak Allah'a yönelmek doldurur düşüncesinin ifadesidir.

illallah"taki diğer ibareler, yani nefiy "Lâ"sı ve hasr edatı olan "illâ" ise, lügavî terkip ve yapıda, müminin kalbinde "ilâh" sıfatı ile "Allah" ismi arasında bir nevi alâka kuran nefiy ve isbat için rol üstlenirler. Bu araştırmada bizi de ilgilendiren bu alâkanın gerçekliğidir. Bu alâka, bu sözü gerçekten inanarak ve şuuru Yüce Mevlâ'sına yönelmiş olarak söyleyen kulun kalbinin akıttığı mânâları vicdana doldurur.

"İlâh" kelimesi, söylediğimiz gibi dildeki asıl kullanımında kalbî ve vicdanî bir kelimedir. Onun sevgi ve kızgınlık, sevinç ve hüzün, istek ve isteksizlik, rağbet ve rehbet gibi kalbî durumlara delâlet eden lafızlardan bir lafız olduğunu kastediyorum. Deve yavrusu annesine istekle bağırdığında Arapların söylediği "elihe'l-fasîlu-ye'lehu-elehen" sözü bunun aslıdır. Fasîl sütten kesilmiş, emmesi bıraktırılmış, kendisi çadırda alıkonmuş, annesi meraya salıverilmiş deve yavrusudur. Hâl böyle uzayınca annesini hatırlar, onu annesine karşı bir şevk, bir özlem sarar da –çünkü o yeni sütten kesilmiştir- sanki ağlar gibi bağırır, sesler çıkarır, Araplar da onun arzusunu anlatmak için "elihe'l-fasîl" derler. Bu durumda annesi onun lügavî anlamda "ilâhı" oluyor. Bu anlamda şair de şöyle der: "Elihtü ileyhâ ve'r-rakâibu vukfun/Atlılar durduğu sırada ben ona özlem duydum".

Dilde varit olmuştur ki "Allah" ismi sadece Yüce Zât'a verilmiştir, başkası bu isimde ona ortak değildir, o hâlde "ilâh" ismi hem Allah Sübhanehu'ya, hem de tapılan putlara verilir. Sen "Allah" dediğinde onu sadece Allah Teâlâ için kullanmış olursun.

Yüce Yaratıcı'nın adının hayrette kalmak anlamına gelen "elihe-ye'lehu"den türemiş olduğu da söylenir. Çünkü Onun azameti karşısında akıllar hayrette kalır. "Elihe-ye'lehu-elehen" yani hayrette kalmak. Bunun aslı "velehe-yevlehu-velehen"dir. "Ve kad velihtü alâ fülanin" dendiğinde bu, "velihtü"de olduğu gibi "Benim ona olan özlemim arttı" anlamına gelir. Sığınmak anlamındaki "elehe-ye'lehu"den alınmış olduğu da söylenir. Çünkü Cenâb-ı Hak her halükârda kendisine kaçılacak, sığınılacak mercidir. *(Lisanü'l-Arab, "elh" md.)*. Dolayısıyla bu lügavî çerçevede "ilâh" kelimesi, kalbin şevk duyduğu, vicdanı boyun eğme ve bağlanmaya sevk eden anlamındadır. Nitekim Allah (celle celâlühü), "Hevâsını ilâh edineni görmedin mi?" *(Câsiye Sûresi, 22)* buyurmuştur.

Fiil olarak tercih edilen, "elihe"nin "velihe"den olması ve "Allah" alem isminin bundan türemiş olmasıdır, çünkü her ikisi de kalbî mânâları ifade etmektedir. Hemze vav'dan bedeldir. Rağıb el-Isfahânî şöyle der: "Elihe fülanün-ye'lehu" abede/boyun eğmek mânâsındadır. Kelimenin aslı "vilah"dır. Hemze 'vav'dan bedel yapılmıştır. Allah'ın bu isimle isimlendirilmesi, bütün yaratıkların hayvanat ve cemadat gibi varlıkların teshir veya bazı insanların irade ve teshir yoluyla ona boyun eğmesindendir. Bu sebeple bazı bilgeler, "Allah her şeyin mahbubudur" demişlerdir *(el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an, "elihe" md.)*.

"el-Veleh", aşırı sevgi ve şiddetli üzüntü sebebiyle meydana gelen deliliktir. Sevip de deli olan veya dul kalıp da üzüntüsünden deliren kadına "imraetün velûhun" denilir. İbn Manzur der ki, "el-veleh" hüzündür. Kelimenin şiddetli bir duygu, hüzün ve korku sebebiyle şaşkınlık ve aklın gitmesi anlamına geldiği de söylenmiştir. "el-veleh": sevgilinin yokluğu sebebiyle aklın gitmesidir. Yavrusunu kaybetmiş deveye, onu sesler çıkararak aramaya yöneldiği için "nâkatün mîlâh" denir. Yine "velehet ileyhi telihü" denilir ki ona iştiyak duymak demektir. Yavrusuna karşı duygusu yoğunlaşan deveye "nâkatün vâlihun" denir. *(Lisanü'l-Arab, "velehe" md.)*

Sevgi ve Vicdan Akidesi

Böylece "elihe" ve "velihe" maddelerinin kalbî mânâlara geldiğini, icmâlî olarak bunların vicdanî alâka ve sevgi ile dolu olmayı ifade ettiğini görmüş oldun. Dolayısıyla müminin "Lâilâhe illallah" sözü, kalbinde hissettiği Rabbi ile alâkanın, yani Allah'tan başka sevilecek yok, Allah'tan başka korkulacak yok, kalbimin binasını ancak Allah'a yönelmek doldurur düşüncesinin ifadesidir. O, bu durumuyla, annesine şevkle inleyen deve yavrusuna çok benzemektedir, çünkü ayrılık acısı ve uzak olmanın yalnızlığını hissetmektedir. Müslüman, Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet ederken, kalbinin rağbet, rehbet, şevk ve sevgi bakımından sadece Allah'la alâkalı olduğuna şahadetini ikrar eder. Şüphesiz ki bu, büyük ve tehlikeli bir şahadettir. Çünkü kalbinde olanın doğruluğunu Allah'tan başka kimsenin bilmediği, sonra şahidinin kendisi olduğu şuurlu bir ikrar ve itiraftır. Kalbin hissettiği mânâlar ibarelerle sınırlanamaz, işaretlere has-

redilemez. Dolayısıyla mekânın letafetinden Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadetin hakikatinin tamamı idrak edilemez. Bu ancak hissedilir.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (rh.) şöyle der: "Kulun Rabbine muhabbeti, düşünülen bütün muhabbetlerin üzerindedir ve diğer mahbublara nisbet edilemez. Bu Lâ ilâhe illallah hakikatidir *(İbnü'l-Kayyim, Medâricü's-sâlikîn, 3, 18)*. Ve yine kendisi için yola çıkılacak nefis bir metinde şöyle der: "Şayet muhabbet bâtıl olursa iman ve ihsanın bütün makamları bâtıl olur, Allah'a yürümenin (seyr ilallah) bütün menzilleri devre dışı kalır. Muhabbet bütün makamların, menzillerin ve amellerin ruhudur. Bir kimse muhabbetten hâlî olursa o ölüdür, ruhsuzdur. Muhabbetin amellere nispeti, ihlâsın amellere nispeti gibidir. Bilakis muhabbet ihlâsın kendisidir, hattâ İslâm'ın kendisidir. İslâm, Allah'a itaat, sevgi ve zillet ile teslim olmaktır. Muhabbeti olmayanın kesinlikle teslimiyeti yoktur. Muhabbet Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadetin hakikatidir. Çünkü "İlâh", kulların kendisine sevgi ve zillet, havf ve recâ, tazim ve itaatle yöneldiği varlıktır. O, "me'lûh" mânâsındadır, "me'lûh" kalblerin kendisine teveccüh ettiği yani muhabbet ve zillet duyduğu demektir. Muhabbet kulluğun hakikatidir." *(Medâricü's-sâlikîn, 3, 26)*.

İslâm'ın Mânâsı

"İslâm'ın mânâsı, âlemlerin rabbi olan Allah'a boyun eğmek, O'nun emrine teslim olmaktır. Bu vicdanî itiraf, yani kulun kalbinde "bulduğu" ve bu büyük âlemin seyyidine "boyun eğdiği" ânda idrak ettiği kalbini saran gerçek şuurun amelî ifadesidir.! Müslüman'ın kul olması hakikati, çoğu Müslüman'dan kaybolmuş, bu yüzden de bütün renk ve çeşitleriyle inhiraf meydana gelmiştir.

"Kul"un iradesi hiçtir. Kelâmî mânâda değil, vicdanî mânâda, yani, sen ey Müslüman, Vahid ü Kahhâr olan Allah'ın mülkü olduğun şuuruna eriştiğinde yıldızların felekler etrafında döndüğü gibi sen de kulluk ve hizmet feleği etrafında dönersin. "Semavât ve arzın kilitleri Allah'ın elindedir. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler hüsrandadır. *(Zümer Sûresi: 60)*. "Abd" lafzının dildeki kullanımları, zillet, boyun eğme, râm olma ve bağlanma mânâlarının dışına çıkmaz, tıpkı ehlî hayvanların korku veya istek saikasıyla sahiplerine iradesiz ve ayrılmaksızın bağlandıkları gibi.

Kul, Mevlâ'sının önünde sadece hizmet kapısında, onun eşiğinde durmuş, sevenin şevki içinde, neden, niçin diye sormaksızın hemen yerine getirmek üzere emir ve nehiy bekler. "O yaptıklarından sorulmaz, onlar sorulurlar" *(Enbiyâ Sûresi: 23)*. O en büyük mahbub, merğub, merhub olan Rab, kâinâtın ve bütün yaratılanların Rabbidir. Bu ruhî seyahatin sonunda insan İslâm akidesini tanır da şöyle der: "Bu, kul ile Allah arasında sevgi anlaşması veya bu esenlik düsturudur."

Biz "muhabbet" dediğimizde bu, Kur'ân'da kapsamlı olarak kullanıldığı (câmi ve mâni) anlamdadır, yoksa dinde aşırı giden bazı taifelerin yönelişinde olduğu gibi değildir. Çünkü onlardan bir kısmı bunu söyleyerek havf ve recâ gibi bütün iman menzillerini iptal ederler. İş gider, Allah'ın, hakkında delil olarak indirmediği fakat onların ağızlarında geveledikleri birtakım kuru iddialara dönüşür. Hayır! Muhabbet sadık müminin kalbinde ancak havf ve recâ ile meydana gelir, rağbet ve rahbet gibi mânâlar ise ondan ortaya çıkar. Kur'ân-ı Kerîm ve Nebevî Sünnet bu hususta gayet açıktır. Bu ikisinden ancak cahil olan veya hevâsına tâbi olan sapar. Hakiki ve sadıkane seven, havf ve recâsı ölçüsünce haramlardan korkar, günahlardan haşyet duyar. Muhabbeti havf ve recâdan tecrid eden kimse yalancılardan olur.! Âlemlerin Rabbi "*Onlar hayrâta koşuyor, rağbet ve rahbet içinde Biz'e dua ederler ve Biz'den haşyet duyarlardı*" *(Enbiyâ Sûresi: 90)* sözüyle nebi ve resullerinin saffetlerinden bahseder. İşte öncekilerin ve sonrakilerin seyyidi olan Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem, "*Allah'a yemin olsun ki, sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na karşı en takvalı olanınız benim*" diye ümmeti içinde ilân ediyor, "*Sünnetimden yüz çeviren benden değildir*" buyuruyor *(Buhârî, Müslim)*. Dikkat ediniz bu yoldan herhangi bir inhiraf, ya dini bilmemekten veya açık bir dalaletten meydana gelir.

Bu ölçüye göre diyebiliriz ki İslâm akidesi muhabbet üzerine kuruludur ve hattâ bir muhabbet sözleşmesidir. Bu mânâsıyla İslâm akidesi cemal nurları ve celâl tecellîleri olarak tezahür eder. Nebi sallallâhu aleyhi ve sellem'in "*Allah Tealâ, Lâ ilâhe illallah diyen ve bununla Allah'ı arayan kimseyi yakmayı cehennem ateşine haram kılmıştır.*" *(Buhârî, Müslim)* deyişi boşa söylenmiş değildir. Bir kelime telâffuz edeni Cennet'e sokar mı? Evet, ama bu sadece bir kelime veya kelimeler değildir, bu kalbî bir yöneliş, vicdanî bir meyildir, bu, "muhabbet" meselesidir. Kim Allah'ı severse, Allah da onu sever. Bu, güzel ve büyük bir hakikattir. Bunun zevk ve vicdan bakımından idrak edilmemesi, dinin mânâlarını zayi etmeye ve insanlardan çoğunun dinin müstakim yolundan inhirafına sebeptir.

* İslâm Hukuk Profesörü, Fas
Tercüme: Prof. Dr. Muhit Mert

Hoş

Câna cefâ kıl yâ vefâ
Sen'den o hem hoş hem bu hoş
Ya derdin gönder ya devâ
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Hoştur bana Sen'den gelen
Ya hil'attir yahut kefen
Ya tâze gül yahut diken
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Hâlimi bir dem soragel
Diler isen bağrımı del
Ey lütfu hem kahrı güzel
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Ya bağ u ya bostân ola
Ya bend u ya zindân ola
Ya vasl u ya hicrân ola
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Gelse celâlinden cefâ
Yahut cemalinden vefâ
İkisi de câna safâ
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Gâhi nûş u gâhi nîşdir
Gâhi merhem gâhi rîşdir
Eşrefzâde hem dervîşdir
Sen'den o hem hoş hem bu hoş

Eşrefoğlu Abdullah Rûmî

Genç Adam

Genç adam! Düşün bir yığın dertti ki asırlık,
Sarmış cemiyeti onulmaz pek çok hastalık.

Toplumun her yanı ayrı bir illetle ma'lûl;
Beyinler sarsık, kalbler baygın, devâsı meçhûl..

Meydanlar inliyor; gâyesiz kalabalıklar;
Yığın yığın aldatan ve aldanan alıklar.

Bir tablo ki komedi, trajedi iç içe,
Koşuşuyor yığınlar, koşuyorlar bir hiçe..

Bunca fezâyîle cemiyet yaşar mı? Heyhât!
Göz görmez, kulak sağır, "kapkaranlık hissiyât"..

Şehirler tekmil çirkef, sokaklar zift kanalı;
Gençler serâzât, her şey hürriyet payandalı...

Hayâ yırtılıp gitmiş, iffet ayak altında,
Yalan som altın, aldatma sultanlık tahtında...

Kurt tam gövde içinde, yapraklar bir bir solmuş,
Millî rûh derbeder, milletse tekmil yorulmuş.

Genç adam; bu bâdirenin bahadırı sensin!
Yıllardır, hayallerde, düşlerde beklenensin...

Doğrul! Kendine gel! Bak tan yeri ağarıyor
Doğrul ki her yanda nûr, karanlığı boğuyor.

Hiç durma koş tulumban elinde dört bir yana!
Göğüsle alevleri bu bir vazife sana!

Yırtılsın bütün zulmetler, belli olsun akyol...
Gel, bu adanmışlar yolunun dâvâcısı ol!

Sensin asırlardan beri beklenen kahraman,
Gel ki, artık kalmadı dizlerimizde derman..!

M. Fethullah Gülen

Prof. Dr. Beşir GÖZÜBENLİ*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

İMAM ÂZAM EBÛ HANİFE'NİN İÇTİHAT SİSTEMATİĞİNDE SÜNNET VE HADİS

İmam Âzam Ebû Hanife, geçmişten günümüze en geniş coğrafyada uygulanan fıkhî mezhebin kurucusudur. İslâmî kültürel birikime katkısı en üst düzeyde olan İslâm âlimlerindendir. Bu katkının önemli bir kısmı fıkıh alanındadır. Fıkıh biliminin gerek pratik hayatla ilgili kısmı olan furu' fıkhı ve gerekse hukuk metodolojisi ve felsefesi de denilen fıkıh usulünün sistematize edilmesinde İmam Ebû Hanife'nin çok büyük payı vardır. Bu çalışmamızda, İmam Ebû Hanife'nin fıkıh usulüne katkısının boyutları hakkında bir fikir vermesi açısından, onun içtihat sistematiğinde genel olarak Sünnetin kaynak oluş derecesi ile hadîs çeşitlerinin hüküm istinbatındaki yerine dair bazı tespit ve değerlendirmelerimiz yer alacaktır. Bu kapsamda, konuya hazırlık açısından İmam Âzam'ın hadîs ilimlerini tahsil süreci hakkında da özet bilgilere yer verilecektir.

Teşriî Bir Kaynak Olarak Sünnet

İslâm kültüründe Kur'ân ve Sünnet iki temel naklî delildir. Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) söz, fiil ve takrirlerinden oluşan Sünnetin, Kur'ân-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci temel kaynağı olduğu hususunda İslâm âlimleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir.

Fıkıh usulü kültüründe naklî delillerden hüküm çıkarma kuralları anlatılırken, Kur'ân ve Sünnet'in aynı başlık altında yer aldığı görülmektedir. Bu durum Sünnetin teşrii değerinin en önemli göstergelerindendir. Zîrâ bu sistematik, Sünnetin de vahiy kaynaklı olduğu anlayışının göstergesidir. Herhangi bir konuda naklî delillerden bir şey gelmişse, onunla teklîfî hüküm sabit olabilmesi için esas belirleyici kriter, sübut, delâlet ve iktizânın seviyesidir.

Kur'ân-ı Kerim'in muhtevasının tamamı, yani bütün âyetler sübut yönüyle kat'î olduğundan, fıkıh usulünün bu bölümünde, âyetlerin sübut boyutu inceleme dışıdır. Zîrâ âyetlerin tamamı bize kadar mütevatir olarak ulaştığından sübut yönüyle kesin olup, bu konuda hiçbir şüpheye mahal yoktur. Bundan dolayı fıkıh usulü çalışmalarında âyetlerle ilgili olarak sadece lafızların mânâya delâlet dereceleri ve bir de âyetlerde bildirilen hususun iktiza seviyesi incelenir. Hadîslerle ilgili olarak bunlara ilaveten bir de sübut yönü incelenir. Kur'ân-ı Kerim'le ilgili şâzz kıraatler de sübut yönüyle hadîsler kategorisinde değerlendirilmektedir.

Bu sistematiğin gereği olarak, teklîfî hükümlerin tarifleri yapılırken, bir konunun Kitap ve Sünnet'te bildirilmiş olması arasında ayırım yapılmaksızın, öncelikli olarak ilgili âyetlerin delâlet, hadîslerin ise sübut ve delâlet seviyelerine dikkat çekilir. Bu durum Sünnet'in teşriî değerinin en önemli göstergelerinden biridir.

Rivayet bilimlerine dair kriterler açısından hadîslerin birçok çeşidi olduğu ve fakihlerin her bir rivayet çeşidini, fıkhî kaynak oluşu bakımından aynı düzeyde tutmadıkları bilinmektedir. Sünnetin bir kısmı mütevatir, bir kısmı ahad, bir kısmı da mütevatir ile ahad arası (meşhur) bir seviyedeki hadîs rivayetleriyle bize kadar ulaşmıştır. Ayrıca bu rivayet çeşitlerinin de kendi aralarında derecelendirilmesi söz konusudur. Bu kapsamda mütevatir hadîsler, lafzî mütevatir ve mânevî mütevatir olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Ahad hadîslerin ise birçok çeşidi bulunmaktadır. Ahad hadîslerin böyle birçok çeşide ayrılması, bu rivayetlerin farklı kriterlerle gruplandırılmasından kaynaklanmaktadır. Hadîsler konusunda farklı açılardan yapılan tasniflerin ayrıntıları çalışmamızın kapsamı dışındadır. Bu konunun ayrıntıları, genellikle ehl-i hadîs denilen âlimlerce yazılan hadîs usulü ve rivayet bilimleri kitaplarında anlatılmaktadır. Hanefi âlimler ise hadîsleri genellikle mütevatir, meşhur ve ahad şeklinde gruplandırmışlardır.

Ebû Hanife'nin içtihad metodu ile ilgili rivayetler incelendiğinde onun kitap ve sünnet başta olmak üzere konuyu aklî ve naklî boyutlarıyla ele aldığı ve her bir hüküm ile ilgili delillerden nasıl hükme ulaşıldığını tartıştığı ve bir neticeye vardığı görülecektir. Ebû Hanife'nin içtihad sistematiği Hz. Ömer'in yaptığı gibi bir komisyon içtihadı idi. Ebû Hanife'nin değişik ilim dallarında uzmanlardan oluşan bu meclisinde bir gün bir meselede

kıraat ilmi ile ilgili talebesi gelmeyince o gelinceye kadar ilgili meselede hüküm vermeyi ertelemesi meşhurdur. Ancak Ebû Hanife'nin fetvalarının nakledildiği İmam Muhammed'in eserlerinde her fetvanın delili zikredilmemiştir. İmam Ebû Hanife'nin vefatından sonra aynı metodolojiyle içtihat yapacak âlimlerin yetiştirilebilmesi için, onun içtihat ilkelerinin netleştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkınca, bu büyük imamın talebeleri ve onların yetiştirdiği Hanefi âlimler yoğun bir arayış içine girdiler. Bu kapsamda öncelikle kendisinden nakledilen içtihatlar arasındaki sistematik bütünlüğü sağlayan içtihat ilkelerini tespit edebilmek için, benzeri düzeydeki teklîfî hükümleri çeşitli açılardan karşılaştırma işine ağırlık verdiler. Bu çalışmalarda İmam Ebû Hanife'nin fıkıh akademisinde yetişmiş İmam Ebû Yusuf *(v.182)* ve İmam Muhammed *(v.189)* gibi birinci nesil ve İsa b. Eban *(v.221)* gibi ikinci nesil imamların verdiği bilgiler birinci el kaynak olmuştur. İşte Hanefi fıkıh usulü kitaplarındaki hadîslerle ilgili tasnif ve kriterler, İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğini ortaya çıkarabilmek için yapılan bu çalışmalar sonucu ulaşılan tespitlerdir.

Burada işaret edilmesi gereken önemli bir husus da şudur: Hanefi kültüründe ilk dönemlerde Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasıyla ilgili teknik ve metodolojik konular fıkıh usulünde incelendiği gibi, hadîslerle ilgili teknik ve metodolojik konular da yine fıkıh usulü kitaplarında incelenmiştir. Hanefi kültüründeki tefsir usulü ve hadîs usulüne dair müstakil kitaplar ise sonraki dönemlerde yetişen bazı âlimlerce farklı mülâhazalar dikkate alınarak yazılmıştır.

Lafzî mütevatirin dışındaki hadîslerin kaynak oluş seviyesi ve şartları konusunda, İslâm âlimleri arasında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, daha ilk devirlerden beri, özellikle ahad hadîslerin kaynak oluş şartları ve bu konuda belirlenen kriterlere ilişkin tartışmalar, ilim dünyasının gündeminden düşmemiştir.

Bu tartışmaların İmam Ebû Hanife ile ilgili boyutları ise daha ateşlidir. İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğini gerektiği gibi kavrayamamaktan kaynaklanan bazı önyargılar sebebiyle, özellikle mezhep taassubunun etkili olduğu yerlerdeki pek çok insan, onun ilim dünyasına yaptığı katkılardan mahrum kalmıştır. Bilindiği gibi, bazı insanların İmam Ebû Hanife'yi anlamakta zorluk çekmeleri, genellikle onun Sünnet anlayışını netleştirememelerinden kaynaklanmaktadır. İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğindeki Sünnet'le ilgili kriterlerini, kendi anlayış ve ön kabullerine aykırı gören bazı insanlar, bu büyük imamın hadîs bilgisi konusunda bilimsel temellerden uzak sözler bile söylemişlerdir. İmam Ebû Hanife'nin hadîs bilgisi ve Sünnet anlayışı konusundaki bu tür ilim dışı sözlerden, bunları söyleyenlerin kendi mezhepdaşları olan birçok âlimin bile rahatsızlık duyduklarını eserlerindeki açık ifadelerinden anlıyoruz. İmam Ebû Hanife'ye yöneltilen bu tür asılsız isnatlardan rahatsızlık duyan Şafii ve Maliki âlimlerden bazıları kitaplarında, İmam Ebû Hanife'yi savunan bölümler ayırmışlardır. Hattâ bu kapsamda, kendileri Şafii mezhebine müntesip olduğu hâlde İmam Ebû Hanife'yi savunan müstakil kitap yazan âlimler bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Meselâ Muhammed b. Yusuf es-Salihi *(v.942/h)* kendisi Şafii mezhebine müntesip bir âlim olduğu halde, İmam Ebû Hanife hakkında "Ukûdu'l-Cuman fi Menakıbi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanifeti'n-Nu'man" isimli geniş hacimli müstakil bir kitap yazmıştır. Bu kitabın önemli bir kısmı, İmam Ebû Hanife'ye karşı hadîs konusunda yöneltilen asılsız isnatlara verilen ilmî cevaplardan oluşmaktadır.

İmam Ebû Hanife'nin Hadîs İlmini Tahsil Süreci

İmam Ebû Hanife entelektüel birikimi yüksek bir çevrede yetişmiştir. Bu büyük imamın doğup büyüdüğü Kûfe şehri, Abdullah ibn Mes'ud başta olmak üzere, yüzlerce (bin beş yüz civarında) sahabinin yerleşip, ilim meclisleri oluşturarak öğrenci yetiştirdikleri önemli bir merkezdir. Özellikle Hz. Ali'nin (r.a.) hilâfet merkezini buraya taşımasından sonra Kûfe hadîs birikimi yüksek düzeyde âlimlerin bulunduğu bir ilim merkezi hâline gelmişti. Bundan dolayı Kûfe, o dönemdeki hadîs seyahatlerinde en önemli uğrak yerlerinden birisi olmuştur. Kûfe'nin hadîs ilmi açısından önemli bir merkez oluşunda, buraya yerleşen sahabilerin yanında, onların yetiştirdiği tâbiûn âlimlerinin de payı büyüktür. Zîrâ bu âlimlerin farklı ilim merkezlerindeki hadîs üstadlarından sağladıkları birikimleri Kûfe'ye taşımaları, bu şehri hadîs ilmi açısından en önemli merkezlerden birisi hâline getirmişti. Burada Alkame, Mesruk, Esved, Kadı Şurayh, İbrahim Nahai, Hammad b. Ebi Süleyman ve Şa'bi başta olmak üzere yüzlerce tâbiûn âlimi yetişmişti.

İşte İmam Ebû Hanife böyle bir ilim merkezinde yetişmiş, küçük yaşlarda dînî ilimleri tahsile başlamış ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiştir. Çağdaşı olan diğer büyük müçtehitler gibi, başlangıçta Ebû Hanife de fıkhî konuların naklî delilleriyle ilgili temel bilimsel donanımını sağlamak üzere, bulunduğu çevredeki hadîs kültürünü almıştır. Ayrıca o çeşitli vesilelerle dışarıdan Kûfe'ye gelen hadîs âlimleriyle de görüşüp, kendi birikimlerini karşılaştırarak ilim ve fikir ufkunu zenginleştirmiştir. Kelâm ilmine ilgi duyduğu dönemlerde itikadî esasların aklî ve naklî temel referanslarına yoğunlaştığı da bilinmektedir.

Ebû Hanife'nin tahsil hayatında en önemli ilim merkezlerinden birisi de Mekke'dir. Klasik tarih kay-

naklarında yer alan bilgilerden, bu büyük imamın hiç ihmal etmeden her yıl hacca gitmeye gayret gösterdiğini biliyoruz. Hac seyahatleri esnasında uğradıkları ilim merkezlerinde âlimlerle uzunca görüşmeler yaptığı da bilinmektedir. Bu kapsamda Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme'de ibadet yanında ilmî faaliyetlerle de meşgul olmuştur. Bu büyük imamın, Emevi yönetiminin baskılarından kaçarak Mekke'ye sığındığı ve yine aynı şekilde Abbasi yönetiminde de belirli aralıklarla Mekke'de bulunmayı tercih ettiğini biliyoruz. Hayatının yetişkinlik ve olgunluk çağlarındaki beş yıldan fazla bir süresi Mekke'de geçmiştir. İlmî faaliyetler, ağırlıklı olarak da içtihatlarının dayandığı naklî ve aklî delillerle ilgili tartışmalarla geçen bu dopdolu Mekke hayatı, Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğinin oluşmasında oldukça önemlidir. Zîrâ Hicaz ekolü ve diğer ilim merkezlerindeki ilmî birikime vâkıf olması açısından, bu çok büyük bir imkândır ve İmam Âzam bu imkânı olabildiğince verimli değerlendirmiştir.

Güvenilir tarih kaynaklarında İmam Ebû Hanife'nin özellikle hadîs dersi aldığı hocaları arasında, Ata b. Ebî Rebah, Zeyd b. Ali, Şa'bi, Tavus, İkrime, Katade, Nafi, Zühri, Simak b. Harb ve Hammad b. Ebi Süleyman başta olmak üzere yüz civarında büyük tâbiûn âliminin ismi geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise Ebû Hanife'nin yüzlerce tâbiûn âlimiyle görüşüp hadîs aldığı bilgileri yer almaktadır. Ebû Hanife, Kufe'deki tâbiûn âlimlerinin bilgi birikimini elde etmede en fazla, Hammad b. Ebî Süleyman'dan faydalanmıştır. Onun Hammad b. Ebî Süleyman'ın derslerine hiç aksatmadan yaklaşık yirmi yıl kadar devam ettiği bilinmektedir. Hattâ onun bu hocasından iki bin civarında ahkâm hadîsi yazdığı bilgisi de güvenilir kaynaklarda yer almaktadır.

İmam Ebû Hanife, Ehl-i Beyt imamlarının hadîs birikimlerine de vâkıf olmuştu. Bu kapsamda onun Zeyd b. Ali ile uzun süre yakından görüştüğü ve kendisinden hadîs dinlediği bilinmektedir. Onun tahsil hayatında Hammad b. Ebî Süleyman ve Ata b. Ebî Rebah gibi, Zeyd b. Ali de çok özel bir yere sahiptir. Ayrıca tarihî kaynaklarda onun hac esnasında Ehl-i Beyt imamlarından İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer Sadık ile de görüşüp bazı fıkhî konuları müzakere ettikleri bilgisi yer almaktadır.

Hadîslerin henüz bütünüyle tasnif edilip yazıya geçirilemediği dönemde yetişen Ebû Hanife, sadece belli bir muhitteki ilmî birikimle yetinmeyip, İslâm dünyasının her bölgesindeki ilim merkezlerinde yetişen âlimlerin ilmî birikimlerine de ulaşmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda onun Hicaz ekolü imamlarından Malik b. Enes ile olan uzun süreli ilmî müzakereleri, tarih kaynaklarında ayrıntılı denilebilecek ölçüde anlatılmaktadır.

Henüz daha sağlığında iken İmam Ebû Hanife'nin ünü İslâm dünyasındaki ilim merkezlerinde yayıldığından, birçok İslâm âlimi onunla görüşüp, ilmî sohbetler yapmak için vesileler bulmaya çalışıyorlardı. Bundan dolayı onun hac seyahatleri, İslâm dünyasının farklı yerlerindeki ilim merkezlerinde yetişen âlimlerle daha yakından tanışmak için önemli bir vesileydi.

Bütün bunların ötesinde onun çok yönlü yetişmesinde tahsil hayatı gibi, derslerinin de etkili olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır. Zîrâ onun dersleri uzun süreli müzakerelere sahne oluyordu. Bu esnada öğrencilerinin görüşlerini en ince ayrıntılarına kadar dinler, bu görüşlerle kendi görüşünü çeşitli açılardan karşılaştırırdı. Hattâ onun özellikle hayatının son yıllarında, çeşitli ilim dallarında uzman kırk civarında seçkin öğrencisinden oluşan akademi benzeri bir ilmî yapılanma gerçekleştirdiği biliniyor. Bu uzman grup arasında hadîs alanında derinleşmiş birçok öğrencisi de vardı. Görülüyor ki onun aktif tahsil hayatı ömrünün sonuna kadar devam emişti.

Hanefi Fıkhında Sünnet Kaynaklı Hükümlere Dair Bazı Mülâhazalar

Bu başlık altında Hanefî içtihat sistematiğindeki Sünnetle ilgili kriterlerin farklı boyutları olabileceğine dikkat çekmek hedeflendiğinden, birkaç örnek üzerinde değerlendirmelerle yetinilmiştir. Hanefî fıkıh kültüründe Sünnet kaynaklı hükümlerin elde ediliş (istinbat) kuralları, özellikle de deliller arası tearuz görüntülerinin giderilmesinde başvurulan esaslarda, "ihtiyat" ilkesinin hâkim olduğu bilinmektedir. Bu ilke farklı boyutlarıyla netleştirilemediğinde Hanefî içtihat sistematiğinde Sünnetin teşriî konumunu da gerektiği gibi anlaşılamaz. Çalışmamızın bu kısmında "ihtiyat" ilkesinin bazı boyutlarına dikkat çekilecektir.

Hanefî içtihat sistematiğinde bir şeyin farz veya haram olabilmesi için öncelikle o konuda sübutu kat'î bir naklî delil bulunması temel şarttır. Zîrâ sübutu kat'î olmayan naklî delillerin delâlet ve iktiza seviyeleri en üst düzeyde de olsa, onlarla farz ve haram hükümleri sabit olmaz. Teklîfî hükümlere dair bu kriterler İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğindeki ihtiyat ilkesinin gereğidir. İşte bu ilke gereği, Hanefî fıkıh kültüründe ahad hadîslerle farz ve haram hükümleri sabit olmaz; bu tür hadîslerle sabit olabilecek en üst teklîfî hüküm talep boyutlu olarak vacib, uzak durma (keff) boyutuyla ise tahrimen mekruh hükümleridir. O hâlde Hanefî fıkhındaki kaynağı hadîs/sünnet olan haram ve farz hükümlerin hepsi mütevatir hadîslere mi dayanmaktadır? Lafzî mütevatir hadîs sayısı oldukça sınırlı olduğuna göre, "Hanefiler'in bu anlayışının ihtiyat ilkesiyle uyumu nasıl izah edilir?" gibi sorular akla gelmektedir. İhtiyat ilkesinin bazı boyutlarına dair aşağıdaki başlıklar altında verilecek bilgilerin, Hanefî iç-

tihat sistematiğine ilişkin bu ve benzeri sorulara açıklık getirmeye katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

a- Sahabe ve Tâbiûn Âlimlerinin İttifakının Manevî Mütevâtir Sayılması

Ebû Hanife ve çağdaşları, şer'î amelî konularla ilgili tâbiûn dönemindeki büyük âlimlerin ittifakının Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnetine dayandırıldığı hususunda bir tereddüt taşımamaktaydılar. Özellikle kaynağı Sünnet olan farz veya haram hükümleri konusunda sahabiler arasında ihtilaf olduğuna dair bir bilgi nakledilmemişse, sahabenin de ittifakının bulunduğu varsayılarak, konuyla ilgili lafzî mütevatir hadîs bulunmasa bile, sahabe ve tâbiûnun uygulamaları mânevî mütevatir hadîs gibi kabul edilmiştir. Çünkü bu tür rivayetler tâbiûn döneminin birçok büyük âlimi tarafından titizlikle incelenip, rivayet boyutuyla güvenilirliği kanıtlanmış hadîslerdir.

Özellikle fakih olarak temayüz etmiş sahabilerin Peygamberimiz'den (s.a.v.) naklettikleri dînî mükellefiyet bildiren ifadeleri, sonraki dönemlerde geliştirilen rivayet bilimleri kriterleri açısından ahad olarak kabul edilse bile, İmam Ebû Hanife'nin yaşadığı dönemde sübut bakımından güvenilir rivayetler olarak (mânevî mütevatir gibi) kabul edilirdi. Bu tür rivayetlerin sadece sahabi tabakası ravi sayısı bakımından mütevatir şartlarını haiz değildir; tâbiûn tabakasındaki ravi sayısı bakımından ise mütevatir şartları mevcuttur. Sahabi hadîs olmayan bir sözü hadîs diye nakletmeyeceğinden ve de bu kadar çok sayıdaki tâbiûn âliminin hadîs naklettiği sahabinin hadîs bilgisine de güvenilerek, bu tür hadîsler mütevatir olmasa bile hüküm istinbatında amelî açıdan mütevatir gibi kabul edilmiştir. Hanefi içtihat sistematiğinde bu tür rivayetlere meşhur hadîs denildiğini biliyoruz. Esasen sonraki dönem Hanefî âlimlerce meşhur olarak nitelendirilen hadîslerin hepsi bu kapsamdaki rivayetlerden oluşmaktadır. Bu durum Malikilerdeki "Amel-i Ehl-i Medine" anlayışıyla da büyük ölçüde paralellik arz etmektedir.

İmam Ebû Hanife'nin bu anlayışı tâbiûn âlimlerinin merfu rivayetleriyle de sınırlı değildir. Zira hicrî birinci asrın sonlarında, tâbiûnun büyük âlimlerinin mürsel olarak naklettiği hadîsler, çok sayıda sahabi tarafından nakledildiği kesin olarak bilinen hadîslerden oluşmaktadır. Meselâ Hasan el-Basri, en az üç sahabinin Peygamberimiz'den (s.a.v.) naklettiği kesin olarak bilinen hadîslerin, sahabi ravisi zikredilmeden mürsel olarak nakledilmesinin, kendi dönemindeki âlimler arasında mâruf bir yöntem olduğunu söylemiştir. İmam Ebû Hanife'nin ilim silsilesinde çok önemli bir konumda bulunan tâbiûn imamı İbrahim en-Nahai'den de mürsel hadîslerle ilgili benzeri ifadeler nakledilmektedir. Dolayısıyla o dönemde tâbiûn imamlarının mürsel olarak naklettikleri hadîsler, rivayet zinciri bakımından güvenilirliği kanıtlanmış/şüphe taşımayan hadîslerdir. Bu tür rivayetlerin yaklaşık bir iki asır sonraki hadîs usulü âlimleri tarafından, kendi dönemlerinde geliştirilen kriterlerle zayıf veya ahad rivayetler olarak değerlendirilmesi, Ebû Hanife ve çağdaşı olan büyük âlimlerin içtihatlarına hadîs boyutuyla gölge düşürmez.

Sahabe ve tâbiûn dönemindeki rivayet zinciri bakımından ahad hadîs görünümü arz eden, ancak bildirdiği teklîfî hüküm konusunda, sahabe ve tâbiûn âlimleri arasında görüş birliği bulunan hadîsler de İmam Ebû Hanife'nin içtihat metodolojisinde -lafızdan ziyade mânâ açısından- sübutu kat'î rivayetler gibi sağlam/güvenilir kabul edilirdi.

Örnek: Bayanların âdetli iken namaz kılmalarının ve oruç tutmalarının haram olduğu, temizlendikten sonra ise bu dönemde kılınamayan namazların kaza edilmeyeceği, Ramazan oruçlarının ise kazasının gerektiği hükmü Sünnetle sabit olup, bu konuda sahabe ve tâbiûn âlimlerinin icmaı bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Hanefî içtihat sistematiğine göre, bir konuda haram hükmünün sabit olabilmesi için sübut ve delâleti kat'î olan naslarda (âyet veya mütevatir hadîs) haram hükmünün belirtilmiş olması gerekir. Ahad hadîslerle haram hükmü sabit olamayacağı gibi, içtihatla da haram hükmü verilemez.

Hadîs mecmualarında bu konudaki haramlık hükmünün Sünnetten delili olarak, sahabi ve tâbiûn tabakalarında ahad olarak nakledilen bir hadîs gösterilmektedir. Bu hadîs ise bir hanım sahabinin (Fatıma b. Ebî Hubeyş) Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) istihaza kanamasının namaza etkisi konusunu sorduğunda aldığı cevaptır.

Hz. Âişe annemizin anlattığına göre, Fatıma b. Ebî Hubeyş Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) gelerek, "Ey Allahın Resulü! Ben istihaza (özür) kanaması geçiren bir kadınım ve hiç temiz olamıyorum. Namazı terk mi edeyim?" diye sordu. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de ona "Kur'u (hayız) günlerinde namazı bırak, sonra (hayız günleri bitince) boy abdesti al ve namaz kıl…" buyurdu. (Dârimî, Vudû, 84) Aynı olayla ilgili hadîs başka bir rivayette, "Hayz günlerinde namazı bırak" *(Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 42)* şeklinde nakledilmiştir.

Yine aynı olayla ilgili Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.), "Hayız gelince namazı bırak; gittiğinde ise temizlik yapıp namazı kıl" *(Buhârî, Hayz 8; Müslim, Hayz 62)* buyurmuştur.

Bayanların âdet dönemlerinin ibadetlere etkisi konusundaki diğer bir rivayet de hac esnasında bu durumla karşılaşıp çok üzülen Hz. Âişe annemize hitaben Peygamber Efendimiz'in, "Tavaf hariç haccın menasi-

kinin tamamını yerine getir; tavafı ise temizlendikten sonra…" şeklindeki açıklamasıdır. *(Müslim, Hac 132)*

Bu konulardaki fıkhî görüşlerin dayandırıldığı rivayetlerin sahabe tabakası, ravi sayısı bakımından mütevatir için öngörülen şartları haiz olmasa bile, sahabiye olan güvenden dolayı tâbiûn dönemi büyük âlimlerinin ittifakla naklettikleri bu tür hadîsler, sübut bakımından kat'î rivayetler gibi kabul edilmiştir. Esasen bu konudaki haram hükmünün Sünnetten delili sadece bu rivayete münhasır değildir. Zîrâ yukarıda da ifade edildiği gibi, sadece böyle bir ahad hadîs ile haram ve farz gibi teklîfî hükümler sabit olmaz. Hanımların âdetli oldukları dönemlerdeki ibadet hayatlarına ilişkin hadîsler incelendiğinde, bu hadîslerin sahabi ravileri olan Hz. Âişe annemiz ve Fatıma b. Ebî Hubeyş'in, konuyla ilgili genel esasları bildikleri ve karşılaştıkları problemin genel esaslar kapsamında nasıl çözüleceğini sordukları görülmektedir.

Hanımların âdetli oldukları sürede namazlarını kılamayacakları, oruçlarını tutamayacakları ve hacda tavaf yapamayacakları, temizlendikten sonra bu dönemdeki namazlarını kaza etmeleri gerekmediği, Ramazan oruçlarını kaza edip, haccın farz olan tavafını yapmaları gerektiği bilgisini, sahabenin Peygamberimiz'den (s.a.v.) öğrendikleri ve bu bilgileri hayatlarında uyguladıkları anlaşılmaktadır. Hadîs kaynaklarımızdaki bilgilerden, bu konuda sahabenin ve tâbiûn âlimlerinin icma seviyesinde görüş birliği içinde oldukları da anlaşılmaktadır.

Hanefî fıkhı farklı boyutlarıyla incelendiğinde ibadetlerle ilgili pek çok hükmün Sünnet referansının, bu tür meşhur veya mânevî mütevatir seviyesindeki hadîsler olduğu görülecektir.

b- Kısa Hadîs Metninin Daha Güvenilir Kabul Edilmesi

İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğindeki ihtiyat ilkesine göre, aynı konuya dair uzun ve kısa hadîs metinlerinden kısa olanı tercih edilir. Birden fazla ravi tarafından aynı konuya dair rivayet edilen hadîslerden, kısa olan metin üzerinde ittifak sağlanmış sayıldığından hüküm çıkarmada bu metnin esas alınmasının ihtiyata daha uygun olduğu açıktır. Metinde olduğu gibi senet konusunda da geçerli olan bu içtihat ilkesi, Hanefî fıkıh kültüründe "reddü'z-zaid ile'n-nâkıs seneden ve metnen" şeklinde formüle edilmiştir.

İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiğindeki ihtiyat anlayışının bir gereği olan bu ilke, konuyla ilgili uzun metinlerin hiç dikkate alınmayacağı anlamını ifade etmiyor. Ortak metin daha güvenilir olduğu için bu ilke gereği onunla daha üst bir teklîfî hüküm sabit görülür. Ziyade kısımlar da yine derecesine göre hüküm istinbatında kullanılır.

Örnek : Kuraklık dönemlerinde sahabiler Peygamberimiz'e (s.a.v.) gelerek, yağmur yağdırması için Cenâb-ı Allah'a dua etmesini istiyorlar. Efendimiz (s.a.v.) de dua ediyor ve Cenâb-ı Allah yağmur yağdırıyor. Hadîs kitaplarındaki bilgilerden bu durumun birçok kez tekrarlandığını anlıyoruz. Bu tür talepler geldiğinde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) istiğfar ederek dua ettiği biliniyor. Bu taleplerin birçoğu Efendimiz (s.a.v.) mescitte iken ve bir kısmı da yine hutbe için minberde bulunurken gelmişti ve Efendimiz (s.a.v.) bulunduğu yerde istiğfar ve dua etmekle yetinmişti. Hz. Ömer'in (r.a.) de yağmur duasına çıktığı, ancak bu konuda sadece dua ve istiğfar etmekle yetindiği nakledilmiştir. *(Şeybani, Kitabu'l-Asl, I, 398-399.)*

Konuyla ilgili bazı rivayetlerde ise, Peygamberimiz'in (s.a.v.) yağmur duası yapmak üzere musallaya çıktığı, imam olup cehrî kıraat yaparak iki rekât namaz kıldırdığı, Cuma hutbesi gibi hutbe okuduğu, kıyafetinin tersini çevirip giyerek mahviyet içinde dua ve istiğfarda bulunduğu nakledilmektedir. *(Buhârî, İstiskâ, 4)*

İmam Ebû Hanife, konuyla ilgili rivayetleri hem metin hem de senet bakımından değerlendirip, bütün rivayetlerde dua ve istiğfar unsurunun yer almasını dikkate alıp, yağmur duasında yapılacak şeyin esas olarak dua ve istiğfardan ibaret olduğunu, bazı hadîslerde geçen, namaz, hutbe ve elbiselerin tersinin giyilmesinin müekked bir sünnet olmadığını söylemiştir. *(Serahsî, el-Mebsut, II,76-77. Ayrıca bkz., Zahid el-Kevseri, en-Nüket, 202-204.)*

c- Yasaklayıcı Delilin Esas Alınması

İmam Ebû Hanife'nin içtihatları incelendiğinde, bir konuda birisi yasaklayıcı diğeri mübah kılıcı iki grup hadîsin bulunması hâlinde, her iki gruptaki rivayetler de bütün yönleriyle eşit seviyede ise yasaklayıcı delilin esas alınmasının daha ihtiyatlı bir içtihat metodu olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Yasaklayıcı mahiyetteki hüküm bildiren hadîs deliliyle aynı yönde hüküm bildiren umumi lafızlı âyet bulunması hâlinde ise mübahlık bildiren hadîsin hüküm istinbatında kullanılmaması, ihtiyatın ötesinde, âyetin fonksiyonel kılınması açısından ilmî bir zorunluluk olmaktadır.

Aynı şekilde bir konuda dînî mükellefiyet yükleyen hadîslerle, mükellefiyeti kaldırıcı mahiyette hüküm bildiren hadîslerin tearuz etmesi hâlinde de mükellefiyet yükleyici hadîslerin esas alınması ihtiyat ilkesine daha uygundur. Çünkü aksi takdirde birinci durumda delillerin sabit olmaması ihtimalinde, ihtiyata uygun davranışla insanlar sadece bir mübahtan mahrum kalmış olurken, diğer durumda ise dinin yasakladığı bir davranışın işlenmesine sebebiyet verilmektedir. Mükellefiyet yükleyici ve kaldırıcı hadîsler konusunda da durum aynıdır.

Örnek-1: Besmele çekilmeden boğazlanan hayvanla-

rın etlerinin yenmeyeceğine dair umum ifade eden sarih âyet *(En'âm, 6/121)* bulunduğu hâlde, "Boğazlarken besmele çekse de çekmese de Müslümanın kestiği helâldir. Çünkü o zikrederse Allah'ın ismininden başkasını zikretmez." *(Ebû Davud, el-Merâsîl maa'l-esânîd, s.197)* şeklindeki hâss lafızlı zayıf bir ahad hadîsin hüküm istinbatında delil olarak alınmaması ihtiyat ilkesinin gereğidir. Âyetin umum ifade ettiği için esas alınmaması hâlinde, mezkûr hadîs de sabit değilse, insanların yenilmesi helâl olmayan etlerden yemelerine sebep olunmuş olur. Kaldı ki mezkûr âyetin esas alınması hâlinde, insanların hiçbir ek zorluğa katlanmaları da söz konusu değildir.

Örnek-2: Hadîs kitaplarında, yağmur, nehir ve kaynak suyuyla sulanan toprak mahsullerinin onda bir oranında öşür mükellefiyetine tâbi olduğuna dair, umumi hüküm ifade eden hadîsler mevcuttur. *(Buhârî, Zekât, 55)* Bu hadîslerde ürünün çeşidi ve miktarı konusunda herhangi bir tahsis söz konusu değildir. Toprak mahsullerinin öşür mükellefiyetine tâbi olduğuna dair âyetler de herhangi bir tahsis olmaksızın umumi hüküm ifade etmektedir. *(Bakara, 2/267; En'âm, 6/141)*

Ancak, konuyla ilgili bazı hadîs rivayetlerinde ise hem miktara ilişkin sınırlandırma var, hem de bazı ürünlerin öşürden muaf olduğuna dair açıklamalar yer almaktadır. "Beş veskin altındaki ürünlerde sadaka (yükümlülüğü) yoktur." *(Buhârî, Zekât, 4, 32; Müslim, Zekât, 1, 3, 4, 6.)* "Yeşilliklerde/sebzelerde sadaka (yükümlülüğü) yoktur." *(Tirmizî, Zekât, 13)*

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bu örnekte de umumi hüküm ifade eden hadîslerin dışındaki hadîsler, ihtiyat ilkesi başta olmak üzere birçok gerekçe ile âyetin umumi hükümlerini tahsis edecek düzeyde görülmemiştir. Bundan dolayı da Ebu Hanife'ye göre, az olsun çok olsun toprak mahsullerinin her çeşidinde öşür yükümlülüğü vardır. Bu içtihat, fakirlerin korunması anlayışı yanında, her türlü mal varlığında zekât/sadaka verme bilincinin canlı tutulması gibi maslahatlar boyutuyla da önem arz etmektedir. Hanefî fıkhındaki içtihatların ilgili âyet ve hadîslerden nasıl çıkartıldığı bütün boyutlarıyla dikkate alınmadan, fıkıh kitaplarındaki bazı hükümlerin, hadîs kitaplarında yer alan bir kısım rivayetlerle uygunluğu, gerektiği gibi fark edilemeyebilir.

Ahkâma Dair Bir Hadîs Hakkında Bazı Mülâhazalar

Bilindiği gibi vakıf kurumu öz itibarıyla, Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen temel İslâmî değerlere dayanmaktadır. Ancak vakfın fıkhî esasları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sünnetiyle tespit edilmiştir. Konuyla ilgili sözlü sünnet, Hz. Ömer'in (r.a.) en verimli tasadduk şeklinin nasıl olması gerektiği konusundaki sorusu üzerine Peygamberimiz'in (s.a.v.) yaptığı tavsiyenin anlatıldığı meşhur bir hadîstir.

Hz. Ömer (r.a.) kendisine ganimet payı olarak düşen Semğ mevkiindeki çok değerli bahçeyi görünce etkilenmiş ve bu malını Allah yolunda sadaka olarak vermek istemiş ve heyecanla Peygamberimiz'e (s.a.v.) gelerek malın özelliklerini anlatıp, bunu en verimli şekilde değerlendirme yollarını sormuştu. Peygamberimiz (s.a.v.) ona, bu malın aslını tutup, meyvesini tasadduk etmesi yönünde şu tavsiyede bulundu: "Onun aslını satılamaz, hibe edilemez, miras bırakılamaz şekilde tasadduk et; ancak meyveleri infak edilsin…" *(Buhârî, Vesâyâ, 22, 28)*

Görülüyor ki Efendimiz (s.a.v.) malın aslını nasıl tutacağını öğretme sadedinde de söz konusu malın ivazlı (bedelli) veya ivazsız özel mülkiyete konu olamayacak bir hukuki statüye kavuşturulması gerektiğini anlattı. İşte hadîs kitaplarında yer alan bu hadîs, İslâm vakıf hukukunun temelini oluşturmaktadır. Vakıf müessesesiyle ilgili olarak vakıf kurma işleminin lüzumu/bağlayıcılığı, mütevellinin hakları, yetkileri ve sorumlulukları, vakıf malların hukuki statüsü gibi konulara dair içtihatlar hep bu hadîs ve Hz. Ömer'in (r.a) söz konusu hadîs gereği yaptığı uygulamasına dayandırılır.

Müçtehit imamlardan bir kısmı, vakıf kurmak için bir kimsenin malını vakfettiğini söylemesini, yani vakıf kurma yönündeki irade beyanını yeterli görmüşlerdir. Söz konusu irade beyanıyla vakıf kurulmuş ve lüzum/bağlayıcılık özelliğini kazanmış olur; vakfedilen mal vâkıfın mülkiyetinden çıkar. İmam Ebû Yusuf ve İmam Şafii'nin içtihatları böyledir. Hanbelilerin çoğunluğu ve bazı Maliki müçtehitlerin içtihatları da böyledir. Müçtehid imamlardan bazıları ise vakfın sadece irade beyanıyla değil, vakfedilen malın mütevelliye teslimiyle lüzum/bağlayıcılık özelliği kazanacağını söylemişlerdir. İmam Muhammed'in içtihadı ile Malikilerin çoğunluğu ve Hanbelilerin bir kısmının içtihatları da böyledir.

İmam Ebû Hanife'nin içtihadı ise vakıf işleminin yargı kararıyla tescil edilince lüzum/bağlayıcılık ifade edeceği yönündedir. Bu içtihada göre vakfedilen mal, yargı kararına kadar vâkıfın mülkiyetindedir. İmam Ebu Hanife'nin öğrencilerinden İmam Züfer'in içtihadı da böyledir.

İşte İslâm âlimlerinden bir kısmı, İmam Ebû Hanife'nin bu içtihadını, mezkûr hadîse aykırı görüp, aykırılığın sebebini ise bu hadîsin ona ulaşmamış olduğunu zannederek izah etmeye çalışmışlardır. Bu âlimler arasında İmam Ebû Yusuf'un da bulunmuş olması, konuyu daha dikkat çekici hâle getirmektedir. İmam Ebû Hanife'nin hadîs ve sünnet anlayışını tenkit edenlere karşı cevap mahiyetinde, Hanefî âlimlerce yazılan eserlerde de bu iddianın kabul edildiğini görüyoruz. *(Zahid el-Kevserî, en-Nüket, 41.)*

İmam Ebû Hanife'nin tahsil hayatına bakıldığında böylesine önemli bir konudaki hükme medar meşhur bir hadîsten haberdar olmaması çok zayıf bir ihtimaldir. İmam Âzam Ebû Hanife'nin vakıf kurumuyla ilgili içti-

hatlarını incelememiz sonucu ulaştığımız kanaate göre, İmamın söz konusu içtihatları bu hadîse aykırı olmak bir tarafa, üstelik harfiyen uyum içindedir. Ayrıca bu içtihatlarından İmamın mezkûr hadîsle ilgili bütün rivayetlere vâkıf olduğu da anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

Hz. Ömer (r.a.) malını en verimli şekilde nasıl tasadduk etmesi gerektiği konusundaki istişaresi esnasında, Peygamberimiz (s.a.v.) ona, malın aslını tutup, meyvesini tasadduk etmesi yönündeki tavsiyesinde, söz konusu malın ivazlı veya ivazsız temlik işlemlerine ve de mirasa konu olamayacak bir hukuki statüye kavuşturulması gerektiğini anlatmıştı. Ancak bu hukuki statünün nasıl bir işlemle sağlanacağına dair hadîs metninde bir bilgi yer almamaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerde, Peygamberimiz'in (s.a.v.) bu tavsiyesinden sonra, Hz. Ömer'in tasadduk ettiği mal/vakıf için bir mütevelli tayin edip, mütevellinin hak, yetki ve sorumluluklarını şahit huzurunda bir belgeye yazarak mütevelliye teslim ettiği bilgileri yer almaktadır. *(Abdurrezzak, Musannef, 10/377; Ebû Davud, Feraiz, 13)*

Bu bilgilerden, Peygamberimiz tarafından yapılan tavsiyeye uygun bir tasaddukun ancak tüzel kişilikle geçekleşeceği ve de vakıf tüzel kişiliğinin ancak kamu otoritesi tarafından tanınmasıyla sağlanacağı anlaşılmaktadır. Zîrâ Hz. Ömer kamu otoritesi sıfatıyla böyle bir işlem yapmıştı. Bundan dolayı söz konusu hadîsin farklı bir rivayetinde, Hz. Ömer'in (r.a.) konuyla ilgili bu uygulaması onun bir "yargı kararı- kadiyyetü Ömer" (قضية عمر في ثمغ) olarak vasıflandırılıyor. *(Beyhaki, es-Sünenü's-Suğrâ, 5/77).* Hz. Ömer (r.a.) vakfın mahiyetini Peygamberimiz'den öğrendiği gibi, vakıf kurabilmek için gerekli işlemleri de Peygamberimiz'den öğrenmişti. Çünkü Hz. Ömer'in daha önceden bu tür işlemlerle ilgili bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Görülüyor ki İslâm hukuk tarihinde vakfın bağlayıcı bir işlem olabilmesi için İmam Ebû Hanife'nin kâdînın/hâkimin hükmünü şart koşmasının naklî delilleri, Ebu Hanife'ye ulaşmadığı iddia edilen meşhur vakıf hadisinin ta kendisidir ve de Hz. Ömer'in (r.a.) bu hadis gereği yaptığı uygulamalardır.

İmam Âzam Ebû Hanife'nin günümüzden yaklaşık 13 asır öncesinde vakıf kurumunun tüzel kişilik kazanmasını yargı kararına bağlaması, hukuk tarihçilerinin üzerinde durması gereken önemli bir konudur.

Vakfın bağlayıcı/lâzım olabilmesi için İmam Ebû Hanife'nin, vasiyet veya fiilî durumla özel mülkiyetin izalesini şart koşması da yine konuyla ilgili fiilî sünnet ve sahabi tatbikatına dayanmaktadır. Zîrâ gerek Peygamberimiz (s.a.s.) gerekse sahabenin yaptıkları vakıfların hepsini yukarıdaki işlemlere tâbi tutmadıkları bilinmektedir. İmam Ebû Hanife'nin vakıflarla ilgili içtihadî faaliyetlerinde, vakıflara dair bütün rivayetlerin ortak özelliklerini inceden inceye araştırdığı anlaşılmaktadır. Esasen İmam Ebû Hanife'nin vakıfla ilgili içtihatları, onun borçlar ve eşya hukukuna dair içtihatlarıyla sistematik bir bütünlük arz etmektedir.

Bu itibarla konunun farkı uzantıları dikkate alınmadan, vakıfla ilgili ahkâm hadîsinin İmam Ebû Hanife'ye ulaşmadığını söylemek isabetli olmasa gerektir. Bütün bu durumlar dikkate alındığında, onun ulaşamadığı ahkâm hadîslerinin olabileceği yönündeki iddiaların nazarî ihtimallerden öte gitmediği görülecektir. Bundan dolayı özellikle mukayeseli fıkıh çalışmalarında, hadîs kitaplarında yer alan bazı rivayetlere aykırı gibi görülen içtihatlar değerlendirilirken, acele karar verilmemesi ilmî bir zorunluluktur. Esasen her bir alanla ilgili ahkâm hadîsleri arasındaki sistematik bütünlüğü ortaya çıkarabilmek için müçtehit imamların içtihat ilkelerini bütün boyutlarıyla tanımak gerektiği âşikârdır.

Sonuç olarak, İmam Ebû Hanife'nin içtihat sistematiği değerlendirilirken, bu imamın İslâm kültür tarihinde "İmam Âzam" olarak nitelendirildiği ve bunun Müslümanlar arasında geçmişten günümüze genel kabul gördüğü dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. İmam Ebû Hanife'nin yetiştiği çevre, İslamî ilimler sahasında almış olduğu eğitim ve sahabenin âsârına vukufiyeti gibi hususlar, onun ilmî donanımının fevkalâde bir seviyede olduğunu göstermektedir. Hadîs ve Sünnet alanında benimsemiş olduğu bazı prensipler, bir fakîh olarak hadîs ilmine vâkıf oluşunu gözler önüne sermektedir. Hadîsleri hüküm istinbatında delil olarak kullanırken, 'Sahabenin ve Tâbiûn âlimlerinin ittifakını (icmâlarını) mânevî mütevatir olarak kabul etmesi, kısa ve veciz hadîs metinlerini tercih etmesi ve yasaklayıcı hadîs metnini mübahlığa delâlet eden hadîse takdim etmesi' gibi hadîs ve fıkıh usulüne kazandırmış olduğu ilkeler, kendine mahsus önemli prensipler olarak dikkati çekmektedir. Bununla birlikte 'vakıf mülkiyetine dair yargı kararını dikkate alması' ve bu husustaki hadîsleri vakıfta tüzel kişiliğin hâkim kararıyla gerçekleşeceğine dair yorumlaması da onun hadîs ilmindeki yetkinliğine ayrı bir hususiyet kazandırmaktadır.

*Atatürk Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
bgozubenli@yeniumit.com.tr

Hadîs Kaynakları Dışındaki Seçme Kaynaklar

1. Fahruddin Pezdevi, Kenzu'l-Vusul (Keşfu'l-Esrar Şerhi ile birlikte), İstanbu-1307.
2. Şemsuleimme es-Serahsi, Usulu'l-Fıkh, Beyrut-(t.y.).
3. Şemsuleimme es-Serahsi, el-Mebsut, Kahire-1324.
4. Aynî, Bedreddin, Umdetü'l-Kârî, İstanbul- (t.y.).
5. Hamidullah, Muhammad, el-Vesaiku's-Siyasiyye, Beyrut-1985.
6. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, İstanbul-1994.
7. Şeybani (İmam Muhammed), Kitabu'l-Asl, Beyrut-1990.
8. Zahid el-Kevseri, en-Nüketu't-Tarife, Kahire-1365.
9. İsmail Hakkı Ünal, İmam Ebû Hanife'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadîs Metodu, Ankara-1994.
10. Metin Yiğit, Ebû Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet, İstanbul-2009.
11. Ahmet Akgündüz, İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara-1988.

Dr. M. Selim ARIK*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

HAC ve UMRENİN HİKMETLERİ

Hac, kelime olarak "Allah'a yönelme, günahlardan arınma, Hak yolunda feragat gösterme ve meşakkatleri göğüsleme"[1] mânâlarına gelmektedir. Dinî kavram olarak da "Kâbe ve civarındaki kutsal olan özel yerleri, belirli vakit içinde, usûlüne uygun olarak ziyaret etme" anlamını taşımaktadır. Umre ise hac günleri dışında Kâbe'ye yapılan ziyareti ifade etmektedir. Umre, senenin her zamanında yapılabilen ve Hanefî âlimlerine göre, ömürde bir defa yapılması sünnet-i müekkede olan bir ibadettir.[2] Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً "Gitmeye gücü yetenlerin Kâbe'yi ziyaret etmeleri, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır"[3] buyurmaktadır. Dolayısıyla sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip Müslümanların ömürlerinde bir defa haccetmeleri farzdır. Hac, sahih rivayete göre hicretin 9. yılında farz kılınmış Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) de h. 10. yılda hac farizasını eda etmiştir. Yine râcih görüşe göre Umre'ye "Hacc-ı Asgar" (küçük hac); hac mevsimindeki hacca veya Hz. Peygamber'in haccına "Hacc-ı Ekber" (büyük hac) denilmektedir. Halk arasında söylenilen Arefe günü Cuma'ya rastlayan hac mevsimine, "Hacc-ı Ekber" denilmesi ise sahîh bir kaynağa dayanmamaktadır. Enes b. Mâlik (r.a) Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) dört umre yaptığını haber vermiştir. Bu umreler şöyledir: 1) Hicrî 6. yıldaki Hudeybiye umresi ki müşrikler Müslümanları Mekke'ye katmamışlardı. Buna aynı zamanda engelleme mânâsına gelen "ihsar" da denir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Naciye b. Cündüb ile hedy kurbanlarını Harem bölgesine (Mekke'ye) göndermiş, kurbanlar kesildikten sonra (veya bir rivayette kurbanlar Hudeybiye'de kesildikten sonra) ashab traş olup ihramdan çıkmış ve böylece umre sevabını almışlardır. 2) Hudeybiye kaza umresi ki, anlaşma gereği bir yıl önce yapılamayan umre ertesi yıl yapılmıştır. 3) Hicrî 8. yıl Huneyn ganimetlerinin taksimi senesi Ci'rane'den ihrama giyilerek yapılan umredir. 4) Hz. Peygamber'in Veda haccı ile yaptığı umredir ki, bu aynı zamanda hacc-ı kırandır.[4] Ayrıca İmam Malik, umrenin bir yıl içinde birden fazla yapılmasını mekruh saymıştır. Çünkü ona göre umre bütün insanlara her sene için bir kere olmak üzere sünnet-i kifayedir.[5]

Hz. Âdem ve Hz. İbrahim Hatıraları

Hac, öncelikle o şerefli yerlerde büyük peygamberleri hatırlama ve hatıralarını yâd etme yönüyle özel bir davettir. Çünkü insanlığın atası olan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havvâ Validemiz Cennet'ten çıkarıldıktan sonra o mukaddes yerlerde Allah'ın kapısına sığınarak uzun müddet ağlamışlar, dua ve tövbede bulunmuşlardır. Bunun neticesi olarak tövbeleri Arafat'da kabul olmuştur. Yine Hz. İbrahim (a.s) ve oğlu Hz. İsmail (a.s) ile eşi Hz. Hâcer'le beraber Allah'ın emrine uyarak ve O'ndan gelen meşakkatli imtihana sabrederek orada en büyük şerefi kazanıp Allah'ın rızasına ulaşmışlardır. Nitekim bugün onların hatırasına hac ve umre menasiki olarak Safa ile Merve arasındaki sa'y bunu hatırlatmaktadır. Çölün ortasındaki zemzem suyu Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı merhametini ve lütfunu göstermektedir. Yine Hz. İbrahim'e en sevgili oğlu Hz. İsmail'in kurban edilmesi Allah tarafından burada emredilmiş, hattâ Hz. İsmail babası ile birlikte düğüne gider gibi kurban olmaya gitmesiyle Allah'a karşı olan teslimiyetini göstermiştir. Bu sırada Mina vadisinde, İsmail'i kandırmaya çalışan lânetli şeytan, Hz. İbrahim tarafından taşlanmış ve kovulmuştur. Bugünkü Mina'da kesilen kurbanlar ve cemarâttaki taşlamalar şeytanı ve bir anlamda kişiye musallat olacak şeytanî duyguların bertaraf edilmelerini hatırlatmaktadır.

Sultan'a Sığınma

Hacca gidenler sanki Kâbe'ye iltica etmişlerdir. Nasıl ki insanlar, felâket veya düşman saldırısı gibi bir şeye karşı direnemedikleri vakit, Sultan'ın himayesine sığınırlar. O felâketin tesirine göre her biri yalın ayak ve sırtı çıplak toz toprak içinde dua edip yardım isterler. Bu esnada yollarda rastladıkları hizmetçi ve saray adamları gibi kimselere hatta hayvan ve bitkilerin bulunduğu Sultan'ın çiftliğine son derece dikkatle saygı gösterip hiç kimseyi incitmemeye çalışırlar. Sultan'ın sarayına varınca da derin bir sessizlik ve sükûnet içinde beklemeye başlarlar. Sonra huzura izin istemeye uygun bir vakit buluncaya kadar sarayın etrafında dolaşırlar.

Maksatlarını ifade edebilmek için en anlamlı sözlerle Sultan'ı övmeye başlarlar. Ardından Sultan'ın elini öpmek için izin isterler. İzin verilince de bu lütfu, isteklerinin yerine getirilmesine işaret sayarlar. İşte Hacerü'l-Es'ad'i istilam belki bunları hatırlatmaktadır.

Peygamberimiz, Hacerü'l-Esved'in önemini şöyle haber vermektedir: "Allah'a yemin olsun ki! Allah Haceru'l-Esved'i kıyamet günü gören iki gözü ve konuşan bir ağzı olduğu hâlde haşredecektir. Burada kendisine hak üzere (usûlüne uygun) istilam edenlere şahitlik edecektir."[6] Nasıl insanda hafiza kuvveti var ve nice malumat orada muhafaza ediliyor, öyle de Cenâb-ı Hakk'ın yaratmasıyla Hacerü'l-Esved'de böyle bir fonksiyon olması gayet tabiîdir. Sanki o taş, binlerce "video bandı" veya "cd" diskleri gibi kendisini istilam edenlerin resim ve seslerini kaydetmekte olup öbür âlemde bunları gösterebilecektir. Sanki Hacer-i Esvet (Es'ad) öbür Âlemde gösterilmek üzere kendisini istilam edenleri video, cd, çip v.s gibi pekçok kayıt aletine kaydetmektedir. Yine hadîste "Kim Hacerü'l-esved'e dokunur, karşı karşıya gelirse, sanki Rahmân'ın eline dokunmuş gibi olur"[7] şeklindeki teşbihle Hacerü'l-Esved'in Allah katındaki mânevî değeri anlatılmak istenmiştir. Böylece sevinç ve kemal-i edeple Sultan'ın huzurundan ayrılırlar. Şu hâlde hac ve umre için Kâbe'yi tavaf için yola çıkan kimsenin hâli, şeytanın günah oklarına karşı kendini koruyamayan dolayısıyla mânevî iltica talep eden bir mülteci durumuna benzemektedir.

Özel Misafirlik

İnsan bu âlemde, büyük bir sefere çıkmış yolcu gibidir. Bu yolculuk esnasındaki hac ve umre ise özel bir misafirliği ifade eder. Misafirlerin istekleri de reddedilmeyen dualar arasındadır.[8] Hakim olan Cenâb-ı Hak, sanki hac ve umre ile kullarını özel olarak davet ederek yüce kapısında yalvarmalarını ve himayesine girmelerini istemektedir. Bunun için de yeryüzünde Mekke'de mukaddes olarak belirlediği yere "Beytullah" ismini vermiştir.[9] Kul, hac ve umre ziyaretiyle sanki Allah'ın bu özel davetine "Lebbeyk Allahümme lebbeyk lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk lâ şerike lek -Buyur Allah'ım buyur! Huzuruna geldim, emrine hazırım. Sen'in eşin ve ortağın yoktur. Sana yöneldim, hamd Sen'in, nimet Sen'in, mülk de Sen'indir. Eşin ve ortağın yoktur" diyerek, samimiyetle icabet etmektedir. Zîrâ ağaçların ve taşların birlikte iştirak ettiği telbiye ile ihrama giren bir mü'min, (Hadîste telbiyenin fazileti şöyle haber verilmektedir: "Telbiyede bulunan hiçbir Müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç ve toprak (hatta çadırlar ve evler) onunla birlikte telbiyede bulunmasın. (Peygamberimiz eliyle işaret ederek) bu iştirak arzın şu (en uzak) yerine kadar devam eder"[10]) Rahmân'ın özel misafiri olarak, "Duyûfu'r-Rahman" unvanını almıştır. Nitekim hadîste: "Hac ve umre yapanlar Allah'ın elçileridir (misafirleridir). Onlar Allah'a dua etseler, derhal dualarına Allah icabet eder. Eğer kendileri için af ve mağfiret talep ederlerse Allah hemen mağfiret eder."[11] buyrulmaktadır.

Dünyevî ve Uhrevî Faydalar

Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak, وَأَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ "insanlar arasında haccı ilan et" şeklinde haccın ilân edilmesini bildirdikten sonra hemen akabinden لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ liyeşhedû menâfia lehüm "Tâ ki kendilerine ait birçok menfaatlere şahid olsunlar"[12] buyurmaktadır. Dolayısıyla haccın hem dünyevî, hem de uhrevî hikmetlerine işaret edilmektedir. Dünyevî olanlar, ticarî ve sosyal faaliyetler münasebetiyle, Müslümanlar arasındaki ekonomik ve içtimâî gelişmeyi sağlamaktadır. Uhrevî olanlar ise günahlara tövbe ile Allah'ın af ve mağfiretine nâil olmaktır. Nitekim Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu hususa şöyle işaret etmektedir: "Bir kimse hacceder ve hac esnasında kötü söz söylemez, eline ve gözüne sahip olur (büyük günahlardan çekinir, küçük günahları işlemekte ısrar etmezse), o kimse günahlarından arınarak (kul hakkı hariç) annesinden doğduğu günkü gibi hac ibadeti vesilesiyle memleketine tertemiz döner."[13] Yine bir başka hadiste hac ve umrenin mânevî faydası şöyle haber verilmektedir: "Hac ve umreyi peş peşine yapınız. Çünkü bu ikisi, körüğün demir, altın ve gümüşteki pası yok ettiği gibi, fakirliği ve günahları yok eder. Makbul hac için karşılık, ancak Cennet'tir."[14]

Bu niyet ve düşünceler içinde haccını eda eden mü'minleri tebrik ediyoruz. Ne mutlu Rahmân'ın bu özel iltifatına nâil olan kullara! Ne mutlu Kâbe'yi, Arafat'ı, Makam-ı İbrahim'i ve Hacerü'l-Esved'i usûlüne uygun olarak ziyaret edip buralarda ibadet edenlere! Müjdeler olsun hac ibadetinden sonra memleketine günahsız dönebilenlere!

*Araştırmacı-Yazar
sarik@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Komisyon, Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 210.
2. Bkz. Mevsılî, el-İhtiyar, I, 157.
3. Âl-i İmrân 3/97.
4. Bkz. Buhârî, Umre, 3.
5. Bkz. Abdurrahman el-Cezîrî, Kitabü'l-Fıkh ala'l- mezahibi'l-erbaa, I, 687
6. Tirmizî, Hac,113.
7. İbn Mâce, Menasik, 32.
8. Bkz. Tirmizî, Birr, 7.
9. Kur'ân'da Kâbe şöyle anlatılmaktadır: "İbadet yeri olarak yeryüzünde yapılan ilk bina Mekke'deki Kâbe olup, pek feyizli ve insanlar için hidayet rehberidir. Kim Beytullah'a girerse korkudan emin olur." (Âl-i İmrân, 3/96-97). Kâbe'nin ilk bânisinin Hz. Âdem olduğu, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in ise Kâbe'yi bu temel üzerine bina ettiği rivayet edilir. Kâbe'ye Beytullah (Allah'ın evi), Mescid-i Haram (bazı yasakları olan) ve Beytü'l-Atik gibi isimler verilmiştir. Atik, eski veya yepyeni ve değerli mânâsına da gelir ki, şerefli ve saygı değer ev demektir. (Bkz. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, V, 487)
10. Tirmizî, Hac, 14
11. İbn Mâce, Menâsik, 5.
12. Hac 22/28.
13. Buhârî, Hac, 4
14. Tirmizî, Hac, 2

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Abdülaziz BERĞÛS*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

Risale-i Nurlarda KÜRESELLEŞME

Günümüzde insanlık, süratli ve ilmî bir tarzda müdahalede bulunulmadığı takdirde, pek çok tehlikeli işaretler veren zor durumlar yaşayacak gibidir. Böyle giderse gelecek açısından bir belirsizlik söz konusu demektir. Gözünü bütün insanlığa dikmiş bu tehlike ve belirsiz gelecek, aslında insanlığın yürüyüşünü yönlendirecek güçlü bir bakış açısının yokluğundan kaynaklanmamaktadır. Tam aksine bu durum, özellikle günümüzde geri kalmış gibi görünen İslâm dünyası üzerinde ideolojilerini yaymak isteyenlerin fikrî tahakküm hedeflerinden kaynaklanmaktadır. Bediüzzaman Said Nursî, bu tehlikelere işaret ederek şöyle diyor: "Senin karanlık zekân, beşerin gündüzünü geceye çevirmiş. Sen o sıkıntılı, zulümlü ve karanlıklarla dolu geceyi, insanlara sevimli göstermek için yalancı ve geçici lâmbalarla ışıklandırdın. O lâmbalar, beşerin yüzüne neşe ve sevinçle tebessüm etmiyorlar. İnsanlığın ağlanacak acı hâllerine ve aptalca gülüşlerine, o ışıklar da alay ederek gülüp eğleniyorlar."[1] Nursî'nin tenkit ettiği bu dengesiz bakış açısı büyük bir kargaşayı beraberinde getirmiş, günümüzde yaşadığımız gerçeklere yansımış ve bu gidişle geleceğimize de yansıyacak gibi görünmektedir.

Küreselleşme İle İlgili Aykırı Görüşler

Küreselleşme, günümüzde genelde insanlık, özelde de İslâm medeniyeti için zor, önemli ve tehlikeli bir problem olarak ortada durmaktadır. Hiç şüphesiz küreselleşme ile alâkalı birbiriyle olabildiğine zıt görüşler mevcuttur. Bu kavramı gereksiz bulup reddedenler olduğu gibi, onu olumlu bulan, olumsuz yönlerini tenkit etmesine rağmen ona sahip çıkanlar da vardır.

Akla şöyle bir soru gelebilir: "Küreselleşme, Üstad Nursî'nin yaşadığı dönemde bilinmeyen, günümüzde ortaya çıkmış bir kavramdır. Dolayısıyla o Risalelerde doğrudan küreselleşme kavramına değinmemiştir. O zaman Risalelerin küreselleşme kavramı ile nasıl bir ilgisi olabilir?"

Bizim bu tahlile girmeden önce şu temel sorulara cevap bulmamız gerekir: "Günümüz literatüründe küreselleşme ne mânâya gelmektedir ve bu kavramın İslâm dünyası açısından tehlikeleri nelerdir?" İşte bu sorulara vereceğimiz cevaplarla hem yerimizi belirleyebilecek hem de Risale-i Nur'un konu ile ilgili duruşu, görüşü ve düşüncelerini ortaya koyabileceğiz. Bu durumda üç konuya odaklanmamız gerekiyor:

1. Küreselleşme nedir ve onun İslâm dünyası açısından tehlikeleri nelerdir?
2. Risale-i Nurlarda küreselleşme kavramı nasıl ele alınmıştır?
3. Risale-i Nurların ahlâkın yerleştirilmesine atfettiği önem nedir?

1. Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmenin İslâm Dünyası Açısından Tehlikeleri

Her şeyden önce gerçek boyutlarının ortaya çıkması, İslâm kültürü, fert, toplum, medeniyet ve insan üzerindeki tehlikelerinin görülebilmesi için küreselleşme kavramının sınırlarını belirlememiz gerekmektedir. Küreselleşmeyi; iletişim, sanayi, teknoloji, ulaşım ve bilişimde meydana gelen büyük gelişmelerden hareketle, coğrafî, içtimâî ve kültürel engellerin ortadan kaldırılmasını, kültürlerin ve medeniyetlerin kaynaşmasını savunan, liberal Yeni Dünya düzeninin getirdiği bir fikir olarak tarif edebiliriz. Bu durum, insanlığın aynı psikolojik, kültürel, içtimaî ve medenî durumları yaşamasına ve problemlerinin de küreselleşmesine sebep olmaktadır. Siyasî, iktisadî, içtimaî, kültürel, ekolojik, coğrafî ve irfânî boyutları bulunan bu genel tanımın ışığında toplumlar tek bir toplum, dünya da âdeta küçük bir köy hâline dönüşmektedir.

Ancak bu durum bizleri, küreselleşme kavramı ile ilgili önemli gördüğümüz bir husus konusunda açıklama yapmaya zorlamaktadır. Bu husus; küreselleşmenin, genişleme stratejisine ait bir ideoloji hâline getirilmesidir. Bu çerçevede ele alındığında, küreselleşmeyi gerçek boyutlarıyla görme imkânı ortaya çıkar. Onun olumsuz ve gayr-ı insanî yönü ile olumlu ve insanî yönü daha iyi anlaşılmış olur. Ancak üzerinde durmamız gereken diğer bir yön de küreselleşmenin olumsuz kültürel, tarihî, sosyolojik, ahlâkî ve maddî yönü itibarı ile bütün insanlığı kendi boyası ile boyamak istemesi, meşru olmayanın genel geçer bir kanun hâline getirilmesi tehlikesidir.

2. Bediüzzaman Said Nursî'nin Küreselleşmeye ve Onun Tehlikelerine Bakışı

Nursî, küreselleşmeyi Risale-i Nur'da lafzî ya da ıstılâhî bir tarif şeklinde değil, sistematik bir tarzda ele almaktadır. Bu esastan hareketle küreselleşmenin boyutları, sebepleri, tesirleri ve çağdaş insana muhtemel tehlikeleri konusuna bir izah getirmeye çalışacağız. Bunu da büyük âlim Nursî'nin mânâ-i harfî ve mânâ-i ismî tanımları üzerinden yapacağız.

a. Küreselleşmeyi Anlamada Mânâ-i Harfî ve Mânâ-i İsmî

Üstad Nursî mânâ-i harfî ve mânâ-i ismî'den bahsetmekte ve bunları Risale-i Nur'un anahtar kavramları olarak görmektedir. Biz bu iki kavramı, küreselleşmenin insanî ve olumlu boyutu ile; insanlığı sürüklediği karmaşa, anarşi ve başıboşluk, diğer bir ifadeyle olumsuz boyutu için kullanabiliriz. Mânâ-i harfî ve mânâ-i ismî ile küreselleşme kavramları arasında tam bir irtibat kurmadan önce Nursî'nin bu iki kavramla ilgili tanımlarını vermeye çalışacağız.

Mânâ-i harfî varlığa, sebeplere, mucizelere, hâdiselere, durumlara, kanunlara, dış ve iç dünyadaki İlâhî âyetlere Bediüzzaman'ın ifadesiyle şu nazarla bakışı ifade eder:

"Her biri ince anlamlı birer harf olan varlığa, mânâ-i harfî bakış açısıyla yani, onlara Yaratıcı hesabına bakar; 'Ne güzel yapılmış, ne kadar güzel bir şekilde Yaratıcı'nın güzelliğine delâlet ediyor' der. Bu tavrıyla, kâinatın hakiki güzelliğini gösterir."[2]

Bu durumda mânâ-i harfî, kendi zâtına değil başkasına delâlet eder. Bir şeye mânâ-i harfî ile bakıldığında onun kendi zatı ve benliği, kendisinden, mevcudattan ve kâinattan daha büyük varlığı aksettiren bir aynadır.

"Benlik, zatında bir mânâ ifade etmiyor, tıpkı bir ayna, miktar ölçmek için kullanılan bir cihaz, bir âlet gibi kendi üzerinde başkasının mânâsını gösteriyor."[3]

Dünyaya, hayata ve kültüre mânâ-i harfî ile bakan insan ve toplumlar eşya ve hâdiseleri gerçek yüzü ile görecek, neticede de adımlarını Allah'ın muradına uygun atacak, sözü ve özü sünnetullâha uyum gösterecektir. Çünkü o, mevcudata ancak, Hâlık azze ve celleye götüren bir delil olarak bakmaktadır.

Fakat eşyaya ve insanlığın problemlerine mânâ-i ismî çerçevesinden bakmaya kalkışırsak, mânâ-i harfînin tam aksi istikamette durmuş oluruz. Mânâ-i ismî ile sebepler birer ilâh, dünya hayatı her şeyin özü, maddî-medenî gelişme ve yükselme yegâne hedef olurken, insan dünyaya sanki sonsuzmuş gibi bağlanmış ve ona çakılıp kalmış olur. Mânâ-i ismî ile baktığımızda ise benlik, her hayrın kaynağı gibi görülmekte, akıl da bizleri bütün yüksek bilgilere felsefî olarak ulaştıran ve bize hükmeden bir ilâh hâline getirilmiş olmaktadır.

İnsan hayata, varlığa ve kâinata mânâ-i ismî ile bakarsa bakışı ve ufku ancak kendi benliğine münhasır olur. O insan, maddî olarak ne kadar yükselirse yükselsin, medeniyet ona ne kadar hayır getirirse getirsin o yine kendi benliğine odaklanır. Bu durumda âdeta daimî bir şekilde gerçeklik, doğruluk ve hidayetten uzak, lezzet ve şehevât dışında bir şey göremeyen kimse hâline gelir. Mânâ-i ismî ile varlığa bakış o kimseyi, nefsine aldanmış, gerçekliğini ve var edilişindeki gayeyi bilemeyen bir insan konumuna düşürür.

b. Mânâ-i İsmî Yönüyle Küreselleşme

Günümüz modern aklı, psikolojisi, felsefesi ve kültürü açısından küreselleşme, varlığa mânâ-i ismî ile bakıştan başka bir şey değildir. Küreselleşme adı altında

insanlığa kendi projesini ve ideolojisini dikte ettirmek isteyen modern kültür, varlığa bakışta mânâ-i harfînin yerine mânâ-i ismînin hâkim olduğu bir bakış açısının yerleşmesine sebep olmuştur. Modernleşme bu çerçeveye sahip çıkarak kültürü şekillendirmekte, neticede de toplumlar günümüzdeki küreselleşme fikrinden ve onun tehlikelerinden doğan boşluklara, karışıklıklara ve karanlıklara bırakılmış olmaktadır.

Üstad Nursî, muasır medeniyetin sahiplendiği bu ismî bakışı şu şekilde vasfediyor:

"Şimdiki medeniyet esasları olumsuzdur. Olumsuz beş esas ona temeldir, kıymeti de o nispettedir. Onlarla düzen kurulur.

1. Dayanak noktası, hak yerine kuvvettir. Kuvvetin özelliği ise tecavüz ve çatışmadır. Bu özellikten hıyanet çıkar.

2. Hedef ve maksadı, fazilet yerine değersiz bir menfaattir. Menfaatin özelliği birbirine sıkıntı verme ve düşmanlık etmedir. Bu özellikten de cinayetler çıkar.

3. Hayattaki kanunu, yardımlaşma yerine, kavga, dövüş ve savaştır. Çatışmanın özelliği çekişme ve itişip kakışmadır. Bundan da fakirlik ve yoksulluk çıkar.

4. İnsanlar arasında esas bağ, başkalarının zararına dayalı ırkçılıktır. Başkalarını yok etmekle beslenir, o şekilde kuvvetlenir. Menfî kavmiyetçilik ve ırkçılığın özelliği ise dâimî ve şiddetli çarpışmalardır. Bundan da felâketler çıkar.

5. Sonuncusu ise çekici ve alımlı olma, nefsin zararlı ve günah olan arzularına hizmet, hevesi cesaretlendirme, gayrete getirme ve arzuları tatmindir. Bundan da eğlence ve yasak şeylere düşkünlük çıkar. O kötü arzuların özelliği ise genelde insanın şeklini daha çirkin bir hâle getirir. Bir kimsenin içini, hâlini, hareketini ve ahlâkını değiştirir. Mânen insanı çirkin ve kötü hâle çevirir. Böylece insanlık başkalaşır, kendi aslî hüviyetini kaybeder."[4]

Modern medeniyetin özelliklerini ve varlığa bakış açısını ortaya koyan bu ince tasvir ile Nursî, hem kültüre, varlığa ve medeniyete bakışta hem de küreselleşmeyi anlamada doğru ve aslî çerçeveyi belirlemiş olmaktadır. Bu cümlelerle Nursî, bize küreselleşmenin meydana getirdiği olumsuzlukları, ihmal ettiği hususları, gerçekliğini, ürettiği aklın tabiatını ve onun arkasındaki kültürü ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır. Şöyle diyor:

"Günümüz medeniyeti, semavî dinleri tam dinlemediği için, beşeri hem fakirleştirmiş hem de ihtiyaçlarını artırmıştır. İktisat ve kanaat esaslarını bozmuş, israf, hırs ve açgözlülüğü ziyadeleştirmiş, zulüm ve haramlara yol açmıştır."[5]

Küreselleşme konusuna Üstad Nursî'nin mânâ-i ismî tanımlaması çerçevesinde bakmazsak, sathî kalır, kavramın derinliklerinde yer alan problemleri ve insanlığa yönelik tehlikelerini kavrayamayız. Yukarıda işaret edilen bütün kötülükler, medeniyete, dünyaya, hayata ve kâinata ismî bir bakışa dayanan aklın ve şahsiyetin ürünlerinden başka bir şey değildir. Bu açıdan Nursî, mânâ-i ismî ile varlığa bakışın yanlışlığına işaret etmekte ve bu yanlışlığın bir gün sona ereceğini ümit etmektedir. Çünkü bu ismî yöneliş Allah'ın varlığa koymuş olduğu kanunlarla çelişmektedir. Burada Nursî'nin insanlık ve özelde de modern medeniyetin problemleri ile ilgili açıklamalarının, varlığa mânâ-i ismî ile bakma neticesi oluştuğunu yeniden ifade etmeliyiz. İşte bu derinlikli bakış açısı ile Risale-i Nur, hem küreselleşmeyi hem de insanlığın genel mânâdaki problemlerini tanımada asıl ve gerçek nirengi noktasını bizlere göstermiş olmaktadır.

Buraya kadar Risale-i Nur'un küreselleşmeye bakışını, mânâ-i ismînin ve mânâ-i harfînin insan hakikatini anlamadaki rolünü, ayrıca varlığa mânâ-i harfî ile bakışın küreselleşme çağında insanlığın karşılaştığı medeniyet problemlerini çözmeye ne gibi katkılarının olacağını özetlemeye çalıştık. Şimdi ise problemin ilâcının ne olduğu, küreselleşmenin gittikçe büyüyen ve insanlığı kuşatan meydan okumasının nasıl durdurulacağı konusunu ele almaya çalışacağız.

Risale-i Nur'u anlayarak, derinlemesine ve onun genel metotlarını keşfederek okuyan bir kimse, küreselleşme veya insanlığın karşılaştığı diğer problemlerde asıl konunun "ahlâkî" olduğunu anlar. Risale-i Nur'un genel yaklaşımı içerisinde ahlâk konusu, çağımız insanının hastalık ve problemlerine ilâç olma adına oldukça temel bir konudur. Ancak Nursî'nin ahlâk konusundaki görüşlerinden bahsederken maddî, tabiî ya da felsefî bir bakış açısından bahsetmiyoruz. Tam tersine Nursî'nin mânâ-i harfî dediği bakış açısına uygun bir tarzda bakıyoruz. Ahlâk konusuna bu şekilde mânâ-i harfî ile baktığımızda, hiç tartışmasız insanlığın problemlerine temel ve gerçek bir ilâç olduğunu görüyoruz.

Aşağıda küreselleşmenin ümitsizliğe sevk eden olumsuz dalgaları ve yıkıcılığı karşısında ahlâk kaideleri çerçevesinde insanların nasıl güvende kalabileceğini, beyan etmeye çalışacağız. Nursî, ahlâkî yozlaşmanın neticesini şöyle ifade ediyor: "İnsan, hatalarının cezası olarak hem kalbî, hem ruhî sıkıntıları çeker ve o sıkıntılar yüzünden ahlâkını bozar, ruhunu kirletir, bü-

tün bunlara ilâveten ümitsizce ve mânâsız bir şekilde hayatını geçirir."[6]

3. Risale-i Nurların Ahlâkın Yerleştirilmesine Atfettiği Önem

Risale-i Nur'a hâlis bir kalb, sahîh bir akıl ve güçlü bir basiretle yaklaşan bir kimse onda icmalî, küllî ve şümullü bir mânâda "imanî, insanî ve derinlikli bir ahlâkî ders" bulacaktır. Bu ihlâslı insan, Risale-i Nur'a ve onun Kur'ânî nuraniyetine girdiğinde "ahlâk konusunun" merkezî bir konumda olduğunu teyit edecektir.

Risale-i Nurlardaki ifadelerin, bu önemli mevzuda ahlâka merkezî bir konum vermesi tesadüfî değildir. Tam aksine Risale-i Nurların tabiatı, onun Kur'ân-ı Kerîm ve en büyük ahlâk örneği Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) ile olan sıkı irtibatı, nur derslerini zaten farz derecesinde ahlâk konusuna çekmiş ve insanlık medeniyeti binasının yükselmesinde ahlâka en temel bir rol vermiştir.

İnsanî ve medenî tecrübeler bize şunu göstermektedir ki, "ahlâk" konusu, insanlığın medeniyet ve tarih yürüyüşünde olmazsa olmaz esaslardandır. Bu yürüyüşe, ilk peygamberden, tarihin ve medeniyetin şahitliği ile en önemli mucizelerinden birisi "güzel ahlâk" olan rahmeten li'l-âlemîn Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) kadar daimî bir şekilde enbiya ve resuller (aleyhimüsselâm ecmaîn) kumandanlık etmişlerdir. Nebevî ahlâk yolunda yürüyenler ve mânâ-i harfiye sahip çıkanlar, hayatta oldukça yüksek ahlâkî gayeler bulunduğunu göreceklerdir. Ahlâk, salih bir hayat için temel bir esastır. Nursî şöyle demektedir:

"Nübüvvet yolunda yürüyenlerin ve insanlığın en önemli gayesi ve vazifesi, ahlâk-ı İlâhiye ile ahlâklanmaktır."[7]

Ahlâk konusunun nur derslerinde bu şekilde yer almasında bir gariplik yoktur. Çünkü bir değer olarak ahlâk, âhlâkî yapı ve ahlâkî yönlendirme; beşeriyetin imanını kurtarma, iman, din ve Kur'ân hakikatlerini başkalarına duyurma adına Risâle-i Nur'un âdeta ayrılmaz bir cevheri ve parçasıdır.

Burada, Risale-i Nur'un etkileyici, derinlikli ve samimi bir şekilde İslâm dünyası için ahlâk gerçeğinin bir tasvirini verdiğini görüyoruz. O bize ahlâkı teorik, felsefî ya da maddî boyutları ile değil, onu, insan kardeşleri, varlık ve Rabbi arasında etkili bir bağ olan imanî, şer'î, pratik, içtimaî ve ihsanî boyutları ile ortaya koymaktadır ki, bu tam da İslâm ahlâkıdır. Risale-i Nur, ahlâka güçlü bir şekilde temas ederken, konuyu felsefî bir nazariye olarak ele almamaktadır. O, vicdanı ve duyguları harekete geçirmek, Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi Kur'ânî, imanî ve nuranî hakikatleri kalb, basiret ve idraklere yerleştirmek için uğraşmaktadır. Gerçekte İslâm toplumu ahlâkî bir toplumdur. Çünkü hayatı, inançları, düşüncesi, yaşayışı ve pratiğinde, mânâ-i harfî düşüncesine sahip çıkar. Mânâ-i harfî düşüncesine göre şekillenen bir medeniyet ve kültür, insan fıtratı ile uyumlu ve insicamlıdır.

Nursî, mânâ-i harfî düşüncesi ve İslâm ahlâkı ile şekillenen bir medeniyeti bizlere şu şekilde tanımlıyor:

1. "Kur'ân medeniyeti kuvvet yerine hakka dayanır. Hakkın özelliği adalet ve dengedir.
2. Bu medeniyetin hedefinde menfaat yerine fazilet vardır. Faziletin özelliği ise muhabbet ve kaynaşmaya vesile olmasıdır.
3. Bu medeniyetin birleşme noktası, ırkçılık ve kavmiyetçilik yerine, dinî, vatanî ve sınıfî bağlardır. Bu bağın neticesi samimî kardeşlik ve barış, tecavüze karşı ise sadece müdafaadır.
4. Hayattaki düsturu, çatışma yerine yardımlaşmadır. Yardımlaşmanın özelliği ise birleşme ve dayanışmadır.
5. Hevâ yerine Hudâyı koyar. Hudânın özelliği ise insanın terakkisi ve ruhen tekâmülüdür."[8]

Bizler Risale-i Nurlardaki ahlâk konusunu, Üstad Nursî'nin harfî ve tevhidî bakış açısı ile baktığımız zaman ancak tam anlayabiliriz. Çünkü ahlâk konusu iman, tevhid, din, varlık ve bir açıdan da insanın yeryüzü hilâfeti ile irtibatlandırıldığı zaman kıymetli bir cevher olarak ortaya çıkar. Zaten ahlâk, en güzel hâli ile Nebî'de (sallallahü aleyhi ve sellem) müşahhaslaşmış, en derin anlamları ile O'nun (sallallahü aleyhi ve sellem) hayatında, Sünnetlerinde, söz, fiil ve davranışlarında tezahür etmiştir. Nurlar, ahlâkı mücerret ve belirsiz bir kavram olmaktan kurtararak, onu amel-i salihle, insanın kendi nefsindeki ve kâinattaki tecellîleri ve iman hakikatlerini anlamaya vesile olan bir kavrama dönüştürmektedir. Nursî, yüksek ahlâkı, insanlığın problem ve ıstıraplarına en doğru ve kesin bir çözüm olarak sunmaktadır.

*Uluslarası İslam Üniv., Malezya

Tercüme: Dr. Musa Kâzım Gülçür

Dipnotlar

1. Nursî, Lemeât, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 181.
2. Nursî, Sözler, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 143.
3. Nursî, Sözler, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 637.
4. Nursî, Sözler, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 855.
5. Nursî, Lahikalar, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 380.
6. Nursî, Şuâlar, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 242.
7. Nursî, Sözler, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 624.
8. Nursî, Mektubât, (Terc. İhsan Kasım Salihi), s. 606.

Prof. Dr. Davud AYDÜZ*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

Düşünce ve aksiyon insanı, bazen vefâlı bir vatan evlâdı, bazen düşünce buudlu bir hareket insanı, bazen bir ilim âşığı, bazen dâhi bir sanatkâr, bazen bir devlet adamı, bazen de bunların hepsidir. Son dönem itibarıyla, bunların bazılarına misal teşkil edecek bir hayli düşünce ve aksiyon adamından bahsedilebilir. Bunlardan kimileri, düşünceleri aksiyonlarının önünde, kimilerinde aksiyon ve düşünce atbaşı, kimileri de düşünceleri meknî birer hareket adamıdır.

ÖMER NASUHİ BİLMEN

Ömer Nasuhi Bilmen, son devir İslâm âlimlerinden, eserleri ve hizmetleri ile bugünkü nesil üzerinde hakkı olan mümtaz bir şahsiyettir.

1884'te Erzurum'un Salasar köyünde doğdu. Babası Hacı Ahmet Efendi, annesi Muhîbe Hanım'dır. Küçük yaşta iken babasının vefatı üzerine Erzurum Ahmediyye Medresesi müderrisi ve amcası olan Abdürrezzak İlmî Efendi'nin himayesinde yetişti. Amcasından ve Erzurum müftüsü Narmanlı Hüseyin Efendi'den ders okudu. İki hocası da yakın aralıklarla ölünce İstanbul'a gitti ve Fatih dersiâmlarından (profesörlerinden) Tokatlı Şâkir Efendi'nin derslerine devam edip icâzet (diploma) aldı. Aynı yıl hukuk tahsiline başladı ve birincilikle mezun oldu. Henüz 29 yaşındayken gerekli bütün imtihanları vererek dersiâmlık (Profesörlük) diploması aldı. Hocalığının yanında değişik devlet hizmetlerinde bulundu ve 1943'te İstanbul Müftülüğü'ne getirildi. 1960'ta Diyanet İşleri Başkanlığı'na tayin edildi ve henüz bir yılını doldurmadan 1961'de emekliye ayrıldı.

Kur'ân'a İlgisi

Dört yaşında okumaya başladığı Kur'ân-ı Kerim'e âdeta âşıktı. Hayatının son gününe dek bir gün aksatmadan Kur'ân okudu. Her gün okuduğu bir cüz Kur'ân-ı Kerîm'ini bitirince, kendini okumaya yazmaya verirdi. Cehennemden bahseden âyetleri okuduğunda gözlerinden yaşlar akar, Allah'a olan bağlılığı ve korkusundan vücudu tir tir titrerdi.

1884'te Erzurum'un Salasar köyünde doğdu. Babası Hacı Ahmet Efendi, annesi Muhîbe Hanım'dır. Küçük yaşta iken babasının vefatı üzerine Erzurum Ahmediyye Medresesi müderrisi ve amcası olan Abdürrezzak İlmî Efendi'nin himayesinde yetişti.

İlim Aşkı

Ö. N. Bilmen Efendi'nin en bariz vasfı, öğrenmek ve öğretmekti. Öğrenmenin yanında öğretmeye ve verdiği eserlerle dine ve ilme hizmet etmeye ömrünü vakfetmiştir. Yarım asrı geçen memleket hizmetindeki fiilî memuriyet hayatı boyunca öğretmenlik görevini de hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Dârüşşafaka Lisesi'nde yirmi yıla yakın bir süre ahlâk ve yurttaşlık dersleri, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde usûl-i fıkıh ve kelâm dersleri vermiştir. Talebelerini daima öz evlâtları kadar seven Nasuhi Hoca 1912 yılında başladığı öğretim görevini vefat ettiği 1971 yılına kadar sürdürmüştür.

Beğendiği eserleri emanet alıp bir gecede yazar ve onları -küçük yaşta öğrendiği ciltçilik sayesinde- ciltleyerek kütüphanesine koyardı. Bu yolla kütüphanesine pek çok eser kazandırmıştı. O devirde basma eserlerin azlığı ve temininin zorluğu dikkate alınacak olursa böyle bir gayreti takdirle karşılamak gerekir.

Arapça ve Farsçayı Türkçe kadar iyi bilen Bilmen bir ara Fransızcaya da merak sarmış ve onu da tercüme yapacak kadar öğrenmiştir.

Şeker Muallim

Altmış senelik muallimliği döneminde tek öğrencisini sınıfta bırakmadığı gibi hiçbir talebesine de zayıf not vermemiştir. Yetiştirdiği binlerce genç kendisine "Şeker Muallim" lâkabını takmıştır.

Bir öğretmenin başarısının; talebelerini öz evlâtları kadar sevmesine bağlı olduğunu ifade ederek, öğretilecek hususların kısa ve öz olarak onların idrakine uygun şekilde anlatılması gerektiğini belirtmiştir; kendi başarısının sırrının da bu olduğunu söylemiştir.

Vazifesini Aksatmaması

Uzun memuriyet hayatı süresince sadece 1953 yılında Hac farizasını yerine getirebilmek için üç aylık izin almış ve 60'ncı gün görevine başlamıştır. Uzun yıllar içerisinde bir tek gün dahi vazifesine gitmediği görülmemiştir.

Siyasetten Uzak Kalması

Siyasetten dâima uzak kalmayı tercih etmiştir. Gerçek bir din adamının vazifesi "milletin, vatanın hayrına dua etmek ve siyasetten uzak kalmak" olduğunu söylemiş ve evlâtlarına tek vasiyeti de bu olmuştur.

Tevazuu

İlmine, dinî ve hukukî dehasının derinliğine rağmen tevazuu onu bir kat daha yüceltmiştir. En kolay meseleye dahi kitaba bakmadan ve soru sahibi yanında ise ona da göstermeden fetva vermemiştir. Fetvalarında hata etmemek için her ân Allah'a niyazda bulunmuştur. Kendisine her gün mektupla gelen sorulara zaman ayırıp cevap vermiştir. Sorulara verdiği cevabı, önce soru sahibinin mektubunun bir kenarına yazmış, daha sonra onu temize çekip mektubun geldiği adrese göndermiştir. Gelen soruları ve onlara verdiği cevapları da ömrü boyunca saklamıştır. Bir bardak suyunu en yakınlarından dahi istememiş, insanlara zahmet vermekten âdeta kaçınmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nı Kabul Etmesi

Ömer Nasuhi Hoca, Cumhuriyet devrinde değişik zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı görevi için teklifler almış; ancak bunları kabul etmemiştir. Cumhuriyet'in her devrinde olduğu gibi, 1960 İhtilâli'nden sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı için yine Ömer Nasuhi Efendi akla gelmiş ve devrin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bu görevi kabulü için rica ve ısrar edilmiştir. O güne kadar dâima bu görevi reddeden bu zâtın bu sefer kabulü çok mânâlıdır. Zîrâ günün havası içerisinde eğer zayıf mizaçlı bir kimse bu göreve getirilseydi Türkiye'de çok şeyler değişirdi. Çünkü ezanın Türkçe okunmasından Kur'ân-ı Kerîm'in namazlarda Türkçe okunmasına kadar değişik cereyanlar o günlerin yaygın sloganları idi.

O günlerde Türkiye'de dinle bir münasebeti olmayan kimselerin dinde reform için gösterdikleri gayret şayan-ı hayrettir. Evet, işte o günün şartlarında bu görevi kabul etmekle Türkiye'de birçok değişikliği önlemeyi başarmış ve bir müddet sonra da vazifesini yapmış bir insanın huzuru içinde emekliliğini isteyerek kendisini daha fazla çalışmaya ve son büyük eseri olan Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri'ni yazmaya adamıştır.

Ö. N. Bilmen İstanbul Müftülüğü'ne tayin edildiği tarihten vefat edinceye kadar gerek ilmî ve ahlâkî otoritesi, gerekse samimî dindarlığı ve tevazuu ile dinî konularda Türkiye'de Müslüman halkın başlıca güven kaynağı olmuştur. İnançta, ibadet ve ahlâkta Ehl-i Sünnet mezhebini şahsında tam bir liyâkatle temsile gayret ettiği için herkesin saygı ve sevgisini kazanmıştır. Şüphesiz bunda yaşadığı sürece aktif siyasetin dışında kalmasının da önemli rolü vardır. Aslında Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan on ay gibi çok kısa bir süre içinde ayrılmasının gerçek sebebi, o günkü yönetimin Türkçe ezan ve benzeri konularda Ö. N. Bilmen'i kendi politik gayelerine âlet etmeye kalkışmasıdır. Zîrâ Bilmen de selefleri gibi dinî meseleler söz konusu olunca asla taviz vermeyen bir yapıya sahipti. Nitekim

1960'lı yıllarda dinde reform imajını Türkiye'nin gündeminde tutmak için büyük gayret sarf eden çevrelere karşı, "Bozulmayan bir dinde reform mu olur?" demiş ve İslâm'ın ortaya koyduğu iman, ahlâk ve hukuk kaidelerinin orijinalliğini, evrenselliğini kendinden beklenen liyakat ve cesaretle savunmuştur.

Çok Eser Vermesinin Sebebi

Okumaya ve yazmaya kendini adamış bir kimse olan Ömer Nasuhi, her öğrendiğini, her bildiğini bütün Müslüman kardeşlerine de duyurmayı kendine bir vazife edinmişti. Çok eser vermesinin sebeplerinin başında bu hakikat gelir. Her eseri basıldığında âdeta çocuk gibi sevinmiştir. Basılan kitaplarının ilk nüshasını kendisine takdim eden oğluna mutlaka parasını ödemiş ve hediye edeceği kitapların dahi bedelini ödemek istemiştir.

Ezanın Arapça Okunması

İstanbul Müftüsü iken Fatih'te oturuyordu. Bir gece sabaha karşı kapı çalınır ve ailecek uyanırlar. Kapıda motosiklete binmiş bir polis memuru, memurun elinde de resmî bir evrak vardır. Bu evrak, uzun yıllar sonra "Ezan-ı Muhammedî"nin tekrar Arapça okunacağı kararının Meclis'te kabul edildiğini bildirmektedir. O sabah çok mutludur ve erken saatte oğluyla beraber Fatih Camii'ne gider. Yakın cami ve mescitlere de haber yollar. O sabah ilk defa Fatih Camii minarelerinden "Ezan-ı Muhammedî" Allahu Ekber, Allahu Ekber diye okunur.

Bediüzzaman ve Risale-i Nur Külliyatı ile İlgili Görüşü

Bediüzzaman Said Nursî ile Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de iken tanışan ve Bediüzzaman'ın daha o zamanlarda bütün İstanbul ulemâsının takdirlerini kazandığını beyan eden Bilmen, onun sohbetlerinde bulunmuş ve o dönem yazdığı bütün makalelerini okumuştur. Bediüzzaman'ın telif ettiği eserlerden yalnızca Sözler'i tetkik etme imkânı bulduğunu söyleyen Bilmen şu itirafta bulunmaktadır: "Sözler'i mütalâa ettim, harikulâde bir eserdi. Doğrusu kelâm ilminde bir yenilik meydana getirdi. İmanın bütün rükünlerini açıkça ortaya koydu. Cenâb-ı Hak, Müslümanları hiçbir zaman sahipsiz bırakmamıştır. Her asırda büyük müçtehitler, mücedditler ve mürşitler göndermiştir. Bediüzzaman da o zâtlardan birisidir."

Ö. N. Bilmen Hocanın 27 Mayısçılara karşı direndiği konulardan biri de onların "Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, Risale-i Nur aleyhine yayın yapılması" isteğidir. Hoca, samimi kanaatine ters olan

"Sözler'i mütalâa ettim, harikulâde bir eserdi. Doğrusu kelâm ilminde bir yenilik meydana getirdi. İmanın bütün rükünlerini açıkça ortaya koydu. Cenâb-ı Hak, Müslümanları hiçbir zaman sahipsiz bırakmamıştır. Her asırda büyük müçtehitler, mücedditler ve mürşitler göndermiştir. Bediüzzaman da o zâtlardan birisidir."

böyle bir yayını kabul etmemiştir. Bu da kendisinin gözden çıkarılmasında önemli bir sebep olmuştur. Kendisinin yerine getirilen değerli âlim Hasan Hüsnü Erdem de aynı isteğe karşı çıkmış, Diyanet İşleri'ni böyle bir hâdisenin içine sokmamıştır. Daha sonra ise bu konuda yazdırılmak istenen eser, Ankara İlâhiyat Fakültesi öğretim üyelerinden birine yazdırılarak yayımlanmıştır.

Ö. N. Hoca'nın Nur Risaleleri ve müellifi Bediüzzaman hakkındaki kanaatleri çok olumludur. Hattâ bir defasında, Bediüzzaman'ın eserlerinin kendi yazdıklarından daha fazla insanlara tesir ettiğini söyleyen bir talebesine şöyle demiştir: "Elbette evlâdım, ona yukarıdan fısıldayan var. Biz ise çalışıp çabalayıp kendi toparladıklarımızı yazıyoruz."

Ö. N. Bilmen'in Ardından

Vefatından sonra, gazetelerde çıkan yazılardan bazıları:

1. "Hiçbir şey yapmamış olsaydı ve şu fâni dünyada, geçirdiği 85 yıl içinde sadece ve sadece 'Büyük İslâm İlmihali'ni vermekle yetinse idi 'Büyük Âlim' olması için yeterli idi…

'Büyük İslâm İlmihali' hemen hemen her Türk-Müslüman'ın evine girmiştir ve girmelidir. Dini bu eserden öğrendik, kitabın muhtevası ebediyete kadar kalacak ve İstanbul Müftüsü Ö. N. Bilmen imzası da bu eserle birlikte ölmezler arasına girecektir. Zaten bu isim bütün müminlerin kalplerine silinmeyecek şekilde işlenmiştir de.

Diyanet İşleri'ni dirayetle yürüten bu muhterem zâtın cenaze namazını kıldırmak, hiç olmazsa onun dünyevî rütbesine erişmiş bir kişiye yakışırdı. Öyle de oldu. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Dr. Lütfü Doğan bu büyük zâtın cenazesinde bulunmak için

Ankara'dan kalkıp gelmiş Fatih Camii avlusunu dolduran on binlerce kadınlı erkekli cemaatin önünde yer almış ve namazı da kıldırmıştır. Yakışanı bu idi. Cenaze başında veciz bir konuşma yapan İstanbul Vaizi Abdurrahman Şeref Beyefendi konuşmasının ortasına geldiğinde dayanamamış, cemaatin hıçkırıklarına o da gözyaşları ile katılmıştır. Yalan olmasın ama, son yıllarda gördüğüm en büyük cemaati bulunan cenaze galiba bu idi. Halk sokaklara dökülmüş Fatih'ten Edirnekapı kabristanına kadar kendisi 'Omuzlarda götürülmesi' vasiyetinde bulunmasına rağmen eller üzerinde taşınmıştır." (Maruf Evren, Son Havadis Gazetesi)

2. "…Ömer Nasuhi'nin ölümüyle bir ilim güneşi daha battı. Ömer Nasuhi Bilmen'i sevmeyenler, sevmesini bilmeyenlerdir. Fatih Cami-i şerifi avlusundan taşan 10 bine yakın mümin bu sözleri heyecanla dinliyordu, konuşan Abdurrahman Şeref Yazıcı Hoca idi. Fatih bu ismi aldığından beri böyle kalabalık bir cenaze görülmemişti. Kadın, erkek, çocuk bir bütün olarak Ömer Nasuhi Bilmen için Fatih'e birikmekteydi.

Camide toplu namaz kılındıktan sonra herkes son görevi yapmak için sel gibi tabutun başına koşuyordu. Yüksek İslâm Enstitüsü, İmam Hatip Okulu talebelerinin gözleri ıslaktı." (Sahir Özbek, Bizim Anadolu Gazetesi)

3. "Yanılmıyorsam söyleyen en büyük insan, yani Peygamberimiz'dir. 'Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür.' diye. Son devrin, büyük âlimlerinden Ö. N. Bilmen Hocanın vefatını duyunca bu sözü hatırladım.

Ö. N. Bilmen Hoca, beynelmilel müellifler listesinin başında yer alan mümtaz bir Türk âlimi idi. Tabiî bu yabancılar için böyleydi. Gerçek için böyleydi. Bizim kendi değerlerine güvenmez, kendi değerlerini bilmezler için değil. Ne var ki millet bu kendi değerlerine önem vermezlerden olmadığı için Ö. N. Hoca'yı da en değerli evlâtlarımızdan olarak bilmekte idi. Fıkıh ve her dalıyla İslâmiyet bir deryadır. Bu deryada fener yakabilmek için insanın fikir teknesinin çok sağlam, idrak yelkeninin çok geniş ve gönül rüzgârının çok devamlı olması gereklidir. Hoca ilerlemiş yaşında bu vasıfları aynen muhafaza etmiş ve mürekkebi şehitlerin mübarek kanından daha da tekrim edilmiş bahtiyarlardandı.

Mazisi ile ilgisi kopartılmış nesillere mazisinin irfan ve kültür hazinelerini usanmaz bir karınca sabır ve himmetiyle taşımayı ibadetine serlevha yapmıştı…

Cenazesinde bulunamadığım büyük İslâm âlimine borcumu (Okuyucularımın da minnet ve muhabbet

Fıkıh ve her dalıyla İslâmiyet bir deryadır. Bu deryada fener yakabilmek için insanın fikir teknesinin çok sağlam, idrak yelkeninin çok geniş ve gönül rüzgârının çok devamlı olması gereklidir. Hoca ilerlemiş yaşında bu vasıfları aynen muhafaza etmiş ve mürekkebi şehitlerin mübarek kanından daha da tekrim edilmiş bahtiyarlardandı.

borcunu) böylece ödemeye çalışıyorum..." (Ergun Göze, Tercüman Gazetesi)

4. "Merhum hocamız Ömer Nasuhi Bilmen Hazretleri'nin, yazmış olduğu eserler, yıllardır okuyucuların ellerinden düşmediği gibi ilim ve faziletinin yüksekliğinden dolayı Müslümanlar arasında onu tanımayan yok gibidir. Bıraktığı her eser, sünnet ehli inancına dayalı, güvenilir, çok değerli bir kitaptır. Yıllardır basılmakta ve basılmaları devam etmektedir. Bir hadis-i şerifte buyrulduğuna göre 'öldükten sonra câri (sevabı sürekli akıp gelen) sadakadan biri de kendisinden faydalanılan bir ilimdir.' Bu bakımdan merhum hocamız geride bıraktığı birçok eseriyle bu büyük mânevî mükâfata kavuşmuş bulunmaktadır. Yüce Allah bizlere de, rızasına uygun bu gibi hizmetler nasib buyursun." (A. Fikri Yavuz, Ö.N. Bilmen'in Büyük İslâm İlmihali'nin önsözünde)

Eserleri

Son devir âlimleri arasında müstesna bir yere sahip olan ve sınırlı imkânlara rağmen çalışkanlığı ve büyük sabrı sayesinde yaklaşık 30 cilt değerli eser veren Ömer Nasuhi Bilmen'in başlıca eserleri şunlardır:

1. Kur'ân-ı Kerîm'den Dersler ve Öğütler: Bir Ramazan ayında Fatih, Süleymaniye ve Ayasofya Camii Şeriflerinde vermiş olduğu otuz adet vaazı ihtiva etmektedir

2. Ahlâk-ı İslâmiye Dersleri.

3. Fetih Sûresi'nin Tefsiri: İlk tefsir çalışması, İstanbul'un fethinin 500. yılı münasebeti ile hazırladığı Fetih Sûresi'nin tefsiri olmuştur. Bu sûrenin tefsirini "İstanbul'umuzun 500. Fetih yıldönümünü tebrik ve Hak Teâlâ Hazretleri'ne teşekkürlerimizi arz ve takdim maksadı ile" yazdığını ifade eden Nasuhi Efendi kitabının son kısmına iki bölüm ilâve etmiştir:

Bunlar: 1. İslâmiyet'in yüksek mâhiyeti ve i'tilâsı (yükselişi)

Merhum hocamız Ömer Nasuhi Bilmen Hazretleri'nin, yazmış olduğu eserler, yıllardır okuyucuların ellerinden düşmediği gibi ilim ve faziletinin yüksekliğinden dolayı Müslümanlar arasında onu tanımayan yok gibidir. Bıraktığı her eser, sünnet ehli inancına dayalı, güvenilir, çok değerli bir kitaptır. Yıllardır basılmakta ve basılmaları devam etmektedir.

2. İstanbul'u almak için o güne kadar yapılan muhasaralarla ilgili tarihî bilgiler ile Fatih Sultan Mehmet'in tercüme-i hâli ve fethin hikâyesidir.

4. **Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu:** En büyük eserleri arasındadır. Bu eser bir ömür boyu çalışmayı gerektirecek mahiyettedir ve İslâm dinine, İslâm hukukuna yapılmış büyük bir hizmettir.

5. **Büyük İslâm İlmihali:** Müslümanlar için yapılmış büyük hizmetlerinin başındadır. Her Müslüman'ın evinde bulunması gereken ve bulunan bu eser ibadetlere ait bütün meseleleri ihtiva etmektedir.

6. **Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn**: Büyük sabır ve çalışma gücünün şaheserlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'e olan hayranlığı ve aşırı düşkünlüğü onu böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.

7. **Hikmet Gonceleri:** Beş yüz Hadîs-i Şerîf'i derleyip bir araya getirdiği bir eser.

8. **Mülehhas İlm-i Tevhîd, Akâid-i İslâmiye**: İslâm akaidine ait en mühim dinî mevzuları ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okutulmak üzere tespit edilmiş konuları ihtiva eden bir eser.

9. **Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi**: Bu eser edebiyatımızda ve konuşma hayatımızda kullanılan 770 kelimeyi ihtiva etmektedir.

10. **Dînî Bilgiler**: Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli görevler için yapılan imtihanlara girecek kimseler için sorulu cevaplı olarak hazırlanmış bir eser olup tefsir, hadîs, kelâm, usûl-i fıkıh, vakıf, ferâiz ve siyer konularını ele almaktadır.

11. **İslâm Hukukunda Mânevî Zararların Tazmini.**

12. **Ashab-ı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikatları.**

13. **İslâmiyet'in Ulvî Mahiyeti, Müslümanların Yüksek İ'tikatları Hakkında Tedkikâtta Bulunan Bir Amerikalının Suallerine Cevaplar.**

14. **Kurban: Mahiyeti, Vücûbu, Hikmet-i Teşrîiyyesi.**

15. **Nüzhetü'l-Ervâh.** Farsça Divançe ve Tercümesi.

16. **Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri**: Diyanet İşleri Reisliği'nden emekli olduktan sonra, yaşı 80 olmasına rağmen tam beş yıl gece ve gündüz çalışarak sekiz ciltlik bu şaheserini de tamamlamaya muvaffak olmuştur. Bu beş yılda en az yirmi yıllık bir çaba göstermiştir. Bu beş yıl içinde hiçbir gün altı saatten fazla uyumamıştır.

Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-Reşâd ve Beyânü'l-Hak gibi dönemin ilmî, edebî ve fikrî dergilerinde şiir ve makaleleri yayımlanmıştır.

Vefatı

Bu büyük âlim 12 Ekim 1971 günü 87 yaşında İstanbul'da Fatih'teki evinde vefat etti ve Edirnekapı Sakız Ağacı Şehitliği'ne defnedildi.

*Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi

dayduz@yeniumit.com.tr

İstifade Edilen Kaynaklar

1. A.Selim Bilmen, Ö.N. Bilmen, Hayatı-Eserleri-Anıları ve İki Şûkufe-i Taaşşuk, İstanbul 1975.
2. Rahmi Yaran, DİA.
3. Ö. N. Bilmen, Tefsir Tarihi, İstanbul 1974.
4. Vehbi Vakkasoğlu, Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Âlimleri, İstanbul 2005.
5. Ö. N. Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, (Sadeleştiren: A. Fikri Yavuz), İstanbul 1992.
6. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.
7. Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul.
8. Diyanet Gazetesi, sayı: 336, s.14-17, Ankara, 1987.
9. Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Diyanet Dergisi, 10/112-113, s.374-375, 1971 Ankara.

Prof. Dr. Suat CEBECİ*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

AİLEDE DİN EĞİTİMİNİN BAZI KÖŞE TAŞLARI

"Ailede din eğitimi" denince akla çocuğun aile ortamında dinî ve ahlâkî değerler istikametinde yetiştirilmesi gelmelidir. Söz konusu ifade bu mânâda kullanıldığında çocuğun din eğitimi, ona dinî bilgilerin öğretilmesinin yanında dinî tutum, davranış ve kişilik kazandırılmasını da kapsar. Çocuğa dinî tutum ve davranışları kazandırmanın en kestirme yolu ise ana-babasının ve diğer aile fertlerinin tutum ve davranışları ile ona örnek olması ve onu etkilemesidir. Ana-babanın aile içindeki bütün davranışları, dinî ve ahlâkî değerler bakımından doğru, tutarlı ve sürekli olduğu takdirde çocuklar bu yönde davranışlar kazanma ve kişiliklerini geliştirme imkânına sahip olurlar.

Çocuklar, çok iyi gözlemci ve taklitçi olduklarından, büyükleri dikkatle izler, onlarda gördükleri tutum ve davranışları olduğu gibi benimserler. Hâl böyle olunca, aile içindeki yetişkin davranışlarının kontrol altına alınması, her davranışın dinî ve ahlâkî değerlerle uyumlu olması çocuk eğitimi açısından son derece önem kazanmaktadır.

Aile Eğitiminin Temeli

Yaratılıştan potansiyel olarak çok üstün özelliklere, mükemmel bir ruhî dokuya sahip olarak dünyaya gelen insanın, fizikî ve zihnî olgunluğa kavuşuncaya kadar uzun bir süreye ihtiyacı vardır. Çocuk bu süre içinde kendi kendine yetmeyip yetişkinlerin yardımına ihtiyaç duymakta, onların elinde büyüdüğünden nasıl bir kişiliğe sahip olacağına, hangi değerleri edineceğine kendisi değil büyükler karar vermektedir. Çocuk her türlü etkiye açık, Gazali'nin ifadesiyle *hayrı da şerri de kabul edebilecek kabiliyette* yaratılmış[1] olduğundan ana-baba onu nasıl yönlendiriyorsa, hangi yöne sevk ediyorsa çocuk o yönde yol alacaktır. Dolayısı ile hayat ilkin ailede şekillenmekte, geleceği tayin edecek kişilik ve karakter özelliklerinin temelleri aile ocağında atılmaktadır. Bu durum, yetişen her ferdin aile içinde muhatap olduğu din eğitiminin mahiyeti, yönü ve şekli hakkında bir temel oluşturmaktadır.

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de insanları hiçbir şey bilmeyerek dünyaya getirdiğini belirterek[2] öğrenip kişilik kazanmalarını sağlayan organlar olan gözün, kulağın ve kalbin sorumluluğuna dikkat çekmektedir.[3] Çocuğun fıtrattan getirdiği saf ve dingin insanî melekelerle bir kişilik geliştirmesi, bu organlar vasıtasıyla sağlanacak öğrenmelerle mümkün olacaktır. Çocuk hayatının ilk yıllarında neleri görecek, neleri işitecek, neleri hissedip düşünecekse onları öğrenecek ve onlara göre bir kişilik geliştirecektir. Ailede çocuğa ilk ve en temel öğrenme imkânlarını sunan ana-babalar onlara görmeleri gerekenleri gösterecek, işitmeleri gerekenleri işittirecek, hissetmeleri gerekenleri hissettireceklerdir. Ana-babalar çocuklarının yetiştirilmelerini ve eğitilmelerini sağlayan ilk ve temel öğretmenlerdir.

Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve selem), çocukların eğitimi hususunda ana-babanın mesuliyetine dikkat çektikleri bir hadîslerinde, *"Her doğan fıtrat üzere doğar, sonra ebeveyni onu ya Yahudi, ya Hristiyan yahut Mecusi yapar."*[4] buyurmuşlardır. Burada Yahudi, Hristiyan, Mecusi denmiş olması, ebeveynin çocuğunu istediği çok farklı kalıplara sokabileceğini göstermektedir. Allah, mükemmel özelliklerle yaratıp[5] hiçbir şey bilmeyerek dünyaya gönderdiği insanoğlunun, istikametini tayin etmedeki bu ana-baba rolü ve sorumluluğu uykuları kaçırtacak ağırlıktadır. Modern eğitim biliminde de bu sorumluluğuna dikkat çekilir.[6]

Aile eğitimi konusunda neler yapılabileceği, çocukları dinî ve ahlâkî yönden istenen iyi özelliklerle yetiştirebilmek için onlara aile içinde ne tür yönlendirmeler yapılacağı, onlarla nasıl bir münasebet ve iletişim kurulacağı deneylere dayalı ilmî araştırmaları gerekli kılmaktadır. Son zamanlarda bu konuda önemli

çalışmalar yapılmakta, deney ve tecrübelere dayalı birtakım prensip ve metotlar geliştirilmektedir. Şüphesiz ki, ilmî çalışmalarla tespit edilen kural ve prensipler çocuk yetiştirmede ihmal edilemez imkânlardır. Ancak bunlardan önce dikkatten uzak tutulmaması gereken husus, her çocuğun ister istemez bir değerler dünyasının içine doğması ve onunla büyümesidir.

Her çocuk, ailesinin sahip olduğu değerler sistemi yahut karmaşası içinde, aile mensuplarının bilgi birikimleri, fikir ve kanaatleri çerçevesinde bir kişilik bulmakta ve onu geliştirmektedir. Bu yüzden ailedeki din eğitimi hususunda önce ailenin değerler sistemine yönelmek, onu tanzim etmenin imkânlarını ve yollarını aramak gerekmektedir. Bu mânâda ailede çocuğun din eğitimi, geniş kapsamlı bir konu olarak, hem ana-baba hem de topyekun aile eğitimi şeklinde düşünülmelidir. Ailede çocuğun eğitimi sadece çocukla başlayıp biten bir hâdise değildir, çocuk üzerinde tesiri bulunan bütün aile fertleri bu eğitimin bir parçası, birer paydaşıdırlar. Bazen ebeveynin öğretici emeklerini diğer aile fertleri bilmeyerek ve istemeyerek de olsa boşa çıkarmakta, onların kaşıkla doldurduğunu kepçe ile boşaltmaktadırlar. Sevme güdüsüyle çocuğu anababaya karşı korumak, bir ikaza ve tedibe maruz kaldığında çocuğa destek çıkmak, ebeveynin koyduğu kural ve prensipleri çiğnemesinin yolunu açmak, bu hususta onu cesaretlendirmek şeklindeki davranışlar ebeveynin öğretici gayretlerini boşa çıkarmaktır. Bu davranışlar çocuğa bir iyilik değil aksine çok büyük bir kötülüktür. Eğer aile büyükleri, ebeveynin öğretici davranışlarını hatalı bulurlarsa, bunu çocuğa fark ettirmeden onlara iletmelidirler. Hele yanlışlığı, çocuğa destek mânâsında hemen o ânda asla dile getirmemelidirler. Yapılan araştırmalar çocuk üzerinde ana-babalardan ziyade, ana-babalığa soyunan yakınların etkili olduğunu göstermektedir.[7]

Aile fertlerinin sadece çocukla olan münasebetlerindeki hâl ve davranışları değil, aile içindeki bütün tutum ve davranışları çocuğu etkilemektedir. Onların her tavır ve hareketi çocuk tarafından sürekli gözlenip taklit edilmektedir. Bu bakımdan aile içinde bütün fertleri kapsayan ilişkiler düzeni, herkesin konumuna göre karşılıklı sevgi, saygı ve anlayışla dinî ve ahlâkî kurallar çerçevesinde en ideal düzeyde kurulmalıdır. İşte bu aile içi münasebetler düzeni çocukların dinî eğitimleri açısından üzerinde titizlikle durulması gereken en temel faktördür.

Aile İçinde Münasebetler Düzeni

Aile içindeki ilişki ve etkileşimler çok karmaşık bir durum arz etmekle beraber ortak yaşama disiplini içinde bunların belli bir düzene sokulması çok kolay olmasa da mümkündür. Münasebetlerin düzene sokulması, çocukların eğitimi ve iyi yetiştirilmeleri bakımından önemli olduğu kadar bütün olarak ailenin yaşama kalitesi açısından da aynı ölçüde önemlidir. Yaşama kalitesi yüksek ailelerde uyumsuzluk, çekişme, gerginlik, düzensizlik ve süflî davranışlar görülmez. Uyumlu, düzenli ve kaliteli bir hayat tarzına sahip ailelerde yetişen çocukların, fazladan emek sarf edilmese de emsallerine göre kişiliği daha sağlam ve olgun kişiler olmaları tabiîdir. Çocuk eğitiminde; değerleri, kuralları, âdetleri olan ve bunlar üzerinde geliştirilmiş yaşama disiplini ve geleneğine sahip bir aile olmak önemlidir.

Aile hayatının bu yönde ciddi eksiklik ve aksaklıkları varsa öncelikle bunların giderilmesi, ailede dinî ve ahlâkî değerlere uygun hayat sistematiğinin kurulması gerekir. Aile içinde dinî ve ahlâkî kurallara uygunluk yönünden ciddi hatalar, yanlışlıklar (meselâ ailede sevgi, saygı, dürüstlük, sadakat, edep, iffet, nezaket, yardımlaşma, paylaşma, çalışkanlık, ciddiyet, sorumluluk vb. konularda bir gevşeklik, dikkatsizlik ve duyarsızlık…) varsa bunlar giderilmeden din eğitimi adına yapılan işler, alınan tedbirler neticesiz kalmaya mahkûmdur. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de insanı cehenneme sürükleyecek davranışlardan kaçınılmasını ihtar ederken "*Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun*"[8] buyurmaktadır. Dikkat edilirse âyette önce kendimizin, sonra da ailemizin davranış ve yaşayışını düzene sokmamız emredilmektedir.

Okul öncesi çağdaki çocukların büyükleri gözleyerek onları taklit ederek öğrenme eğilimleri baskındır. Çocuklar bu dönemde büyükler gibi olmaya özenir, onların davranışlarını doğruluk ve yanlışlık yargısında bulunmaksızın benimser. Modern eğitim bilimi, çocukların, çevrelerine uyum sağlama sürecinde önce sembollerden yola çıktıklarını, onlarla ilgilenip bütünleşmekten haz duyduklarını, sonra onları kavramaya ve anlamlandırmaya çalıştıklarını tespit etmiştir.[9] Çocuklar çevrelerindeki insanların davranış sembollerini model alıp taklit etmeye çalıştıkça, aslında kendi davranışlarını geliştirirler. Bu bakımdan aile içinde dinî değerleri ve bu değerler üzerinde olumlu davranışları kazandırmanın en temel yollarından biri, çocuklara görsel zenginlikli modeller sunmaktır.

Meselâ namaz kılan, dua eden bir aile büyüğü çocuklar açısından oldukça güzel ve etkili bir modeldir. Dürüstlük, çalışkanlık, cömertlik, merhamet, saygı, yardım davranışları aile içinde yaygınlaştırılmalıdır. Öğretmek istediklerimizi yaparak, yaşayarak göstermemiz gerekir. Çocuk dinî ve ahlâkî değerlere uygun davranışların neler olduğunu, ailesinde ve büyüklerinde görmelidir. Kimi anne-babalar çocuklarının iyi davranışlar kazanmasını

isteyerek onlara hep iyi şeyler söylerler, nasıl davranmaları gerektiğini anlatırlar. Fakat çocuğa söyledikleri ile kendi yaptıkları birbirini tutmadığında anne-babanın bu çelişkisini çocuk çabuk fark etmekte ve onların söylediklerine itibar etmemeye başlamaktadır.

Çocuk, hayatı yaşamaya, hayatın içinde kendisi olarak var olmaya çalışırken bunu büyüklerinin sözel telkinlerinden çok kendi yaşantıları yoluyla başarabilmektedir. Mücerret işlemler düzeni ve ortak yapı sistemleri oluşuncaya kadar çocuğun hayata dair eylemler şeması deneyimlerle oluşmaktadır. Çocuk bizzat yapmaktan, denemekten ve hissî münasebetlerden haz duyar; yapıp ettikçe öğrenir, yaşayarak öğrendikleri ile bütünleşerek o yönde bir kişilik geliştirir. Bu bakımdan çocuğun istenilen dinî ve ahlâkî değerlere uygun davranışlar geliştirebilmesi için, ona olabildiğince bu değerleri ihtiva eden özendirici yaşantılar hazırlanması, onunla paylaşılan uygun ortak yaşantı alanları oluşturulması gerekir. Böylece çocuklar bu yaşantı ortamlarında geliştirdiği ilişkilerle istenilen değerleri kazanma imkânını elde etmiş olurlar.

Anne-baba çocuğuna daha çok vakit ayırmalı, ona hikâyeler, masallar, anılar anlatmalı, onu gezdirmeli, onunla oynamalı, şakalaşmalı, konuşmalı, bazı olayları ve nesneleri birlikte incelemeli ve değerlendirmeler yapmalıdır. Özellikle yemeklerde sofraya birlikte oturmak, birlikte dua etmek, çocuğun ibadet ve sohbet ortamlarına, faydalı sosyal ve kültürel etkinliklere katılmasını sağlamak çok değerli neticeler vermektedir. Çocuğun haz duyarak katıldığı dinî törenler (bayramlaşmalar, kandil geceleri programları, mevlitler vb.) ibadetler, dualar, ilâhiler, dinî sohbetler onda ömür boyu silinmeyecek izler bırakır.

Çocuğun İki Hassas Gelişim Evresi

Çocuğun doğumdan itibaren başlayan fizikî, zihnî ve cinsî melekelerinin gelişimi, uzun zaman alan ve belli aşamalardan geçen bir seyir takip etmektedir. Gelişim psikologları, çocuğun zihnî gelişimini belli dönemlerdeki melekelerinin karakteristik özelliklerine göre evrelere ayırırlar. Bunlardan ikisi çocuğun tamamen ailenin kontrolünde olduğu okul öncesi döneme aittir. Konumuzla doğrudan ilgili olduğu için kısaca üzerinde durmak istediğimiz bu evreler, *duyu-hareket dönemi* ve *işlem öncesi dönem* diye adlandırılır.[10]

Duyu-Hareket Dönemi, doğumdan itibaren geçen ilk iki yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde bebek çevresindeki nesnelere bir mânâ verememekle beraber onlara büyük bir ilgi duyar. Çocuk bu dönemde çevresiyle sadece hissî etkileşimler yaşar, annesinin sıcaklığını, sevgisini duyar, onun ilgi ve ilgisizliğinden etkilenir, çevresindeki sesleri, görüntüleri, sevgi ve kavga davranışlarını algılayıp şuuraltına kaydeder. Bu dönemde çocuğun dinî ve ahlâkî değerler kazanmasını sağlayacak öğretici anne-baba rolü, onun hep dinî ve ahlâkî değerler yönünde tutum ve davranışlar görmesini, yanlış ve aykırı sesler yerine tatlı, hoş, sevecen sesler duymasını sağlamak şeklinde olacaktır. Büyüklerin çocuğa karşı içten, sıcak ve sevecen tavırları, onun görebildiği ortamlarda başkalarına karşı gösterdiği sevgi, uyum, yardım davranışları çocukta çok olumlu tesirler bırakır.

Çocuk sevgi-nefret, cömertlik-cimrilik, uyum-uyumsuzluk, dürüstlük-hilekârlık vb. bütün duyguları duyu-hareket döneminde ana-babası ve diğer aile fertleri ile münasebetlerinden kazanmaya başlar. Ferdin sosyal gelişimi üzerinde duran Erikson'a[11] göre sosyal gelişimin ilk evresi olan 0-18 aylık dönemde çocuk annesi ile sıkı bir hissî iletişim yaşamaktadır. Bu dönemde annenin çocukla olan iletişiminin olumlu olması onda temel güven duygusunun gelişmesini sağlarken, olumsuz olması da güvensizlik duygusunun gelişmesine yol açar. Bebeğin beslenme, temizlik, dokunulma, rahatlatılma ihtiyaçlarının giderilmesinde annenin uygun zamanlı, düzenli ve tutarlı davranışları çocukta temel güven duygusunun gelişmesine vesile olurken bu konudaki düzensiz ve tutarsız davranışları da çocukta güvensizlik duygusunun oluşmasına sebep olmaktadır. Bu dönemde çocuğun duyacağı hiçbir söz göreceği hiçbir davranış ihmal edilmeye gelmez. İleride dinî ve ahlâkî yönden önemli olacak tutum ve davranışların temelini oluşturacak kayıtlar bilinçsiz de olsa bu dönemde gerçekleştirilir.

İşlem Öncesi Dönem diye ifade edilen zihnî gelişimin ikinci evresi ise 2 yaş ile 6 yaş arasında geçen süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde çocuk nesnelere mânâ vermeye, onların münasebetlerini fark etmeye başlar, nesnelere yönelik hareketlerini belli sathî düşüncelere dayandırsa da mantıkî davranış gösteremez; kötüyü, yanlışı, faydalıyı, zararlıyı kendine göre bir ilişki seviyesinde algılayabilir ve ancak bu seviyede onlara karşı tutum alabilir. Bu dönemde çocuk bir şeyin kötü veya yanlış olduğunu, öğretilmedikçe veya denemedikçe bilemez, her gördüğünü taklit etmeye çalışır ve büyüklerin yaptığı her davranışı iyi ve doğru olarak kabul eder.

Yine bu dönemde çocuk ben merkezlidir, kendi eğilim ve arzularını ön plânda tutarak başkalarının bakış açısı ile kendi bakış açısı arasında ayırım yapamaz. Anne-babanın yoğun bir şekilde korumacı davrandığı bu dönemde çocuk kendisine enteresan ve çekici gelen hâdise ve ilişkiler içinde kişiliğini geliştirme, kendisi olma ve bağımsız davranma eğilimindedir. Bu tutkuyla her şeye atılmak ve her şeyi denemek ister, öğrenme

arzusu üst düzeydedir, ana-babayı bıktırırcasına çok soru sorar. Ana-baba; "Ne yapacaksın, sen anlamazsın, büyüyünce öğrenirsin, her şeyi sorman/öğrenmen şart mı?" gibi itirazlara başvurmadan sabırlı bir şekilde çocuğun her sorusunu onun anlayabileceği şekilde cevaplamalıdır. Ana-baba çocuğun öğrenme ve özgürleşme eğilimlerini hiçbir şekilde bastırmamalı, çocuğu kollama ve gözetme tutkusunu, onu çevreleyen bir kafes hâline getirmemelidir. Çoğu ana-baba koruma refleksi ile farkında olmadan çocuklarını bıktırıcı bir sınırlama içine alırlar. Bu dönemde ana-babanın sınırlayıcı tavrı ile çocuğun özgürleşme eğilimi şeklinde başlayan zıt yönlü davranış ilişkisi, dikkatli bir şekilde uzlaştırılmadığı takdirde ileride tarafları birbirinden uzaklaştıracak yönde gelişme potansiyeline sahiptir.

Zıt Yönlü Davranışların Kontrolü

Genellikle ebeveyn çocuğunu dâima koruma ve kontrol altında tutma, çocuk da özgür davranma ve kendi kişiliğini ortaya koyma tutkusu ile hareket eder. Henüz tek başına sokağa çıkamayacak yaştaki bir çocuğu annesi elinden tutup yolun kenarında gezdirirken çocuk annesinin elinden kurtulup rasgele yürümeye, yolun ortasına dalmaya çalışır. Anne de takılıp düşmesin, başına bir kaza gelmesin diye onu sıkı bir şekilde kontrol altında tutar. Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus; çocuğun özgürleşme eğilimi ile ebeveynin sınırlama eğiliminin ortaya koyduğu çelişki ve çekişme hâlidir. Başlangıçta gayet normal görünen bu zıt yönlü davranışlar önemsenmediği takdirde yıllar ilerledikçe başka alanlarda ve başka şekillerde her iki taraf için de bir tutku hâlinde sürüp gider.

Bu zıt yönlü eğilim gösteren davranışlar baştan itibaren iyi yönetilmediği takdirde zamanla her iki taraf için de problem olmaya başlar ve bu problem daha başka problemleri davet eder. Burada problem oluşmasını önlemek için, durumu kontrol etme ve münasebetleri doğru bir şekilde yönetme sorumluluğu anne-babaya aittir, çocuktan bu konuda bir şey beklenemez. İlişkiler iyi yönetilemezse, anne-babanın aşırı sahiplenici ve korumacı tavrı çocuğun özgürleşme hasretini besleyeceğinden çocuk kendine yeter duruma geldikçe ebeveyninden uzaklaşır. Anne-baba çocuğun bazen yanlış da olsa özgür davranışına -meselâ düşüp canının yanmasına- izin verirse çocuk ağlayarak annesinin yardımını isteyecek ve ona ihtiyacı olduğunu öğrenecektir.

Aile içinde anne-baba ile çocuk arasındaki zıt yönlü eğilimlerin istenmeyen yönde gelişmesinin asıl sebebi; anne-babanın bebeklik yıllarından itibaren çocuğa karşı alışkanlık hâline getirdiği sınırlayıcı tutumunu, akılcı ve şuurlu bir şekilde geliştirememesidir. Çoğunlukla anne-babalar çocuk büyüdükçe ona karşı davranışlarını geliştirmek yerine çocuğun hep kurallara uyan, söz dinleyen, itaatkâr davranan birisi olmasını beklerler. Oysa o her geçen gün büyümekte, gelişmekte, kişiliğini bulmakta ve kendisi olma yolunda mesafe almaktadır. Ana-baba onun hayat basamaklarını tırmandıkça yükseldiğini, etrafa bakış açısının genişlediğini, karar verme yönünün geliştiğini görebilmeli, onun hayata açılma heves ve arzularını sınırlayan korumacılık bağlarını dikkatli bir şekilde gevşetebilmelidir.

Sıkı korumacı tutumun en belirgin yanlışlıklarından biri, çocuğun her yanlış yahut istenmeyen davranışını yargılayarak ona sürekli nasihatte bulunmaktır. Nasihat çocuğa, suçlandığı, yetersiz olduğu, kabul görmediği hissini verecek şekilde ve sürekli olarak yapıldığında onun psikolojik olarak yıpranmasına sebep olabilmektedir. Nasihatin zamanı, üslûbu ve tarzı çok önemlidir. Öte yandan dinî ve ahlâkî değerler açısından yanlış bir davranışı gözlenen çocuğun "*sen şöyle yaptın*", "*yine böyle yaptın*", "*hep böyle yapıyorsun*", "*sen doğru bir şey yapmaz mısın*", "*bir de biz söylemeden şöyle yapsan*" vb. sözlerle yargılanması bir fayda sağlamamaktadır. Aksine bu tür yargılama sözleri, 6-12 yaş arası çocukların bütünleştirici ve kategorize edici yaklaşımları sebebiyle yanlış neticeler verebilir.

Sürekli yargı sözleri ile telkinde bulunmak, bu yaşlardaki çocukların hassasiyetlerini körelttiği gibi, şekle ait bazı benzerlikler kurdukları diğer konulardaki cesaretlerini de kırabilir. Çocuğun yanlış olan ilk deneyimlerinin, otoriter ve yargılayıcı tavırlarla karşılanması, onun her zaman hata edebileceği korkusu ile kendine güveninin zayıflamasına ve kişilik gelişiminin olumsuz yönde seyrine sebep olabilir. Bunun için ana-baba çocuğun bir yanlış davranışını düzeltmek istediğinde, onun bunu niçin yaptığını sorgulamaktan kaçınarak, ona suçlandığı hissini vermeden, davranışının yanlışlığını öğretmelidir.

*Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi

scebeci@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Gazali, İhyau Ulumi'd-Din, I-V, Kahire, 1306
2. Nahl Sûresi (16):78
3. İsrâ Sûresi (17): 36
4. Buhârî, cenâiz 80, 93; Müslim, kader 22, 25.
5. Tin Sûresi (95): 4
6. Selahattin Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, Ankara, 1998.
7. Thomas Gordon, Etkili Ana Baba Eğitimi, Çev. E. Aksay, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.
8. Tahrim Sûresi (66): 6
9. Haluk Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
10. Ziya Selçuk, Eğitim Psikolojisi, Atlas Yayınevi, Konya, 1992.
11. Erikson, 1902 yılında yahudi anne-babadan doğmuş Freud'un gelişim kuramından yola çıkarak geliştirdiği psikososyal gelişim kuramı ile tanınan, Danimarkalı bir bilim adamıdır.

Dr. İman KANDİL*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

İman ettikten sonra, dünya ve ukbâ saadetine giden yol, i'lâ-yı kelimetullah için mücadele ve mücahededen geçmektedir. Sahabenin hepsi, dâsitanî bir kahramanlıkla kendilerinden beklenen bu mücadeleyi vermiş ve gereken gayreti göstermişlerdir.

TÜRKİYE'DE SAHABE RUHUNUN İHYÂSI

Geçen hafta en güzel İslâm şehirlerinden biri olan İstanbul'u ziyaret bahtiyarlığını yaşadım. Bu ziyarette, Kahire Üniversitesi'nden akademisyenlerle beraberdik. Bu vesileyle, Türkiye'de yaklaşık kırk yıldır devam eden sivil bir hareketin faaliyetlerinden bazılarını değişik yönleriyle tanıma imkânı bulduk. Bu harekete gönül verenlerin çok kaliteli müesseselerinden ve Türk toplumunun her tarafını doldurmaya başlayan hizmet meyvelerinden bazılarını gördük. Ziyaretimizde insanın gönlünü ferahlatan ve bütün toplumu kucaklayan güçlü bir dirilişe dair ümitleri canlandıran şeylere şahit olduk. Daha da önemlisi, gördüklerimiz bütün insanlığın hayrına faaliyetlerdi. Allah'tan dilerim ki, bu ziyarette gördüklerimi anlatmaya beni muvaffak kılsın ve ben de önemli gördüklerimi sizinle kısaca paylaşayım. Zîrâ bu, okuyucularımın ümitlerini şahlandırmaya bir vesile olacağına inandığım istifade edilecek yeni bir tecrübedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde ve sonrasında Türkler değişik siyasî eğilimleri temsil eden farklı gruplara ayrıldı. Bu farklı görüşlerdeki insanlar arasındaki mücadeleler zamanla, gruplaşma ve birbirine şiddet uygulamaya varacak kadar arttı. Daha sonra, laikçiliği ideoloji olarak benimseyenler diğer gruplara baskın çıktı. Devletin temelleri de askerlerin gözetimi altında bu ideolojiyle kuruldu ve bu ideoloji Türkiye'de yaşayan herkese teşmil edildi. Demokrasinin bazı kuralları yerleşmiş olsa bile çoğu zaman askerî müdahaleler bu demokratik görüntüyü bozmaya yetti.

1960'lı yıllarda komünistler ile askerî güçler arasındaki mücadele iyice arttı. İslâmî hassasiyeti olan bazı insanlar bu mücadelenin dışında kalmaya özen gösterdi ve başkalarıyla açıktan mücadele yerine eğitim, düşünce sisteminin yeniden gözden geçirilip yapılandırılması gibi yollarla, kendi varlığını yeniden inşa etme çalışmalarıyla meşgul oldu. Bu temelden hareket edince diğer insanlara açılma imkânı da doğmuş oldu. Bu hareket ilhamını Fethullah Gülen Hocaefendi'nin fikirlerinden almaktadır. Gülen, Anadolu'da zühdü, veraı, mutedil fikirleri, herkesle diyaloga açık olmasıyla tanınan birisidir. Zamanla bu güzel intiba ve yüksek güvenilirlilik, toplumun pek çok katmanı arasında hareket adına bir krediye dönüştü.

Hocaefendi Türk toplumunun en önemli hastalıklarını teşhis ve tespit etmeye çalıştı. Neticede bütün gayretini üç ana problem üzerine yoğunlaştırdı: Cehalet, yoksulluk ve ihtilaf. Vaazlar, konferanslar gibi, bulduğu her vesileyi değerlendirerek bu hastalıkların tedavisine gayret etti. Bu yolda zaman, mekân ve muhatap ayırt etmeksizin bütün insanlara ulaşmayı düşündü. Bunu yaparken de dindarlara dinin ruhunu yaşama ve yaşatma, başka yönlere kaymış olanlara da birlikte yaşama, diyalog ve vatanın yükseltilmesini her şeyin üstünde görme gibi temel felsefeleri yerleştirme üzerinde ısrarla durdu. Doğruluk her zaman için en tesirli ve geçerli vesile olduğundan ortaya çıkan tek netice muvaffakiyet oldu. Bu, içtimaî ve aynı zamanda iktisadî hareketin başarısının altında yatan gerçek, temellendirmesini ve kaynaklarını Allah'ın kitabı ve Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) sîreti ve ashab-ı kiramın (radıyallâhu anhum) hayatından almasıdır. Şunu diyebilirim ki, Türkiye'de gördüklerimiz sanki Asr-ı Saadet'ten bir parıltı ve Asr-ı Saadet'e bir ânlık bakıştı.

Eğitim-Öğretimde Islah

Hocaefendi, toplumun bütün hastalıklarının ilk ve en önemli tedavisinin talim ve terbiye yoluyla olacağı konusunda kesin bir kanaate varmıştı. Evet, cehalet en büyük âfettir. Her toplumun sosyal ve kültürel gelişmesi eğitime bağlıdır. Bu hareketin bir aşamasında, Türkiye'nin ciddi ekonomik krizlerle karşılaşması karşısında hükümetlerin özel okulları teşvik etmesi önemli bir noktadır. Ekonomik problemlerin, özellikle eğitim ve sağlık noktasında ülkede ciddi tesirleri oldu. Binaenaleyh hükümetler özel sektöre eğitim ve sağlık kurumları açma ve işletmeyi teşvik etti. Özel sektör de okul ve hastaneler açmak için bahsedeceğimiz bu hamleyi yaptı. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, bu hamlenin insanları iktisadî yönden teşvik etmesinin yanında, eğitim-öğretim yönünden de teşvik edici olmasıdır. Böylece Hocaefendi'nin fikirleri etrafında gelişip toplumda ciddi tesirler bırakan bu hareket için okullar açma fırsatı doğdu. Bu okullar Türkiye'nin bütün bölgelerine açıldı ve içtimâî şuuraltından beslendi. Bu şuuraltı, zaten Hocaefendi tarafından okullar açılmadan hazırlanmıştı. Binaenaleyh bu okulların başarılı olmasında rol alan öğretmen ve eğitimciler de zaten hazırdı.

Okulların bazısını ziyaret ederek eğitim politikalarına biraz aşina olma imkanı bulduk. Okullarda ilk dikkatimizi çeken, onların güzel bir mimarî ile inşa edilmeleri oldu. Bunun yanında lâboratuvarlarda en yeni ve güzel cihazların kullanıldığını, kültürel ve sportif faaliyetler için de her şeyin yerli yerinde olduğunu gördük. Sınıflardaki öğrenci sayısı 22'yi geçmiyor, toplamda ise yaklaşık her 10 öğrenciye bir öğretmen düşüyordu. Böylece hayatın her alanında öğretmenlerle talebeler arasındaki iletişim devam ediyordu. Okullarda aynı zamanda velilere yönelik hususi programlar da oluyor. Böylece aileler okulun faaliyetlerinden devamlı haberdar oluyorlar ve bu faaliyetlerde vazifeler alabiliyorlar. Okullarda resmî müfredat uygulanıyor ve bunu aileler biliyorlar. Burada asıl fark edilmesi gereken okullardaki öğretmenlerin yeterliliği ve yüksek terbiye anlayışıdır. Neticede bu okullarda okuyanlar, ilim ve ahlâkı cem etme, herkesi kendi konumunda kabul gibi güzel vasıflarla yetişiyorlar. Bu okullar aynı zamanda kardeş okullar projesi altında fakir bölgelerdeki devlet okullarıyla da ortaklaşa çalışmalar yapıyorlar ki, bunu ülke içindeki ihtilâfların üstesinden gelmek için iyi bir vesile olarak değerlendirmek mümkün. Talebe ve velilerinin kardeş okullara yaptıkları ziyaretler ise, toplumun farklı katmanları arasında boşlukların kapanmasında önemli bir rol oynuyor. Onlar bunu, İslâmî mesuliyet şuurundan hareketle bütün insanlığa karşı dinî ve millî bir vecibe olarak görüyorlar. Bu prensiplerden hareket eden insanlar dünyanın her yerinde aynı başarıyı gösterme azim ve hedefiyle çalışmaya devam ediyorlar.

Kabiliyetli ancak fakir talebelere zenginlerle eşit şartlarda yarışma fırsatı veriyorlar. Bu okullarda, fakir talebelerin ücretsiz okuyabilmeleri için özel kontenjan ayrılmış, bunun da semereleri görülmeye başlanmış. Bu okullarda okuyan zengin ve geniş imkânlı kimseler de toplumun başka kesimlerine karşı sorumluluk şuuruna sahip olarak yetişiyorlar. Bu okullardan mezun olup iş hayatına atılanlar, okulları desteklemeye ve her yıl Türkiye'nin dört bir yanından binlerce öğrenciye burs vermeye başlıyorlar. Bu işe gönül verenler, özel sektör olarak okullara vakıf ruhuyla mütevelli oluyorlar.

Öğretmenler -karakterlerinin gereği olarak- hem ders yapılan sınıflarda hem de okulun talebelerin istirahatları için ayrılan diğer kısımlarında kendilerine mahsus farklı bir portre ortaya koyuyorlar. İyi eğitim almış, ahlâkı güzel talebeler yetiştirmek için bir eğitim sistemi geliştiriyorlar. Bu da bütün dünyada İslam ve Müslüman imajını tashih etmek için önemli bir adımdır.

Evet, bu öğretmenler, Kur'ân ve Sünnet'te emredildiği üzere, iman eden-etmeyen herkese, farklılıkları problem hâline getirmeden İslâmî ahlâkı temsil etmeyi hayatlarının gayesi olarak benimsemişlerdir. Genel felsefeleri de şudur: "Bir mü'min, hayatı okumaz ve ilmî gelişmeleri takip etmezse, büyük bir kayıp yaşar. Öyleyse, hep beraber dünyayı gerçek bir mü'min bakış açısıyla okumaya, anlamaya ve dünyaya yeni şeyler sunmaya çalışalım." Fethullah Gülen Hocaefendi, toplumların bütün hastalıklarının en birinci ve en ehemmiyetli ilâcının, eğitim olduğuna inanmıştır. Zîrâ cehalet en büyük belâdır ve ruhî-fikrî bütün hastalıkların başıdır. İnsanlığın, medeniyetin bütün sahalarındaki gelişmeleri de eğitime bağlıdır.

İçtimâî Barış ve Fakirlikle Mücadele

Herhangi bir devletin ilerleyebilmesi için, toplumdaki refahın ve gelir seviyesinin yüksek olmasının önemi açıktır. Bununla birlikte, üzerinde konuştuğumuz bu gönüllüler hareketi, devletin sahip olduğu imkânlara sahip olmamalarına rağmen bütün gayretlerini ortaya koymuşlar ve güçlerinin yettiği ölçüde içtimaî adaletin kanunlarına göre gelir dağılımını en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışmışlardır. Neticede bu cehd ve gayretler, artık halkın içine yayılmış bir kültür hâline gelmektedir: Daha çok vermek için daha çok çalışmak. Şimdi, bu hareketin istenen neticeye ulaşabilmek için neler yaptıklarını kısaca arz etmek istiyorum:

1. Toplumun değişik katmanları arasında irtibat ve diyalogun sağlanması için sürekli bir teşvik var. Nitekim okullarda zengin ve fakir öğrenciler beraber okumaktalar. Okul, insanın anlayış ve idrakinin gelişip olgunlaştığı bir zaman

ve mekândan ibarettir. Dolayısıyla toplumun muhtelif tabakaları arasında diyalogun sağlanması ve halkta güzel bir toplum bilincinin oluşturulması için okullar, muazzam bir tesir icra eder. İşte bu duygudan hareketle, iş adamları, toplumun her kesimini kucaklayan okullara gönülden destek oldular. Bu destekleme, yapılanlara karşılık rızkın artacağı ve Allah'ın kazanca bereket vereceği şeklindeki derin imanları bir tarafa, Allah'ın o zenginlere verdiği asalet ve şerefin bir yanı olarak da görülebilir. Eğitim faaliyetlerine yapılan bu yardımlar, fakirliğe karşı mücadele etmede en güzel ve en ehemmiyetli yoldur. Çünkü eğitimden elde edilecek neticeler, uzun vadede hem içtimâî hem de ekonomik alanda yükselmeye vesile olacaktır.

2. Kısa vadede düşündüğümüzde ise bazı iş adamları Fethullah Gülen'in fikirleri etrafında toplandılar ve benimsedikleri ıslah düşüncesi istikametinde, herkesi kucaklayıcı bir şekilde çalışmaya koyuldular. Kendi milletlerinin muhtaç olduğu şeyleri onlara iletmeyi, ictimaî bir vazife olarak üzerlerine aldılar.

3. Dünyaya insanlık şerefi namına merhamet mesajları sunabilmek için yapılan çalışmalar "Kimse Yok Mu?" adı altında bir yardım derneğine dönüştü. Bu dernek ilk olarak, pek çok binanın yıkıldığı ve insanların evsiz yurtsuz kaldığı 1999 Marmara depreminde gösterdiği gayretlerle ismini duyurdu. "Kimse Yok Mu?" ismi ise enkaz altında kalan yaşlı birinin "Kimse yok mu?" çığlıklarının televizyonlarda duyulmasından sonra düşünüldü. Başlangıçta bu dernek, televizyon kanalına bağlı bir program şeklinde çalışıyordu. Sonra yardım faaliyetleri genişleyince, televizyondan müstakil olarak çalışmaya başladılar. Yıl boyunca hastalara, fakirlere ve özel ihtiyaç sahiplerine yardım ettiler. Onların dertleri bütün bir insanlıktı. Bundan dolayı, işittikleri bütün yardım çağrılarını, insanlığın bir çığlığı olarak algıladı ve insanlık namına yardıma koştular. Onlara göre ırklar, ülkeler, diller başka başka olsa da acının dili bir idi. Nerede olursa olsun, dökülen her gözyaşı, onlar için birer yardım çağrısıydı. Bu çağrıya kulak vererek, yaptıkları faaliyetlerle dünyanın dört bir yanına yetiştiler. Musibete uğrayan ülkelerin hükümetleriyle temasa geçip halkın aslî ihtiyaçlarını öğrendiler, gidip oralarda seyyar hastaneler yaptılar, temel gıda maddeleri ve çadırlar dağıttılar, köyler kurdular, kuyular açtılar. Tsunami hâdisesinde Endonezya'ya, depremden sonra Pakistan'a gittiler. Darfur'da (Sudan) bir köy inşa ettiler. Sonra Burma'da göründüler. Oradan Gürcistan ve Güney Osetya'ya uzandılar. Gazze savaşından sonra mazlum kardeşlerine yardım için Filistin'e ulaştılar. Ulaşıp ihtiyaç duyulan gıda ve tıbbî malzemeleri takdim ettiler. Halen de aynı aşk ve şevk içinde çalışmaya devam ediyorlar.

Diyalog Felsefesi ve Medya Kuruluşları

Dünyada bütün fikrî projelerin yaşayıp gelişebilmeleri için, diğer fikirlerle diyaloga geçmeleri şarttır. Bir fikrin kuvvet ve sebatı arttıkça, ne kadar farklı olursa olsun diğer fikirlerle diyaloga geçme ve onlarla irtibat kurma cesareti de artar. Her ülke, kendi içinde fikrî çatışmalara şahit olmuştur. Ancak Türkiye'de bu fikrî çatışma bir aralık kanlı iç çatışmalara dönüştü. Bu yüzden Fethullah Gülen Hocaefendi'nin ilk gayreti, bu büyük çatlağı tamir etme, Türk toplumunun kan kaybetmesini önleme ve çeşitli fikirler arasında barış ve diyalogun esaslarını yerleştirmeye çalışma istikametinde oldu. İşte diyalog faaliyetleriyle tanınan ve diyalog adına "Abant" platformunu kuran Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın kuruluşunun arka plânında da bu gayret vardır.

Hocaefendi, Türk toplumunun uzun zamandan beri tanıdığı bir âlimdi. O, çeşitli çevrelerden, tanınmış ve kabul görmüş şahıslara bizzat kendisi diyalog ziyaretleri gerçekleştirdi. Onlara, Türkiye'nin selâmeti için ortak zeminlerde buluşma teklifinde bulundu. Ardından karşılıklı dostluk ziyaretleri başladı. Hocaefendi, fikir dünyasının önde gelen isimlerini, hattâ sanat ve sinema dünyasının ileri gelenleriyle futbolcuları dahi, yani toplumun gözü önündeki kimseleri aynı mekânda buluşturmaya çalıştı. Sonra bu diyalog çağrısı, Türkiye sınırlarını aştı ve bütün dünyaya yayıldı. Bu hareketin temsilcileri dünyadaki pek çok heyet tarafından davet edildiler, özellikle de İslâm âleminden.

Fethullah Gülen, 1999 yılında Amerika'ya gittiğinde bu faaliyetler durmadı. Belçika, Fransa, Mısır, Washington, Londra ve Erbil'de toplantılar düzenlendi. Bunlar, gelecekte diyalog ve yakınlaşmaları artırma hedefleri olan büyük toplantılardı. Dünya barışı adına yapılan çalışmaların ilklerinden biri de Bosna'da savaşın devam ettiği günlerde, dünya yıldızlarından oluşturulan karma bir takımla Türk millî takımı arasında yapılan futbol maçıydı. İzleyiciler arasında, Arjantinli eski futbolcu Maradona da vardı. Bu maçtan elde edilen gelirle, Bosna'da üç okul yapıldı.

Onların gerçekleştirilmesi gerektiğine inandıkları ve hayata geçirmek için canla başla çalıştıkları diyalogla alâkalı prensiplerini özetlemeye çalıştım. Kısaca,

1. Bizzat dinimiz bize başkalarıyla diyalog köprüleri kurmamızı emrediyor.

2. Dünya artık küçük bir köy hâline geldi. Dolayısıyla bizim de kimsenin dayatması olmadan kendi irademizle başkalarıyla iyi ilişkiler kurmak için kendimize ait bir yol bulmamız zaruridir.

3. Dünyada İslâm'ın imajı karartılmış, İslâm hakkında dezenformasyon yapılmıştır. Diyalog olmadan bu imaj nasıl düzeltilebilir ki?

4. Kendi değer ve prensiplerine güvenen asla başkalarından korkup çekinmez.

Hâsılı onlar dünyaya yepyeni bir mesaj taşıyorlar ki, bu mesajı şu cümle ile ifade etmemiz mümkündür: "Bundan sonra cümlelerimiz sevgi ve merhamet üzerine kurulacaktır." Hocaefendi'nin fikirleriyle beslenen hareketin bu güzel fikirleri diğer insanlara ulaştırmasının yolu her çeşidiyle iletişim vasıtalarından geçer. Bu da medeniyetin inşasında kültür ve sanatın ehemmiyetine inanan gençlere ve Müslüman aileye kültürel bir alternatif sunma ihtiyacını gösterir. Binaenaleyh kendi fikir ve değerlerinden beslenen böyle bir alternatifin olmasının önemi iyice ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk düşünülen şey de dünya çapında ilim adamları ve mütefekkirle irtibatı sağlayacak çok sayıda kitap ve dergiyi hem Türkiye'de hem de yurtdışında neşredecek bir yayınevinin kurulmasıydı. Küçük bir adım olarak başlayan hareketin bu yönü zamanla gelişti. Şu anda aynı yayın grubu 35 farklı dilde yayın yapıyor. Aynı şekilde bazıları aylık, bazıları da üç aylık olan dergileri var. Sadece hizmete gönül verenlere değil, bütün insanlara ulaşmayı hedefliyorlar. Bu müessesenin başarısını neşredilen eserlere talebin genişliğine bakarak değerlendirebiliriz. İki temel hedefleri var:

1. Bu eserlere ilgi duyanların seviyesini yükseltmek.
2. Okuyucu sayısını artırmak.

Son zamanlarda, Arap dünyasıyla ciddi bir ilişki ve diyaloga girdiler. Bu, özellikle Arapça olarak neşredilen Hira dergisinin yayın hayatına başlamasıyla oldu. Bu zamana kadar benzer ılımlı hareketler arasında irtibatın en büyük engeli dillerin farklı olmasıydı. Fakat karşılıklı ziyaretler ve Arap mütefekkirlerle fikir alışverişi bu engeli aşmak için devamlı ilişki içinde olma fikrini geliştirdi.

"Değirmenin Suyu" ile Buluşma

Şunu kesin ve net bir şekilde söyleyebilirim ki, Türkiye'ye yaptığımız güzel gezi hitam-ı misk kabilinden bir görüşmeyle tamamlandı. Okulların, üniversitelerin ve koca koca hastaneler projesinde gördüklerimizin bizi çok etkilemesine rağmen eleştirel gözle bakıldığında şu denilebilir ki, herhangi bir hareket veya organizasyon bu ileri teknolojiyle yapılmış projeleri sadece maddî imkânlarla yapabilir. Şunu biliyoruz ki, hareketin ortaya koyduğu projelerin, benzerlerine göre konum ve durumu her türlü takdirin üzerindedir. Türkiye'de modern dünyayla herhangi bir mukayese yapılabilecek bir faaliyet beklemiyorduk. Bu kadar mala sahip ve hayır işi yapan insanların bu seviyede takva sahibi, mütevazı ve herhangi bir beklentiye girmeden gece gündüz Allah rızası için çalışmaları da tahmin edebileceğimiz bir şey değildi. Bu insanlar, herhangi bir üstünlük ve gurur emaresi göstermeksizin, sırf başkalarına daha fazla bakabilmek için hiç kimseyle rekabete girmeden kendi imkânlarını artırmaya çalışıyorlar.

Hizmete nasıl katıldıklarını ve hizmetten nasıl etkilendiklerini anlattıkları hitam-ı misk sayabileceğim oturumda şu duygularla dopdoluydum: "Bunlar bizim gibi beşer değil, melekî vasıflar onlara daha iyi yakışıyor." Konuşmalar esnasında, gözyaşlarımıza hâkim olamadık; doğruluk ve hizmete gönülden bağlılıkları kalbimizin derinliklerine işledi. Neticede, bu iyi insanların hâlleri, Allah'ın izniyle, bu işi devam ettirebilecekleri, hattâ çıtayı daha yukarıya çıkarabilecekleri hususunda içimizde en ufak bir şüpheye yer bırakmadı. Biz, Allah'ın onlara lütfettiği ve misalleri zamanımızda pek bulunmayan bu hizmet yol ve yöntemine ancak gıptayla bakabiliriz.

Bahsettiğim toplantıdan önce bu büyük projeler için finansmanın nasıl sağlandığını, verme işinin devamlı nasıl geliştiğini sorduğumuzda, tebessümle, "Bu değirmenin suyu nereden geliyor?" mu demek istiyorsunuz diye cevap verdiler. Bunun Allah'ın bir lütfu olduğunu söyledikten sonra bizi "değirmenin suyu" dedikleri esnaf ve işadamları ile görüştürdüler. Bu görüşme sonunda gerçekten de hayatın kirlerinden arınmış, tertemiz akan, debisi yüksek bir su bulduk. Bu insanlar bütün beklenti ve arzularını geniş hayır sahalarına bırakmışlardı ve yaptıkları işte tamamen sahabeden ilham alıyorlardı. Hizmetin ihtiyaçlarını karşılamak için himmet adını verdikleri toplantılar akdediyor ve burada bir sene boyunca yapabilecekleri -zekâtın birkaç katını aşan- bağışları konuşup karara bağlıyorlardı. Bu konuda da örnekleri, zor zamanlarındaki tavrı ile Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ve güzide ashabı idi. Bu duyguyla daha önce, Anadolu insanının hiç gitmediği yerlere projelerini ve fabrikalarını götürdüler. Türkiye'de gerçek toplumsal adalet prensiplerini ortaya koyarak iktisadi seviyenin gelişmesine katkıda bulunmuş oldular.

Değirmenin suyunu açıklayan bu örnek tavır, bu ziyarette gördüğümüz en güzel ve değerli şey ve beklentileri aşkın muvaffakiyetlerin bir açıklamasıydı.

Son olarak, Türkiye'deki bu tecrübenin temel özelliklerini -az da olsa- nakletmiş olabilmeyi Allah'tan umuyorum. Ben bunları görmekle Allah'tan bir nimete mazhar oldum, ümmetin yücelmesi için dinî değerlerden taviz vermeden bilakis Allah'a daha yaklaşmak üzere çalışanlar için de istifade olsun diye gördüklerimi naklettim. Yine umarım ki, bu ziyaretten sonra dolup taştığım ümit parıltılarının bazı kısımlarının naklinde başarılı olmuşumdur. Şurası kesindir ki, karanlık ne kadar artarsa artsın hak ve hayır hep üstün gelecektir. Hakkı temsil eden ışık ne kadar küçük de olsa -Allah'ın izni ve inayetiyle- karanlığı boğacaktır.

*Araştırmacı-Yazar, Mısır
Tercüme: Osman Karyağdı

Prof. Dr. Abdülkerim ÜNALAN*

Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

BİR İNSANLIK SUÇU: İŞKENCE

1. İşkencenin Mahiyeti ve Beşerî Hukuk Sistemlerindeki Yeri

Aslı itibariyle Farsça olan "şikence" kelimesi Türkçe'ye "işkence" şeklinde geçmiştir. İşkence eziyet etmek, incinmek, incitmek, ıstırap vermek gibi anlamlara gelir. İşkence Arapçada "azap", "ta'zîb", "müsle", "eza" gibi kavramlarla ifade edilir. Terim olarak ise işkenceyi, bir şahsa, işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle bilgi elde etmek veya itiraf ettirmek ya da herhangi bir sebeple acı çektirmek için uygulanan ve fizikî veya mânevî bir şekilde ağır acı ve ıstırap veren bir fiil şeklinde tanımlamak mümkündür. Nitekim TCK. nun 94. maddesinde işkence başlığı altında şöyle denilmektedir: "Bir kişiye karşı insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel veya ruhsal yönden acı çekmesine, algılama veya irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışları gerçekleştiren kamu görevlisi hakkında üç yıldan on iki yıla kadar hapis cezasına hükmolunur." Yani işkence, bazen bir kişiye bir fiili itiraf ettirmek veya bir fiili işlediğinden dolayı ona acı çektirmek ya da bir fiili yapmaya zorlamak meselâ bir çeki imzalatmak gibi maksatlarla uygulanır.

Tanımından da anlaşıldığı üzere işkence, maddî ve mânevî olmak üzere iki kısma ayrılır. Maddî işkence, insanın vücuduna bizzat uygulanan işkencedir: yakmak, dağlamak, askıya almak, zincire vurmak, elektrik vermek... gibi. Mânevî işkence, fizikî olmayan ancak insanı etkileyen, ruhî yapının bozulmasına sebep olan işkencedir: hakaret etmek, kişinin kendisine veya sevdiği bir kişiye sövmek, sövdürmek, kişiye, inandığını inkâr ettirmek, kişinin, özellikle kadının çocuğunu elinden almak gibi.

Bütün hukuk sistemlerinde her suça somut bir ceza düzenlenmiş veya söz konusu ceza hâkimin içtihadına bırakılmıştır. Bu cezalar, âdil yargılama sonucunda ve somut delillere dayanılarak verilir. Delil, ya şahit ve belge gibi haricî unsurlar veya kişinin ikrar ve itirafı şeklinde olur. Kişinin ikrarı, ancak özgür iradesiyle olduğu takdirde geçerlilik kazanır. İşkence ve baskı ile yapılan bir ikrarın hiçbir değeri yoktur. Bu muhakeme tarzı çağdaş hukuk sistemlerinde evrensel bir boyut kazanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. maddesinde şu ifadeye yer verilmiştir: "Herkesin hayat, özgürlük ve güvenlik hakkı vardır." Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde de benzer bir hüküm yer almaktadır: 1954 tarihli "İnsan Hakları Ve Temel Özgürlüklerini Korumaya Dair Sözleşme"nin 5. maddesinde işkence yasağına açıkça vurgu yapılarak "Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı uygulamaya tâbi tutulamaz." hükmü getirilmiştir. Bunlara benzer daha birçok Birleşmiş Milletler ve Avrupa sözleşmelerinde işkencenin gayr-i insanî bir muamele olduğu vurgulanmış ve kimsenin bu muameleye maruz bırakılamayacağı açıkça ifade edilmiştir ki, Türkiye de bu sözleşmeleri onaylamıştır.

1876 tarihli ilk Kanun-u Esasî'nin (anayasanın) 26. maddesinde şu hüküm yer almaktadır: "İşkence ve sair her nevi eziyet, kat'iyen ve külliyen memnûdur." 1924, 1961 ve hâlen yürürlükte olan 1982 anayasalarında da işkence yasaklanmış, 1961 ve 1982 anayasalarında ayrıca insan haysiyetiyle bağdaşmayan cezaların da verilemeyeceği hükmü eklenmiştir. Hâlen yürürlükteki anayasaya paralel olarak T.C. Kanununun üçüncü bölümü işkence ve eziyete ayrılmış ve 94-96. maddelerde; ölümle sonuçlanmayan işkencenin türüne göre 3-30 yıl arasında hapis cezası verilebileceği, ölümle neticelenen işkenceye ise ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunacağı belirtilmiştir.

Gerek ülkemizde gerekse dünyanın birçok ülkesinde yapılan bu hukukî düzenlemeler, dünya toplumlarının artık insan onurunu ve insan haklarını koruma konusunda duyarlı hâle geldiğini göstermektedir.

2. Yahudilik ve Hristiyanlıkta İşkence

Malum olduğu üzere Yahudilik ve Hristiyanlık da asılları itibariyle semavî dinlerdir ve bunların menşei de vahiydir. Dolayısıyla bu dinlerin esas itibariyle işkenceye cevaz verdiğini düşünmek mümkün değildir. Hz. İsa'nın (a.s.) "… ben size derim: Kötüye karşı koyma; ve senin sağ yanağına kim vurursa ona, ötekini de çevir."[1] şeklindeki tavsiyeleri, Hristiyanlıkta hoşgörü anlayışının ne derece hâkim olduğunu göstermektedir. Ancak bu anlayışın pratiğe yansıdığını söylemek mümkün değildir. Nitekim ortaçağda, 13. Yüzyıldan itibaren kurulan ve 19. yüzyıl ortalarına kadar etkisini gösteren Engizisyon Mahkemelerinde, genelde dinden dönenlere karşı, insanlık dışı birçok işkence yönteminin uygulandığını hattâ işkencenin kurumsallaştığını görüyoruz. Bu çağda, "Kanonik[2] hukukun, suçlulardan koparılacak ikrarı delillerin sultanı sayması ve mahkûmiyet için yeterli görülmesi, sanıktan ikrarı elde etmek için akla gelmeyecek vahşi usullerin icad edilmesine ve uygulanmasına sebebiyet vermiştir."[3] Hristiyanlıkta işkenceyi önleyici tedbirlere veya bu konuda düzenlenmiş cezalara rastlanmamaktadır.

Engizisyon mahkemelerince uygulanan vahşi işkence türlerinden bazıları şunlardır: Ateşe atmak, mahkûmu, metalden yapılmış boğanın karnına koyup kapağı kapattıktan sonra boğayı yakıp karnındaki mahkûmu diri diri kavurmak, mahkûmun başına kızgın yağ dökmek, mahkûmu baş aşağı çarmıha gerip diri diri derisini yüzmek, köle ve esirleri yırtıcı aç hayvanlara yedirmek, kişinin dizlerine demir çakıp ellerini bileklerden bu demirlere bağlamak, mahkûmun vücuduna ağırlık bağlayarak onu başparmağından asmak, mahkûmun ağzına kor ateş sokarak onu dilsiz hâle getirmek, mahkûmu suda boğmak, kızgın kerpetenler, çivili sandalyeler, büyük huniler, parmakları sıkıştıran mengeneler, ölüm askıları gibi aletlerle işkence yapmak vs.

3. İslâm'da İşkence

İslâm'ın doğduğu 6. Asırda Arap yarımadasında, engizisyon mahkemelerince uygulananlar kadar değilse de birçok işkence türünün uygulandığı ve bunların İslâm'ın yayılmaya başlamasından sonra da devam ettiği görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamberliğinin ilk yıllarında birçok işkence türüne maruz kalmış; taşlanmış, ibadet ederken üzerine işkembe atılmış, kendisini koruyan Abdulmuttalib ailesi ile birlikte tecrit edilerek ambargoya maruz bırakılmış ve sonunda kendi öz yurdundan Medine'ye hicret etmeye zorlanmıştır. İleride zikredeceğimiz üzere Bilal-i Habeşî gibi birçok sahabi, Allah'a iman ettikleri için ağır işkencelere uğramışlar, defalarca hicret etmek zorunda bırakılmışlardır. Rahmet dini olan İslâm ise, gelmesi ile birlikte, insanlar arasında adaleti, huzuru, barışı tesis etmiş, insan haklarını ihlâl edici, insanı küçümseyici maddî-mânevî her türlü zulmü, işkenceyi, haksızlığı yasaklamıştır. Hiçbir dinî veya beşerî sistem, insan haklarına, insanın onur ve haysiyetinin korunmasına İslâm kadar hassasiyet göstermemiştir. İslâm dini bu çerçevede hem genel hem özel anlamda işkenceyi yasaklamış ve işkenceyi önleyici tedbirler almıştır:

A. Genel Anlamda İşkence Yasağı

1. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (celle celâlühü) insanı kâinatın en güzeli şeklinde yarattığını,[4] insanı mükerrem (saygın) kıldığını,[5] yerdeki ve göklerdeki her şeyi insanın hizmetine âmâde ettiğini[6] ifade etmektedir. Allah'ın, bu kadar değer verdiği bir varlığa işkence yapılmasını hoş görmesi mümkün değildir. Onun için Allah (celle celâlühü), insan hayatını veya insanın organlarından birini yok etmeye karşı en ağır cezaları koymuştur.

İslâm, insanın sadece bedenî varlığını korumakla kalmamış onun mânevî şahsiyetini de koruma altına almış, onurunu, kişiliğini zedeleyen tavır ve davranışları önlemeye yönelik caydırıcı somut müeyyideler koymuştur. Nitekim zina iftirasında (kazif) bulunan kişiye 80 kırbaç vurulması Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça emredilmiştir[7] ki hiçbir hukuk sisteminde böyle bir ceza türüne yer verilmemiştir.

2. İslâm Hukuku, işkence ve zorlama sonucu kişinin, cinayet, hırsızlık, zina vb. suçlarlarla ilgili ikrarını geçersiz saymış, bu tür ikrarın geçerli olması, kişinin, zorlamadan sonra, serbest ortamda ikrar etmesine bağlanmıştır.[8] Böylece işkence, hukukî açıdan sonuçsuz bırakılmış, maksadına ulaşması önlenmiştir.

3. Kuşkusuz ki işkence büyük bir hak ihlâlidir. İslâm dini ise kul hakkına büyük önem vermiştir. Allah (celle celâlühü), kul hakkını affetme yetkisini tamamen hak sahibine bırakmıştır. İslâm'da hiçbir kişi veya organın kul hakkını affetme yetkisi yoktur. Kul hakkına tecavüz etmenin uhrevî sonucu da vahimdir. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), buna dikkat çekmek için bir defasında sahabeye "Biliyor musunuz müflis kimdir?" diye sormuş. Sahabe "Yâ Rasulallah! Bize göre müflis, parası ve malı olmayan kimsedir" şeklinde cevap verince Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benim ümmetimden müflis o kimsedir ki, kıyamet gününde namaz, oruç, zekâtla gelir. Ancak (diğer yandan) şuna küfretmiş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış, ötekini dövmüş… Dolayısıyla şuna buna iyilikleri verilir. Şayet borçları bitmeden iyilikleri

tükenirse hak sahiplerinin günahları ona yüklenir ve sonunda cehenneme atılır."[9]

4. İşkence büyük bir zulümdür. Zulüm ise İslâm'da şiddetle yasaklanmış, zalimlere ağır cezalar vaad edilmiştir.

5. İşkence büyük bir adaletsizliktir. İslâm ise adalete büyük önem vermiştir. Her hafta cuma hutbelerinde adalet ayetinin okunması da İslâm'ın adalete ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

B. Özel Mânâda İşkence Yasağı

Özel mânâda da İslâm, başta insan olmak üzere bütün canlılara işkence ve eziyet etmeyi yasaklamıştır. Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlara işkence edenleri yeren birçok âyet-i kerîme ve hadis-i şerîf bulunmaktadır:

1. "Şüphesiz Allah ve Resûlü'nü incitenlere, Allah dünya ve âhirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işlemedikleri şeyler yüzünden eziyet edenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir."[10]

Âyet-i kerîmede müşriklerin Allah'a ve Peygamber'e işkence etmelerinden söz edilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) taşlanmış, üzerine hayvan pislikleri atılmış ve sözlü hakaretlere uğramıştır. Yani Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) fizikî ve mânevî işkenceye maruz kaldığı bir gerçektir. Ancak Allah (celle celâlühü) için işkence söz konusu değildir. Müfessirler, Allah'a işkence yapmanın anlamının, Allah'ın dostlarına işkence yapmak olduğunu ifade ediyorlar.[11] Yani Allah'ın dostları olan mü'minlere işkence etmek, Allah'a işkence etmek şeklinde değerlendirilmiştir. Tıpkı mü'minlere karşı gelmenin, Allah ve Peygamber'i ile savaşmak şeklinde değerlendirilmesi gibi.[12]

2. "Münafıkların bir kısmı Peygamber'e eziyet eder."[13]

3, "Ey iman edenler! Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın" [14]

4. "…Allah, bize doğru yolu gösterdiği hâlde kendisine neden tevekkül etmeyelim. Biz, elbette bize yaptığınız işkencelere sabredeceğiz. Tevekkül edecek olanlar, sadece Allah'a tevekkül etsinler."[15]

Bu âyetlere paralel olarak Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) birçok hadîsinde de işkencenin yasaklandığını görüyoruz:

1. Bir hadis-i kudsîde Allah (celle celâlühü), "Kullarıma işkence yapmayın"[16] buyurmaktadır.

2. "Kim başkasının kusurlarını ifşa ederse Allah da kıyamet gününde onun kusurlarını ifşa eder, kim insanlara meşakkat ve zahmet yüklerse Allah da kıyamet gününde ona meşakkat yükler."[17] Şüphesiz ki insanların kusurlarını halk arasında yayıp kişiliklerini rencide etmek ve onlara zorluk gösterip eziyet etmek onlara işkence vermek demektir.

3. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir gün camide otururken bir adamın, oturanların sırtları üzerinden atlayarak kendisine yakın bir yere gelip oturduğunu gördü. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazını bitirdikten sonra adama dönerek "Neden arkada oturmadın?" dedi. Adam, "Yâ Rasulallah! Beni görebileceğin bir yerde oturmak istedim" şeklinde cevap verdi. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Cemaatin omuzları üzerinden atlayarak geldiğini ve onlara eziyet ettiğini gördüm. Kim bir Müslüman'a eziyet ederse bana eziyet etmiş olur; kim bana eziyet ederse Allah'a eziyet etmiş sayılır" dedi.[18] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), cemaat saflarını yarmak gibi basit görülen bir davranışı bile eziyet saymıştır.

4. "Kim bir zimmîye (gayr-i müslime) eziyet ederse onun hasmı benim. Ben kimin hasmı olursam kıyamet gününde onu mağlup ederim."[19]

5. İmam Müslim, Birr ve Sıla Kitabının 33. babının ismini "İnsanlara Haksız Yere İşkence Edenlere Büyük Tehdit" şeklinde koymuş ve bu başlık altında şu hâdiseyi anlatmıştır:

Hişam b. Hakîm, bir gün Şam bölgesinde dolaşırken bazı çiftçilerin güneş altında bekletildiklerini gördü. Onların güneşte bekletilmelerinin sebebini sordu. Cizye ödemediklerinden dolayı güneş altında hapsedildiklerini söylediler. Bunun üzerine Hişam (r.a.), Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Dünyada insanlara işkence edenlere Allah ahirette azap verir" dediğini söyledi ve o zamanki Şam emîrinin yanına giderek onları serbest bıraktırdı.[20]

6. Zû Kelâ' kabilesinden bir grup, 'Yemen valisi olan Numan b. Beşir'e, mallarını çaldıkları iddiasıyla birkaç adam getirdiler. Numan, onları birkaç gün hapsettikten sonra serbest bıraktı. Bunu duyan mal sahipleri, "Dövüp baskı yapmadan onları nasıl bırakırsın? diye Numan'a kızıp sitem ettiler. Numan onlara "Benden ne istiyorsunuz? İsterseniz onları döveyim. Eğer mallarınız ortaya çıkarsa bir problem yok. Ancak mal ortaya çıkmazsa onlara attığım dayağın aynısını size de atarım" dedi. Onlar, "Bu, senin hükmün müdür?" dediler. Numan, "Hayır, bu, Allah Azze ve Celle ile O'nun Peygamberi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) hükmüdür" şeklinde cevap verdi.[21]

7. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), savaşa gönderdiği bir ordu veya müfrezenin başına bir komutan tayin edince komutana ve maiyetindeki askere takvanın yanında şu tavsiyelerde bulunurdu: "Allah'ın adıyla savaşın. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. Savaşın ancak aşırı gitmeyin, (antlaşmalarınızı bozmayın) işkence yapmayın..."[22]

Görüldüğü gibi bu hadisler de Müslüman olsun veya olmasın insanlara işkence etmeyi açıkça yasaklamakta-

dır. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), tıpkı insanlar gibi hayvanlara işkence etmeyi de yasakladığını görüyoruz.[23] Bu çerçevede hayvanların dövülmesini,[24] hedef tahtası şeklinde kullanılmasını[25] dövüştürülmesini,[26] yüzlerinin dağlanmasını,[27] sapanla avlanmasını,[28] aç bırakılmasını yasaklamıştır. Nitekim bir kediyi aç bırakarak ölmesine neden olan bir kadın hakkında Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Bir kadın, bir kediden dolayı cehenneme girdi (cehennemi haketti). Kediyi bağladı; ne kendisi onu yedirdi ne de onu serbest bırakarak yerden bir şeyler yemesine imkân verdi."[29] Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), hayvana maddî işkence yapmayı yasaklamakla kalmamış mânevî yönden de ona işkence yapılmasını, hakaret edilmesini yasaklamıştır. Nitekim bir yolculuk esnasında bir devenin, sahibi tarafından lânetlendiğini duyunca devenin üzerindeki yükü indirtmiş ve binilmesini yasaklamıştır.[30]

Sonuç

Çeşitli maksatlarla uygulanan işkencenin çok eski dönemlerden beri var olduğu, engizisyon mahkemelerince birçok vahşi yöntemlerle uygulandığı ve günümüzde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu insanlık dışı muamele, günümüz hukuk sistemlerinde bir insanlık suçu olarak kabul edilmektedir. İslâm hukukunda da işkence, insanlık dışı haksız bir muamele olarak telakki edilmiştir. İslâm hukukunda suçun şahsîliği, suç ile ceza arasında dengenin olması, cezanın, âdil bir muhakeme sonucunda tahakkuk etmesi esastır. Baskı ve zorlamayla yapılan ikrar ve itiraflar geçersizdir. İspatlanmış bir suç olmadan kişiye ceza vermek haksızlık ve zulümdür. İşkence, işlenmiş bir suça karşılık olmayan, hukuk dışı, onur kırıcı bir muameledir. Bütün insanlığı şefkat ve merhametle kucaklayan, toplumda adaleti, insan haklarına saygıyı tesis eden İslâm, insanlık dışı bu uygulamayı tasvip etmemiştir. Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve sahabe uygulamalarında işkencenin yasaklandığı açıkça görülmektedir. Tarihin bazı dönemlerinde, İslâm hukukunun egemen olduğu İslâm devletlerinde rastlanan işkence uygulamaları, hiçbir surette İslâm'a mal edilemez; bunlar tamamen şahsî uygulamalardan ibarettir. Hz. Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), devletin çobanını öldürüp develeri çalan kâtillere karşı yaptığı uygulama, aslında işkence değil bir ceza şeklinde düşünülmüş ancak söz konusu suçla ilgili cezayı belirleyen âyetin inmesi ile bu ceza türünden de vazgeçilmiştir. Yüce dinimizde işkence, sadece insanlar için değil hayvanlar için de caiz görülmemiştir. İslâm hukukuna paralel olarak beşerî hukuk sistemlerinde de bu vahşi muamelenin yasaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla işkence ile mücadele etmek, bütün insanlığın ortak bir görevi hâline gelmiştir. Teorik olarak insanlık suçu olarak telâkki edilen işkencenin fiilî olarak da insanlığın gündeminden çıkmasını temenni ediyoruz.

*Dicle Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
scebeci@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. İncil, Matta 5/38, 39.
2. Ortaçağ Kilise Hukuku.
3. Sulhi Dönmezer – Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, İstanbul 1977, s.49.
4. Tîn suresi 95/1.
5. El-İsra suresi 17/70
6. Lokman suresi 31/20
7. Nur suresi 24/4
8. Udeh, Abdulkadir, et-Teşrîu'l-Cinaiyyu'l-İslamî, II, 316; Zuhaylî, Vehbe, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, VI, 4457. Ayrıca Bkz. Kasanî, Bedai', VI, 190; İbn Abidin, Raddu'l-Muhtâr, V, 627.
9. İbn Hanbel, II, 272.
10. El-Ahzâb suresi 57, 58
11. Kurtubi, XVI, 1002; Cassas, I, 30
12. El-Maide 5/33.
13. El-Ahzâb 9/61
14. Ahzâb suresi 33/69
15. İbrahim Suresi 14/12.
16. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 173.
17. Buhari, Ahkam, 9.
18. Taberanî, el-Mu'cemu's-Sağîr, I, 284.
19. el-Hindî, Kenzu'l-Ummal, IV, 618; el-Camiu's-Sağîr, I, 1210
20. Müslim, Birr, 33; Ebu Davud, Harac, 32; İbn Hanbel, III, 403.
21. Nesâî, Kat'u's-Sarik, 2.
22. Müslim, Cihad, 3.
23. Nesâi, Dahaya, 41.
24. Nesâi, Dahaya, 41.
25. Buhari, Zebaih, 25.
26. Ebu Davud, Cihad, 56; Tirmizi, Cihad, 30.
27. Tirmizi, Cihad, 30.
28. Buhari, Zebâih, 5.
29. İbna Mace, Zuhd, 30; Müslim, Birr, 134.
30. Hayvanlar hakkında geniş bilgi için Bkz.Canan, İbrahim, Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, İstanbul 1984.

Bibliyografya

1. Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (256/870), el-Camius-Sahîh, İstanbul 1981.
2. Canan, İbrahim, Peygamberimiz'in Sünnetinde Terbiye, İstanbul 1984.
3. Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (370/980), Ahkâmu'l-Kur'an, Thk. Muhammed es-Sadık Kamhavî, I-V, Mısır, trs.
4. Dönmezer, Sulhi– Erman, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, İstanbul 1977
5. Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as (275/888), Sunenu Ebi Davud, İstanbul 1981.
6. el-Hindî, Alauddin Ali el-Muttaki (975/1567), Kenzu'l-Ummal fi Suneni'l-Ekvâli ve'l-Ef'âl, Halep, trs.
7. İbn Abidin, Muhammed Emin, Raddu'l-Muhtâr Ala'd-Durri'l-Muhtâr, Mısır 1966.
8. İbn Hanbel, Ahmed (241/855), Müsned, İstanbul 1981.
9. İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik (213/828), es-Sîratu'n-Nebeviyye, Mısır, trs.
10. İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b.Yezîd (275/886), Sünenü İbn Mâce, İstanbul 1981.
11. İncil, Matta, Kitab-ı Mukaddes Yayınları.
12. Kâsânî, Alâuddin, Ebu Bekir b. Mesûd (587/1191), Bedai'us-Sanai' fi Tertîbi'ş-Şerâi', Beyrut 1974.
13. Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (671/1272), el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut, trs.
14. Müslim, Ebu'l Hüseyn b. Haccac el-Kureyşî (261/874), el-Camiu's-Sahîh, İstanbul 1981.
15. Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), Sünenü'n-Nesâî, İstanbul 1981.
16. Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir (911/1505), el-Camiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr, trs.
16. Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, I, 284.
17. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892), Sünenu't-Tirmizî, İstanbul ,1981.
18. Udeh, Abdulkadir, et-Teşrîu'l-Cinaiyyu'l-İslâmî, Beyrut, 1998.
19. Zuhaylî, Vehbe, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 2006.

YENİ ÜMİT
Doç. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE*
Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

KUR'ÂN'IN MÂNEVÎ BİR TEFSİRİ MESNEVÎ

Hicrî 604-672, Miladî 1207-1273 yılları arasında yaşayıp, 66 yaşında sevgili Mevlâ'sına kavuşan, bu sene itibariyle vefatının 737. yıl dönümü münasebetiyle andığımız Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, İslâm güneşinin insanlık semasını aydınlatmaya devam ettiği 1400 seneyi aşkın zamandan beri, aynı semanın en parlak yıldızlarından biri olmuş ve olmaya devam etmektedir.

İnsanlık tarihinin mânen en karanlık dönemlerinden birini yaşadığımız bu günlerde de ışığını Kur'ân ve Allah Resulü'nden alan Mevlânâ, yolumuzu bulmak için bütün parlaklığıyla bizlere rehberlik etmekte, yolumuzu aydınlatmaktadır.

Mevlânâ'nın dün olduğu gibi bugün de bize en çok ışık saçtığı ve rehberlik ettiği eseri dünya klâsiklerinin en önemlilerinden biri olan *Mesnevî-i Mânevî'dir.* Mesnevî'ye bu değeri kazandıran özellik ise elbette ki onun sönmeyen mânevî bir güneş olan Kur'ân-ı Kerîm'in ve yine mânevî bir dolunay olan Hz. Peygamber'in değerli sözlerinin tefsiri ve izahı olması ve ışığını onlardan almasıdır. Mesnevî şarihlerinden İsmail Ankaravî, *Mesnevî*'ye yazdığı *Şerhi*'nin başında şöyle demektedir: "*Mesnevî kitabını Kur'ân tefsîrleriyle, nebevî hadîslerden meydana gelen iki denizin birleştiği bir yer (mecma'u'l-bahreyn) yapan Allah'a hamdolsun.*"[2]

İyi bir Mesnevî uzmanı olan Ankaravî'nin bu sözlerinin mânâsı şudur: Mesnevî, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in bir tefsîri ve hadîs-i şerîflerin bir şerhi mahiyetindedir. Ancak, Mesnevî'nin asıl yazılış gayesi; müritler ve hak yolcuları için bir rehber ve irşâd kitabı olması nedeniyle, bilinen ve müteâref tefsîr kitaplarından ve hadîs şerhlerinden farkı vardır.

Mesnevî'ye "Mağz-ı Kur'ân" (Kur'ân'ın özü) de denilmiştir.[3] Bu söz Mesnevî için tâ yazıldığı yüzyıldan beri söylenegelmiştir. Bu sözün mânâsını, asrımızın ilim adamlarından Ali Nihat Tarlan şöyle açıklamaktadır: "*Mesnevî'ye "Mağz-ı Kur'ân", yani "Kur'ân'ın içi ve özü" derler. Eğer böyle bir teşbîhe cevâz verilirse, Kur'ân bir gül bahçesi, Mesnevî ise gülyağıdır. Gülyağında gülün şekli, zerâfeti, harikulâde tenâsüp ve âhengi yoktur. Fakat onun rûhu vardır. Birincisi Allah, ikincisi kul işidir. Gül şekil ile rûhtur. Gülyağı yalnız rûhtur. Bir kaç damla gülyağında bir gülistan mucizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilirler.*"[4]

Mesnevî'yi baştan sona, kendi vezninde, manzûm olarak Sultan Ahmed zamanında Osmanlıcaya çeviren Süleyman Nahîfî ise: "*Hz. Mevlânâ'nın bu güzel Mesnevî'si, ilim esnafının tahkîk madenidir. Mesnevî beğenilen bir güzeldir. Bîbedeldir, güzeldir, sevgilidir. Lakin herkese cemâlini arz etmez. Sohbetinin mahremleri, hâl sahipleridir. Cahiller onun güzelliğini, cemâlini inkâr edicidirler. Vâsıllarsa, hüsnünün şevkinden nasiplenmişlerdir.*"[5] derken, Mesnevî'yi anlamak, ondan faydalanmak için hâl sahibi olmanın gerektiğini belirtmek istemiştir. Yine Mesnevî uzmanlarından Cevrî Dede de Mesnevî hakkında,

"*Kitâb-ı Mesnevî kim, nüsha-i ilm-i hakîkattir.*
O kim, mânâsını idrâk eder, sahib-i kerâmettir.
Serâpâ şerh-i remz-i nükte-i mânâ-i Kur'ân'dır.
Beyan eyler usûl-i dini, her beyti bir âyettir."[6] demekte; Mesnevî'deki beyitlerin gerçek mânâlarını anlama hususunda ise şunları söylemektedir:

"*Ne Kâşânî bilir, te'vîl ve mânâsın ne Cürcânî*
Eğer ki, onların her biri, bir sâhib-i fazîlettir.
Meğer feyz erişe Mollâ Celâleddîn-i Rûmî'den
Ki, zira ol edîb-i âlim gayb-ı hüviyyettir."[7]

Bediüzzaman Said Nursî de Mesnevî'nin tefsîr kitapları içindeki yerini şöyle belirtir: "*Selef-i Sâlihîn'in bıraktığı kudsî tefsîrler iki kısımdır: Bir kısmı, ahkâma dair tefsîrlerdir. Diğer bir kısmı da âyât-ı Kur'âniyyenin hikmetlerini ve iman hakikatlerini tefsîr ve izah ederler. Selef-i sâlihinin bu türlü tefsîrleri çoktur, hususen Gavs-ı A'zam Şâh-ı Geylânî, İmam-ı Gazâlî, Muhyiddîn-i Arabî, İmam-ı Rabbânî gibi zevât-ı kirâmın eserleri bu kısım tefsîrlerdir. Bilhassa Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri'nin Mesnevî-i Şerîfi de bu tarz bir nev'i mânevî tefsîrdir.*"[8]

Mevlânâ, Mesnevî'nin mukaddimesinde, bu eserini "Keşşâfu'l-Kur'ân" yani "Kur'ân'ın mânâsını keşfedip açıklayan bir kitap" olarak tavsif etmektedir. Bunu demesinin sebebi şudur: Mesnevî, diğer tefsirlere nazaran daha çok Kur'ân'ın asıl maksadını açıklamakta ve izah etmektedir. Kur'ân'ın asıl maksadı ise insana hakikatini haber vermek ve onun nereden gelip nereye gitmekte olduğunu bildirerek, bu duruma uygun hareket etmesini sağlamaktır.

Kur'ân-Mesnevî münasebetine dair bizzat Mevlânâ şöyle bir karşılaştırma yapar: "*Şunu bilmek lâzımdır ki, Kur'ân, güzel yüzlü, latif sözlü, türlü elbise ve ziynetlerle süslenmiş, hatadan ve kusurdan hâlî, şek ve şüpheden arı duru bir gelin gibidir. Fakat gayret ve ibret peçesi altında gizli kalmıştır. Nitekim buyurmuşlardır ki: 'Kur'ân gelini, yüzündeki peçeyi, iman başkentini (kalbi) kavgadan, gürültüden (mâsivâdan) temizlenmiş, sakin gördüğü vakit açar.' Bizim Mesnevîmiz de böyle manevî bir dilberdir.* (...)"[9]

Mesnevî'yi anlayabilmek için ise şu hususların gereğini vurgular: *"Mesnevî'nin nurlarla dolu sırlarını ve inceliklerini anlamak (ve onda geçen) âyetlerin, hadîslerin mânâlarını, hikâyelerinin tertibini, aralarındaki münasebetleri kavramak için, büyük bir itikad, devamlı bir aşk, tam bir istikamet, selim bir kalb, son derece keskin bir zekâ ve anlayış ile birçok muhtelif ilimleri bilmek lâzımdır ki, onun içinde insan seyredebilsin ve onun sırrının sırrına ulaşabilsin. Eğer kişi sâdık bir âşıksa, bu vasıtalar olmadan da Mesnevî'yi anlamak hususunda, aşkı ona kılavuzluk edebilir ve bir menzile erişebilir. Allah, başarı sağlayıcı, doğru yolu gösterici, insanların yardımcısı ve idarecisidir."*[10]

Osmanlı döneminin son edebiyat tarihçilerinden Nihat Sami Banarlı, bu hususta şu açıklamayı yapar: "*Mesnevî'yi, Kur'ân-ı Kerîm'in şiir ve hikâye sanatı ile ve Mevlânâ tarzı bir duygu ve düşünce üslûbuyla ifadelenmiş, manzûm tefsîri diye karşılamak mümkündür. Mevlânâ, Mesnevî vasıtasıyla öğrettiği Allah'a varma yollarını Kur'ân'dan âyetler getirerek, Hz. Muhammed'den hadîsler hatırlatarak ve bunları derin anlayışlarla açıklayarak tanıtmak sevgisindedir.*"[11]

Bu bahsedilenlere hem bir delil hem de birkaç örnek teşkil etmesi bakımından Mesnevi'de geçen âyet tefsirlerinden şunları gösterebiliriz:

1. "Ve düşün ki, Rabbin, Meleklere: 'Ben yeryüzünde muhakkak bir halîfe yaratacağım'[12] dediği vakit melekler: 'Biz hamdederek Sen'i tesbih ve takdis edip dururken, orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek bir mahlûk mu yaratacaksın?' dediler. Allah da 'Şüphesiz ki ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim.' dedi." *(Bakara, 2/30)*

Mevlânâ, Yüce Allah'ın insanı kendisine halîfe yapmasının hikmetini, insanın Allah'a tam bir mazhar/meclâ oluşu ile açıklamakta ve bu halîfeliğin yeryüzündeki seyrini şöyle anlatmaktadır:

"Cenâb-ı Hak, kemal sırrına ayna olmak üzere, bir gönül sahibini halîfe edindi. Ona hadsiz hesapsız safâlar ihsan etti. Sonra da ona zulmetten bir zıt yarattı. Siyah ve beyaz iki bayrak yaptı. Biri Âdem'di, biri yol kesen İblis. Bu iki asker arasında nice meşhur savaşlar oldu. İkinci devrede Hâbil idi. Onun temiz nurunun zıddı Kâbil'di. Böylece bu iki adalet ve cevr bayrağı, devir devir Nemrud'a kadar vâsıl oldu. O, İbrahim'in zıddı ve hasmı oldu. İki asker, birbirine düşman kesilip çarpıştılar. Savaşın uzamasından hoşlanmayınca iki hasmın arasını ateş ayırdı. O ikinin müşkili halledilsin diye ateş, hem hakem, hem de hizmetkâr oldu. Devir devir, asır asır bu iki bölük, ta Firavunla Mûsâ'ya kadar, nice yıl aralarında savaştılar. Haddi geçip usanç artınca, Cenâb-ı Hak, hak kimindir belli olsun diye deniz suyunu hakem yaptı. Böylece Mustafa (sas)'nın mübarek devrine kadar devam etti. O'na da Ebu Cehl, cefaya kalkıştı."[13]

2. Mevlânâ'nın eserlerinde âyetler, birçok tefsir metodunun birlikte kullanılması ile açıklanıldığı gibi, bir veya iki metot ile de tefsir edilmektedir. Meselâ gelecekteki âyetlerin tefsiri dirayet ve işârî tefsir metotlarının bir arada kullanılması ile yapılmıştır.

"Ey örtünen! Gecenin birazı hariç olmak üzere kalk! Gecenin yarısında kalk, yahut yarısından biraz eksilt, yahut artır. Kur'ân oku, yavaş yavaş, güzel güzel...! Çünkü biz senin üzerine ağır bir söz vahyedeceğiz..." *(Müzzemmil, 73/1-5)*

"Ey Abasına Bürünüp Yatan (Peygamber)" Âyet-i Kerimesinin Tefsîr-i Şerîfi:

Mesnevî'yi baştan sona, kendi vezninde, manzûm olarak Sultan Ahmed zamanında Osmanlıcaya çeviren Süleyman Nahîfî ise: "Hz. Mevlânâ'nın bu güzel Mesnevî'si, ilim esnafının tahkîk madenidir. Mesnevî beğenilen bir güzeldir. Bîbedeldir, güzeldir, sevgilidir. Lakin herkese cemâlini arz etmez. Sohbetinin mahremleri, hâl sahipleridir. Cahiller onun güzelliğini, cemâlini inkâr edicidirler.

Şu cihetten Peygamber'e, abaya bürünen vasfı verilip, "Ondan çık!" emri geldi. Yüzünü örtüp gizlenme, zîrâ cihan bir beden, sense onun aklısın. Kuru iddiacılardan gizlenme, meydana çık, sen ki, vahiy mumuyla nurun tâ kendisi oldun, "Geceleri kalk", çünkü mum da şüphesiz geceleri ayakta durur. Aydın gün bile sensiz geceye döner; lütfun olmasa aslan hummaya tutulur. Safâ denizinin gemisi senin hükmünde; çünkü ey Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem) Sen, ikinci bir Nuh'sun. Akıllılar, yol için bir yol bilen ister, bâhusus bu yol, deniz yolu olursa. Kervan yolunu kaybetmiş, bir bak! Her taraf gemicilik taslayan gulyabanilerle dolu. Sen vaktin Hızır'ı, gemilerin imdadına yetişensin; İsa gibi yapayalnız yürüme! Sen ki, bu cemiyette güneş gibisin, bizden kesilip halvete girmen canları karartır. Halvetten cemiyete gel, bizden yüzünü çevirme. Hidayet, Kâf Dağı; Sen'se, Hümâ'sın. Dolunay geceleyin gökte dolaşırken, onun seyrini, köpeklerin ulumaları men edemez. Kınayanlar da senin dolunayın nuruna karşı, köpekler gibidir, yüceliğine karşı havlar dururlar!.. Bu köpekler, "ensıtû-susunuz" emrine[14] karşı sağırdırlar; kıskançlıklarından dolunayına havlarlar! Ey hasta gönüllerin şifası, sağıra kızıp körün değneğini alma. "Yolda köre mukayyed olan, Hakk'ın yüzlerce ecrine nail olur. Kim bir köre kırk adım delil olursa o, Mevlâ'nın ğufranına erişir."[15] diye Sen buyurdun. Öyleyse ey meded edici, bu cihanda bunca katar katar körlere rehber ol. Sen ki, doğru yolu göstericisin, doğru yolu gösterenin de işi budur; vaktin matem çekenleri seninle şâd olsun. Ey Hak'tan sakınanların önderi, bu hayale dalanları hakikate sen götür…"[16]

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi gerçek bir İslâm âlimi ve mutasavvıfı olan Mevlânâ, ortaya koyduğu misyonu ve eserleriyle Kur'ân ve nebevî hadîslere hizmet etmiş, onları izah etmiştir. Bu yüzden onu, Kur'ân'ı açıklayan bir müfessir; eserlerini bilhassa *Mesnevî'yi de* bir tefsir kitabı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim Mevlânâ'nın 20. yüzyıldaki takipçisi ve talebesi sayılan Muhammed İkbal'in, "O ki Pehlevî (Farsça) dili ile Kur'ân (a tefsir) yazmıştır"[17] ve Nihad Sami Banarlı'nın "… Bu yüzdendir ki, onun büyük *Mesnevî*'si hakikatte ve hemen baştan sona kadar Kur'ân-ı Kerîm'in Mevlânâ çapında bir evliya tarafından yapılmış heybetli bir tefsiridir."[18] şeklindeki ifadeleri, *Mesnevî*'nin Kur'ân-ı Kerîm ile olan sıkı ve yakın ilgisini ve ayrıca diğer Kur'ân tefsirleri arasındaki yerini göstermesi bakımından dikkate değer ifadelerdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Mevlânâ'nın eğitim-öğretim açısından önemi büyük olan temsil ve hikâyelerle Kur'ân'ı tefsir etmesi, üslûp olarak da şiir dilini kullanması, *Mesnevî*'nin bu yönünün bir kısım gözlerden kaçmasına, dolayısıyla asıl gayesinin anlaşılamamasına sebep olmuştur.

*Atatürk Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi.
hgulluce@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Atatürk Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi.
2. İsmail Ankaravî, *Mesnevî –i Şerîf Şerhi*, İstanbul, 1289, I,1.
3. Hacı Reşîd Paşa, *Tasavvuf, Tarikatler Silsilesi ve İslâm Ahlâkı*, İstanbul, 1965, s. 120.
4. Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul, 1963-1975, I,1-3; Amil Çelebioğlu, *Ali Nihat Tarlan*, Ankara, 1989, s. 67.
5. Mevlânâ, *Mesnevî–i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzûm Nahîfi Tercümesi*, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul, 1967-1972, VI, 5-8.
6. Sarı Abdullah, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287, V,492.
7. Sarı Abdullah, V,493.
8. Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtu'l-İ'câz fî Mazânni'l-Îcâz*, çev.: Abdulmecîd Nursî, İstanbul, 1994, s. 226.
9. Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989, II,182.
10. Eflâkî, II,182-3.
11. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1971, I,314.
12. Hilafet; vekâlet gibi asaletin mukabili olarak başkasına niyabet etmek, yani az veya çok onun yerini tutarak onu temsil etmek demektir. Her naibin ve halifenin kıymet ve şerefi, aslın şerefi ve niyabetin derecesiyle mütenasibtir. Cenâb-ı Allah da yeryüzünde bir halîfe yaratacağım deyince, kendilerini bir istişare makamında gören melekler, yerdeki bir mahluka yüksek bir irade selahiyeti bahşedilmesinde bir şer ihtimalinden korktular. (Bkz., Elmalılı, **Hak Dini Kur'ân Dili**, I,299 vd.)
13. Mevlânâ, **Mesnevî**, VI,2156 başlık vd.; 2176 vd.
14. A'râf, 7/204.
15. Bu hadîsi, Suyûtî, "Kim bir köre kırk adım rehberlik yaparsa, ona cennet vacip olur/geçmiş günahları bağışlanır." şeklinde iki varyantıyla verir. es-Suyûtî, **el-Câmi'u's-Sağîr** (el-Azîzî'nin şerhi ile birlikte), III, 345.
16. Mevlânâ, **Mesnevî**, IV,1453 başlık vd./1474 başlık vd.. Bu kısımda ise dirâyet ve işâret tefsîrlerinin içiçe yer aldığını görüyoruz.
17. Abdulkadir Karahan, "Mevlânâ'da Çağımızın Sorunlarına ve Dertlerine Uygun Cevaplar" (Dr. İkbal'in Pîr ve Mürşîd Şiirinden Yararlanılarak), *Uluslararası İkinci Mevlânâ Semineri Bildirileri*, (15-17 Aralık 1976, Konya Mevlânâ Enstitüsü) Konya, 1976, s. 28.
18. Banarlı, *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, İstanbul, 1984, s. 215.

YENİ ÜMİT
Nisan / Mayıs / Haziran - 2010 / 88

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
M. Talat KATIRCIOĞLU

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Selçuk CAMCI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Kısıklı Mah. Meltem Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ

444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Yurtiçi abone bedeli, 04.12.2009 - 30.01.2010 tarihleri arası abone kampanyası olup bu süre içerisinde abone fiyatı 20 TL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €, 2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $, 3. Grup Ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.
Abone olmak isteyenlerin abone bedelini;
Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin;
TL olarak, TR870020800094000540530040 (54053-40) numaralı,
$ olarak, TR600020800094000540530041 (54053-41) numaralı,
€ olarak TR330020800094000540530042 (54053-42) numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Bağlar Cd. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 444 0 361
Faks: (0 216) 522 11 78

AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69
OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Nisan 2009

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • yeniumit@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 TL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2200 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi

Yeni Ümit

Bu mübârek mekân, hürmet hissi ve san'at telâkkîsiyle defaatle zarf değiştirmiş.. dış nakışlarıyla tekrar bertekrar oynanmış, ama; katiyen gönüller âlemiyle alâkalı rûh ve manasına ilişilmemiş ve ilişilememiştir.

YAYSAT NO: 2010/2
ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 TL